

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

ALEVÎ-BEKTAŞÎ KAYNAKLARINDA
YER ALAN FIKHÎ BİLGİLER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DANIŞMAN
Doç. Dr. İsmail Köksal

HAZIRLAYAN
Mustafa ERGÜN

ELAZIĞ 2010

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

ALEVÎ-BEKTAŞÎ KAYNAKLARINDA YER ALAN FİKHÎ
BİLGİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. İsmail KÖKSAL

Hazırlayan
Mustafa ERGÜN

Jürimiz,/...../2010 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. Doç. Dr. İsmail KÖKSAL
2. Doç. Dr. Mehmet ERDEM
3. Prof. Dr. Şuayip Özdemir
4. Prof. Dr. Erkan Yar
5. Doç. Dr. Mehmet Atalan

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../2010 tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Enstitü Müdürü

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****ALEVÎ-BEKTAŞÎ KAYNAKLARINDA YER ALAN FİKHÎ
BİLGİLER****Mustafa ERGÜN****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı****İslam Hukuku Bilim Dalı****2010, Sayfa: IX + 136**

Alevî-Bektaşîlik, üzerinde çeşitli spekülasyonlar yapılan, ideolojik ve siyasî tartışmaların odağında yer alan bir konudur. Toplumun gündemini bu kadar çok meşgul eden bir düşünce yapısının temel kaynaklarında yer alan ve İslam Hukukuyla ilgili bilgileri, objektif şekilde ve yorumlamalardan kaçınarak ortaya koymak oldukça önemli ve gereklidir. Bu çalışma da, Alevî-Bektaşî geleneğinin temel kaynaklarında yer alan fikhî bilgi ve görüşleri ilmî bir usulle bir arada toplama amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Alevî-Bektaşîliğin kaynakları fikhî açıdan incelendiğinde, bu geleneğin ileri gelenleri ve mensuplarının Ehl-i Sünnet-Hanefî mezhebini benimsedikleri görülmektedir. İbadetlerini bu mezhebin görüşlerine göre eda ettikleri ve muamelat ile ilgili meselelerde de yine bu mezhebe göre hareket ettikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla İmamiyye mezhebi ile ilgili görüşler, Hacı Bektaş-ı Veli'nin yaşadığı dönem, Bektaşî tarikatının kurulma aşaması ve bu tarikatın ilk dönemleri itibarıyla Alevî-Bektaşî geleneği içerisinde mevcut değildir. Binaenaleyh İmamiyye ile ilgili görüşlerin sonraki dönemler itibarıyla bu geleneğe girmiş olduğu ve bu mezhebe aidiyet ile ilgili söz konusu söylemlerin sadece sözde kalan ve uygulama alanı bulmayan söylemler olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Alevî, Bektaşî, İbadet, Muamelât.

ABSTRACT

MASTER THESIS

THE FIQH KNOWLEDGE IN ALEVI-BEKTASHI SOURCES

Mustafa ERGÜN

The University of Fırat

The Institute of Social Sciences

The Department of Basic Islamic Sciences

Islamic Law Sciences

2010, Page: IX + 136

Alevi-Bektashism is a controversial political topic that has various speculations on the ideological and political part of the topic. Since the topic is very controversial, it is very important to collect and serve the historical knowledge, which is related to Islamic law, in an objective way. In this study, Fiqh knowledge and information were collected from main sources of Alevi-Bektashism's traditions and views.

When those sources are examined in terms of fiqh, it can be easily seen that the spiritual leaders of the community has been following the rules and traditions of Hanafi madhab. The worship ceremonies of the community have been Sunna based, as well as transaction. However the early thoughts of Alevi-Bektashi believes did not contain Madhab of Imamiyye traditions and believes. All of the Imamiyye madhab rhetoric were included in the tradition later. Furthermore, it can be said that, although members of Imamiyye Madhab introduce themselves as members of Alevi-Bektashism, this only stays in a theoretical way but not practical.

Key Words: Islamic Law, Alevi, Bektashi, Worship, Transaction.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	VI
ÖNSÖZ.....	VII

GİRİŞ

ALEVÎ-BEKTAŞÎLİĞE GENEL BAKIŞ

A. Alevî-Bektaşîliğin Tanımı ve Genel Tarihi Gelişimi	1
B. Alevî-Bektaşîlik Hakkında Yapılan Çalışmalar	3
C. Alevî-Bektaşîliğin Yazılı Kaynakları ve Bu Kaynakların Neşri.....	4
D. Alevî-Bektaşîliği Etkileyen Unsurlar	13
1. Hanefî-Maturidî (Ehl-i Sünnet) Unsurlar	13
2. Şîî-İmamî Unsurlar.....	19

BİRİNCİ BÖLÜM

ALEVÎ-BEKTAŞÎ KAYNAKLARINDA İBADET ANLAYIŞI

A. Temizlik.....	42
1. Abdest	42
2. Gusül.....	47
3. Teyemmüm.....	48
4. Kadınlara Mahsus Haller.....	49
B. Ezan	50
C. Namaz	51
1. Beş Vakit Namaz	51
2. Cuma Namazı	73
3. Cenaze Namazı	75
4. Bayram Namazı	76
5. Nafile Namazlar.....	77
D. Oruç	78
E. Zekât	82
F. Hac	85
G. Kurban	92

İKİNCİ BÖLÜM

ALEVÎ-BEKTAŞÎ KAYNAKLARINDA MUAMELÂT ANLAYIŞI

A. Helâller ve Haramlar	96
1. Yiyecekler	98
2. İçecekler	101
3. Alış-veriş	106
B. Aile Hayatı	107
1. Evlilik (Nikâh)	107
2. Cinsî Hayat	114
3. Boşanma (Talak).....	116
C. Kısas ve Hadler	117
1. Kısas.....	122
2. Hırsızlık (Sirkât) ve Haddi	123
4. Zina ve Haddi	124
5. Kazf ve Haddi.....	125
SONUÇ	128
BİBLİYOGRAFYA	130

KISALTMALAR

AÜEBF	: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi
AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
İLAM	: İlmi Araştırmalar Merkezi
İÜİF	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
KBY	: Kültür Bakanlığı Yayınları
krş.	: Karşılaştırma
KTB	: Kültür ve Turizm Bakanlığı
muh.	: Muhtasar eden
nşr.	: Neşreden
S.	: Sayı
sav	: Sallallahu aleyhi ve sellem
sdl.	: Sadeleştiren
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
TTK	: Türk Tarih Kurumu
ty	: Tarih yok
vr.	: Varak
Yay.	: Yayınları
yy	: Yayın yeri yok

ÖNSÖZ

Kaynaklarında yer alan fikhî bilgi ve görüşleri tezimize konu edindiğimiz Alevî-Bektaşî düşünce yapısı, hakkında daha çok kelam (itikad), mezhepler tarihi ve din sosyolojisi alanında yer alanların çalışmalar yaptığı bir konudur. Biz ise araştırmamızda, söz konusu bu alanlardan farklı olarak Alevî-Bektaşî geleneğinin temel kaynaklarında yer alan fikhî bilgi ve görüşleri bir arada toplamaya çalıştık. Bunu yaparken de üzerinde çalıştığımız konunun hassasiyetini dikkate alarak, kaynaklara dayanmayan şahsi düşüncelerden kaçınarak, objektif kriterlere göre hareket etmeye dikkat ettik.

Çalışmamızda Alevîlerce muteber olan Makâlât, Velâyetnâme, Erkânname, Buyruk gibi eserleri tezimizin ana kaynakları olarak kullanarak, çalışmamızı bu kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde şekillendirmeye çalıştık. Yeri geldiğinde Alevî-Bektaşîlikle ilgili günümüzde yazılmış eserlerden de istifade ettik. Araştırmamızı Alevî-Bektaşîliğin kaynakları üzerinden yaptığımız için, geleneğin kaynak eserleri hakkında kısa ve tanıtıcı bilgiler vermeye çalıştık. Bunu yaparken de bazı istisnalar dışında tek tek eserleri tanıtmak yerine eserlerin genel özellikleri ve hangi tür eserler (Makâlât, Vilâyetnâme, Erkânname, Buyruk gibi) oldukları hakkında kısa bilgiler vermekle yetindik.

Çalışmamız esnasında Buyruk, Makâlât, Velâyetnâme gibi bazı eserlerin birbirinden farklı birden fazla neşirlerini kullandık. Çünkü aynı isimle ve aynı nüsha esas alınarak neşredilmiş eserlerin birinde yer verilen bilgiye diğerinde yer verilmediğine veya söz konusu eserlerde tamamen birbirine zıt görüşlere yer verildiğine şahit olduk. Diğer taraftan Alevî-Bektaşîlikle ilgili günümüzde yapılan çalışmaların ne amaçla ve nasıl yapılmış olduğunu ele alarak, geleneğin kültürel kaynaklarının neşrine ve bu kaynakların neşirlerinde karşılaşılan problemler ile yapılan yanlışlıklara da değinmeye çalıştık.

Çalışmamız esnasında Alevî-Bektaşîliğin kaynaklarını, bu kaynakların neşirini ve Alevî-Bektaşîlikle ilgili yakın zamanda yapılan çalışmaları ele alırken, bu meselelerle ilgili yaptığı özgün çalışmaları ile tanınan Sönmez Kutlu'dan fazlaca istifade ettik. Yine Alevî-Bektaşîlik konusunun uzmanlarından İlyas Üzüm ve Osman Eğri'nin çalışmalarından da Alevî-Bektaşî şiirleri, deyişleri ve nefeslerinin kaynaklardaki yerini tespit etme aşamasında oldukça fazla istifade ettik. Bunun sebebi ise, Alevî-Bektaşîliğin kaynakları ile ilgili günümüz Türkiye'sinde yeterli sayıda güvenilir ve akademik

araştırma yapılmamış olması ve alanın bu tür araştırmalar bakımından fakir bir alan olmasıdır.

Bektaşîlik, bir mezhep olmaktan öte bir tarikat olduğu ve Alevîlik de Bektaşîlik gibi bir tarikat olmasa da kendine has tasavvufî bir yapıya sahip olduğu için, geleneğin tarihi süreci içerisinde yazılmış eserlerin tamamına yakını tasavvufî nitelikteki eserlerdir. Dolayısıyla Alevî-Bektaşîliğin kültürel kaynaklarında, fıkıh ve ilmihal kitaplarında olduğu gibi, ibadet, muamelât, ukubât başlıkları altında fikhî meselelerden bahsedilen bölümlere rastlanılmamaktadır. Fıkıh ilmiyle ilgili, kültürel kaynaklardaki bilgiler daha çok, belirli başlıklar altında serpiştirilmiş veya yeri geldiğinde zikredilen bilgilerden ibarettir.

Araştırmamızın giriş bölümünde, Alevî-Bektaşîliğin tanımı ve genel tarihi gelişimi hakkında kısaca bilgi vererek, geleneğin yazılı kaynakları ve bu kaynakların neşri konusunu ele aldık. Çalışmamızı kaynaklar üzerinden yürüttüğümüz için bu bölümde kaynak niteliğindeki eserlerle ilgili detaya girmeksizin genel bilgiler verdik. Yine bu bölümde, Alevî-Bektaşîliği etkileyen unsurlara yer vererek bu unsurların geleneğin gerek oluşumunda gerekse tarihsel gelişimi ve değişiminde nasıl etkili olduklarından bahsetmeye çalıştık. Geleneği etkileyen akımlara ait unsurlar ile gelenek içerisinde yer alan unsurları karşılaştırarak benzerlik ve farklılıkları tespit etmeye çalıştık.

Birinci bölümde, Alevî-Bektaşîliğin ibadet anlayışını inceledik. Abdest, gusül, teyemmüm gibi temizlik türleri ile ezan, namaz, zekât, oruç, hac, kurban, dua gibi ibadet şekillerine yer verdik. Bu bölümde de özellikle “Alevîlikte namaz yoktur, niyaz vardır.”, “Alevîlikte Ramazan orucu yoktur, Muharrem orucu vardır.” gibi iddiaların aksine bu ibadetlerle ilgili kültürel kaynaklardaki önemli bilgilere ve olumlu göndermelere yer verdik.

İkinici bölümde ise, Alevî-Bektaşîlikteki muamelât anlayışına değindik. Bu bölümde helâller ve haramlar başlığı altında yiyecekler, içecekler ve alış-veriş konularına; aile hayatı başlığı altında evlilik, cinsî hayat ve boşanma konularına; kısas ve hadler başlığı altında ise, kısas, zina, kazf, hırsızlık gibi suçlara verilecek cezaları ele aldık. İslâm dininin haram kıldığı şeylerin irtikab edilmemesi için geleneğin ne gibi yaptırımlarda bulunduğu ve ne tür cezalar verdiğinden bahsetmeye çalıştık.

İbadet ve muamelât ile ilgili, kültürel kaynaklarda yer alan bilgileri, temel Sünnî dört mezhep ve Şîî-İmamîlikteki bilgiler ile karşılaştırarak benzeyen ve ayrılan

yönleriyle kısaca mukayese etmeye çalıştık. İslâm mezheplerindeki fikhî görüşlere yer verirken, mezhep içersindeki ihtilâflara değinmeyip müftâ-bih olan görüşlerle yetindik.

Şîî İsnâaşerîlere, İmam Ca'fer'in ismine nisbetle Ca'ferîler demeyi yanlış bir isimlendirme olarak değerlendirdiğimiz için çalışmamız esnasında bu Şîî gruba İmamîler demeyi tercih ettik. Çünkü İmam Ca'fer, tavır ve duruşuyla Ehl-i Sünnet'tendir. Ehl-i Sünnet ise kaynaklara bakış açısıyla Şîâ'dan çok farklıdır. Bu sebeple onları; imamlarını ve kendilerine göre onlardan gelen rivayetleri öne çıkaran, sahabe çizgisindeki ana yol olan Ehl-i Sünnet'ten farklılıklarını ibraz eden özgün adlarıyla çağırmak daha doğrudur ki, bu da İsnâaşariyye Şîâ'sı diğer adıyla İmamiyyedir. Üstelik İmamiyye fikhî sadece Ca'fer-i Sâdık'ın görüşlerine nisbet edilmemekte, on iki imamın hepsine nisbet edilmektedir. Binaenaleyh İsnâaşerî Şîîlerine, İmam Ca'fer'in ismine nisbetle Ca'ferî denilmesiyle bu mezhebin ve görüşlerinin meşrulaştırılması amacına hizmet edileceği kanaatinde olduğumuz için bu Şîî gruba İmamîler veya İsnâaşeriyye demeyi uygun gördük.¹

Çalışmamız esnasında herhangi bir konu ile ilgili bazen aynı, bazen de benzer ifadeleri aynı başlık altında vermeye çalıştık. Burada bilgilerin gereksiz tekrarından ziyade, Alevî-Bektaşîliğin önderlerinin konu ile ilgili görüşlerinin ne olduğunu ortaya koyarak, söz konusu kişilere nisbet edilen görüşlerin onlara aidiyetini ve onların gerçek düşüncelerini tespit etmek istedik.

Bu çalışmamızda bilgi, tecrübe ve tavsiyeleriyle yardımlarını bizden esirgemeyen değerli danışman hocam Doç. Dr. İsmail Köksal'a teşekkürü bir borç bilirim.

Elazığ-2010

Mustafa ERGÜN

¹ Köksal, İsmail, **Fıkıh Usûlü**, Işık Akademi Yay., İstanbul 2008, s. 32.

GİRİŞ

ALEVÎ-BEKTAŞÎLİĞE GENEL BAKIŞ

A. Alevî-Bektaşîliğin Tanımı ve Genel Tarihi Gelişimi

Arapça bir kelime olan Alevî, sözlükte “Ali’ye mensup, Ali taraftarı, Ali’yi seven, sayan ve ona bağlı olan, Ali’ye ait ve Ali’nin soyundan gelen” gibi anlamlara gelmektedir.¹ Terim anlamına gelince, “herkesin kabul edeceği efradını câmi ağyarını mâni bir tanımını yapmak mümkün değildir. Çünkü tarih boyunca dilbilimciler, tarihçiler, şairler, edebiyatçılar, fırka ve mezhepleri inceleyen makâlât yazarları bu kavrama farklı anlamlar yüklemişlerdir. Örneğin tasavvufta tarikat silsilesi Hz. Ali kanalıyla Hz. Peygamber (sav)’e ulaşan Kadirî, Mevlevî, Bektaşî ve benzeri tarikatlara Alevî denilirken² İslâm mezhepleri tarihinde Alevî kavramı, genel olarak Şia ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Buna göre Alevî, Hz. Ali’nin Hz. Muhammed’den sonra devlet başkanlığına Allah ve Hz. Peygamber (sav) tarafından tayin edildiğine inanan ve imametın kıyamete kadar Hz. Fatıma’nın soyunda olduğunu savunan toplulukların müşterek adı olmuştur.³ Hatta zamanla, Hz. Ali’yi sevme ve ona saygı göstermenin ötesinde onun adı veya soyu etrafındaki siyasî-dinî zümreleşmelerin genel adı olmuştur. Dolayısıyla Şia’nın Zeydiyye, İsmailiyye, On İki İmam grubu, Nusayriyye ve diğer Şîi gruplar için bu anlamda kullanılan Alevîlik, bulunduğu coğrafyaya, topluluğa ve siyasî ortama göre farklı algılanmıştır.⁴ Örneğin, bugün İranlılar, Hz. Ali’nin soyundan gelenlere Alevî demektedirler. Alevî ismi, Türk ve Batılı araştırmacılar arasında 19. asırdan itibaren Anadolu ve Balkanlarda yaşayan, önceleri Kızılbaş, Işıklar, Abdallar, Torlaklar, Hurufiler, daha genel anlamda da Kalenderî ve Bektaşî adıyla bilinen dinî-mistik topluluklar için yaygın kullanım kazanmıştır. Alevilik, köken itibariye çok eskilere giden, tarihî, ekonomik, dinî, toplumsal ve siyasî olayların tesiriyle Anadolu’da ortaya çıkan, siyasî, dinî ve fikrî açıdan tarihimizin son beş yüz yıllık dönemine damgasını vuran bir olgudur. Söz konusu olgu daha özgün adıyla başlangıçta Kızılbaş, Bektaşî ya da başka adlarla bilinirken Osmanlı’nın son zamanlarında Alevî veya Alevî-Bektaşî olarak tanımlanmaya başlanmıştır.”⁵ Osmanlı devrinin kaynaklarından olan “mühimme defterleri” üzerinde araştırmalarda bulunan Yılmaz Soyger: “Osmanlı Devleti, ‘Kızılbaş’ kavramıyla bugünkü yaygın kullanışı,

¹ Sami, Şemseddin, **Kâmûs-u Türkî**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, s. 949.

² Cebecioğlu, Ethem, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Rehber Yay., Ankara 1997, s. 102.

³ Ebu Zehra, Muhammed, **Mezhepler Tarihi**, (çev. Sıbğatullah Kaya), Anka Yay., İstanbul (ty), s. 41.

⁴ Bu gruplar hakkında geniş bilgi için bkz. Ebu Zehra, **Mezhepler Tarihi**, 45-64.

⁵ Kutlu, Sönmez, **Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları**, Ankara Okulu Yay., Ankara 2008, s. 15-16.

yani Bektaşîleri kastetmemektedir. Osmanlı, ilk olarak komşusu İran'ı ve İran'la ilişkisi olan herkesi ikinci olarak da Bektaşîlik dışındaki Bâtınî grupları bu kategoride değerlendirmiş ve isimlendirmiştir.”⁶ demektedir. Bu açıklama, Osmanlının Alevî-Bektaşî çevrelere karşı daima sert ve baskıcı bir politika izlediği şeklindeki iddiaları da yanıtlamaktadır.

Alevîlikle ilgili bu farklı yorum ve tanımlamalarla birlikte günümüz Türkiye'sinde Alevîlik, “Bektaşî kültür ve edebiyatının ağır bastığı bir İslâmî inanış ve yaşayış biçimi ile Türkmen kültürünün iç içe girmiş şekli; Bektaşîlik de, Melâmîlikten doğmuş ve Şamanîlik, Hurufîlik, Bâtınîlik ve Şîîlik etkilerini tasavvuf potası içinde eritip yepyeni bir hüviyetle ortaya koymuş bir tarikattır.”⁷ “Muhtelif dönemlerde ve coğrafyalarda çeşitli biçimlerde adlandırılmış olan ve bugün Alevîlik ve Bektaşîlik yahut kısaca Alevîlik diye anılan sosyo-kültürel yapı, ilk dönemlerde her biri kendine mahsus mistik özellikler taşıyan, Yesevîlik, Haydarîlik, Kalenderîlik ve Vefaîlik kalıpları içinde oluşup gelişmiş; zaman içinde Kızılbaşlık ve Bektaşîlik diye iki kol halinde varlığını devam ettirmiştir. 16. asırdan itibaren bugünkü halini alan bu yapının bu iki kolundan ikisi de tasavvufî niteliğinden hiçbir şey kaybetmemiş, ilki, hem daha çok kırsal bölgelerde kalmayı tercih etmiş hem de içe kapanarak “yol mensubu”⁸ olmayı”, yol mensubu aileden gelmeye bağlamış; ikincisi ise, hem daha çok şehir merkezlerinde faaliyetlerini sürdürmüş hem de “ikrar veren herkesin, yol mensubu olabileceğini” benimsemiştir.”⁹

Bektaşîliğe ittifakla bir tarikat denilirken Alevîlik hakkında Şîî-Bâtınî bir mezhep olduğundan tutun; din/ibtidaî din, tarikat, Köy Bektaşîliği, çeşitli unsurları bünyesinde barındıran bir din, Sünnîlik, Türkmen Sünnîliği, Türk Müslümanlığı, hayat biçimi ve hayat felsefesi olduğuna varıncaya kadar çok farklı tanımlamalarda bulunulmuştur. İslâm mezhepleri tarihçileri arasında, Alevîliğin insicamlı bir mezhep olup olmadığı yönünde bazı fikirler ortaya atıldıysa da Alevî-Bektaşîliğin yazılı kaynaklarından hareketle bu konu geniş bir şekilde incelemeye tabi tutulmamıştır. Bu sebeple, konuyla ilgili yazılı kaynaklarda önemli ölçüde kavram kargaşasının önüne geçilememiştir. Çağdaş araştırmalarda, Alevî, Kızılbaş ve diğer bazı terimlerdeki

⁶ Soyger, Yılmaz, **Sosyolojik Açıdan Alevî-Bektaşî Geleneği**, Seyran Kitap, İstanbul 1996, s. 112-113.

⁷ Fırlı, Ethem Ruhi, **Türkiye'de Alevîlik Bektaşîlik**, Selçuk Yay., Ankara 1991, s. 515.

⁸ Yol mensubu: Tarikata girmiş, pir yolunu tutmuş kimse.

⁹ Üzümlü, İlyas, **Alevîlerin Ca'ferî Mezhebine Mensubiyetlerinin Arka Planı Alevîlik-Ca'ferîlik İlişkisi veya İlişkisizliği**, İslâmîyât Dergisi, Alevîliğin Teolojisi, Ankara 2003, S. 3, s. 128.

kargaşanın en önemli sebeplerinden birisi, uzun bir tarihi döneme ve geniş bir coğrafyaya yayılmış siyasî, içtimaî dinî ve kültürel boyutları olan son derece karmaşık bir olguyu, her meslekten insanın, hiçbir bilimsel ve ahlâkî kaygı taşımaksızın birkaç kitap ve makale okuyarak konunun uzmanı kesilip eser yazmaya kalkışmasıdır. Konuyla ilgili tutarlı ve bilimsel görüşlerin ortaya konulabilmesi ve yaşanmakta olan kavram kargaşasının önüne geçilebilmesi için, öncelikle İslâm tarihinin ilk dönemlerinden itibaren yazılmış dinî veya edebî metinlerde Alevî isminin hangi anlamda ve kimler için kullanıldığı tespit edilmelidir. Diğer taraftan bu ismin Anadolu coğrafyasında kimler için, nasıl ve hangi anlamlarda kullanıldığını ortaya koymak da son derece önemlidir.¹⁰

B. Alevî-Bektaşîlik Hakkında Yapılan Çalışmalar

Türkiye nüfusunun yarısına yakınının Alevî olduğunu iddia ederek abartılı rakamlar ortaya koyanların aksine, Alevîlik konusunda Türkiye'deki sayılı uzman araştırmacıdan biri olan İlyas Üzümlü, istatistikî bilgilere dayanarak yaptığı araştırması sonucunda 1990 Türkiye'sinde Alevî-Bektaşîlerin 4-5 milyon civarında olduğunu tesbit etmiştir.¹¹ Binaenaleyh azımsanamayacak sayıdaki bir topluluğun sorunlarının ele alınıp çözüme kavuşturulması ise Türkiye'nin toplumsal birlik ve beraberliğinin tesisi açısından oldukça gerekli ve önemlidir.

Ülkemizde Alevîlik ve Bektaşîlik konusunda yapılan araştırmalarda büyük problemler göze çarpmaktadır. Bu çalışmalar, Alevîlik hakkında toplumu bilgilendirmek ve doğru Alevîliği ortaya koymaktan çok problemin daha da derinleşmesine ve çıkmaza girmesine sebep olmuştur. "Alevîlik konusu; tarihsel, siyasî ve toplumsal boyutları olan oldukça karmaşık bir konudur. Bu konuda bir şeyler yazabilmek için, konunun temel problemlerini, gelişim sürecini ve bugünkü toplumsal siyasî boyutunu çok iyi bilmek gerekmektedir. Dahası, bu konuda bilimsel hazırlık ve ön çalışmalar yapmak ve meseleyi ön yargılardan uzak bir gözle incelemek gerekmektedir. 1990 yılından itibaren Alevîlikle alakalı çalışmalarda, önemli bir artış olduğu görülmektedir; ancak bu çalışmalar Alevîliği, çeşitli boyutlarıyla ortaya koymaktan çok uzaktır. Bu çalışmaların pek çoğu da problemin mahiyetini bilmeyen kişilerce tamamen ideolojik ve siyasî maksatlara hizmet için yazılmıştır. Öyle ki Alevîlik ile ilgili yapılmış bu çalışmalarda birbirinden farklı Alevîliklerden

¹⁰ Kutlu, 16-17.

¹¹ Üzümlü, İlyas, **Günümüz Alevîliği**, İsam Yay., İstanbul 1997, s. 18-23.

bahsedilmektedir. Bu dönemde yapılan bilimsel çalışmaların sayıca az olduğu göze çarpmaktadır. Diğer taraftan yapılan araştırmalar; konuyu bilmeyen, bilimsel araştırma usûllerinden habersiz ve taraflı kişilerce yapıldığı için, bir çok çelişki, genellemeler, indirgemeler, yanlış bilgilendirmeler, saptırmalar, yanlış ve eksik okumalar söz konusudur.”¹² Örneğin, Alevîliğin Marksizm olduğu, Şîilik olduğu, ayrı bir din olduğu ve İslâm dışı olduğu¹³ gibi tezler genelde hiçbir bilimsel dayanağı olmayan tutarsız tezlerdir.

Alevîlik ve Bektaşîlik hakkında yapılan çalışmaların doğru sonuçlara ulaşabilmesi için, kütüphanelerde, dedelerin elinde veya şahıs kütüphanelerinde Alevî-Bektaşîliğe dair son derece zengin yazılı kaynaklar bulunmaktadır. Araştırmacıların istifadesine sunulması gereken bu belge ve eserler maalesef, son zamanlarda yurt dışına çıkarılmakta¹⁴ veya el yazması halindeki birçok kaynak eser vatandaşlar tarafından eski eser olduğu düşüncesiyle evlerde saklanılmaktadır.¹⁵

C. Alevî-Bektaşîliğin Yazılı Kaynakları ve Bu Kaynakların Neşri

Alevîlik, her ne kadar itikadî, amelî bir mezhep ya da felsefî bir ekol kadar zengin yazılı kaynaklara sahip değilse de bu geleneğin bazı önemli kültürel kaynaklara malik olduğu muhakkaktır. Ancak ne yazık ki bu kültürel kaynaklar yeterince gün yüzüne çıkarılmadığı gibi bu eserlerde resmedilen inançlar ve ibadet anlayışları da kendi genel yapısı içerisinde taşıdığı çelişki ve çeşitlilikle belirlenmiş değildir. Bu husus bir taraftan Alevî geleneğe mensup yeni kuşakların geleneklerini doğru bir biçimde tanımasını engellerken bir taraftan da geleneğin hümanizm, sekülerizm, pozitivizm hatta sosyalizm gibi anlayışlara indirgenmesine ve erime sürecine girmesine sebep olmuştur.¹⁶

Genel olarak Alevî-Bektaşî geleneğinin kültürel kaynaklarının isimlerini zikredecek olursak: Besmele Tefsiri, Dâstân-ı İbrâhim Edhem-Dâstân-ı Fâtıma-Dâstân-ı Hâtun, Erkânâme, Hızırnâme, İlm-i Câvidân, Kitâb-ı Cabbâr Kulu, Kitâb-ı Dâr, Makâlât, Velâyetnâme. İsimlerini zikretmiş olduğumuz bu eserler Diyanet İşleri

¹² Kutlu, 189-190.

¹³ Keskin, Mustafa, **Kentleşme Sürecinde Alevîlik**, Yayınevi, İstanbul 2009, s. 78-79; Onat, Hasan, **Değişim Sürecinde Alevîlik**, Köprü Dergisi (Alevîlik özel sayısı) S. 62, İstanbul 1998, s. 85; Yılmaz, Nail, **Kentin Alevîleri**, Kitabevi, İstanbul 2005, s. 211.

¹⁴ Kutlu, 190.

¹⁵ Kutlu, 190; Eğri, Osman, **Yaygın Din Eğitimi Açısından Bektaşîlik**, Horasan Yay., İstanbul 2003, s. 97.

¹⁶ Üzümlü, **Kültürel Kaynaklarına Göre Alevî İnançları ve İbadet Anlayışları**, 3.

Başkanlığı tarafından Osman Eğri'nin proje koordinatörlüğünde “Alevî-Bektaşî Klasikleri” olarak yayınlanmıştır.

Alevî-Bektaşî Klasikleri olarak yayınlanan bu eserlerin dışında gerek şahıs kütüphanlerinde gerekse de diğer kütüphanelerde yazma halinde bulunan eserler de vardır. El yazması halindeki bu eserler ise; Buyruklar, Beratlar, Cenknâmeler, Cönkler, Divanlar, Duâ Yazmaları, Dürr-i Mekkûnlar, Erkânnameler, Fazilet-nâmeler, Fermanlar, Fütüvvet-nâmeler, Gazavât Yazmaları, Gülzâr-ı Haseneynler, Hacı Bektaş Velî Yazmaları, Hikâyeler, Hutbetü'l-Beyanlar, İlm-i Cavidânlar, Kaygusuz Abdal Yazmaları, Kitâb-ı Cabbâr Kulular, Kitâb-ı Dârlar, Makteller, Menâkıb Yazmaları, Muharremiyeler, Müslimnâmeler, Nasihâtnâmeler, Risâleler, Şecereler, Velâyetnâmeler'dir.¹⁷ Diğer taraftan şair, ozan ve dervişlere ait şiir, deyiş ve nefeslerde de Alevî-Bektaşî geleneğinin düşünce yapısı ile ilgili önemli izler yer almaktadır.

Yakın bir zamana kadar bazı Alevî-Bektaşî çevreler, muhtemelen klasik kaynaklara inebilecek yeterli donanıma sahip olmadıklarından, bazıları da özgün Alevîliğin dışında bir Alevîlik üretmek istediklerinden Alevî-Bektaşîliğin kaynakları denildiğinde, devamlı bir şekilde “sözlü kültür”e atıfta bulunuyorlardı. Ancak son zamanlarda ülkemizde, konuyla ilgilenen bazı araştırmacılar arşivlere ve kütüphanelere inerek Alevî-Bektaşîliğin kendine has yazılı kaynaklarını gün yüzüne çıkarmaktadır. Sözü edilen bu araştırmacılar, kaynaklar üzerinden özgün bir Alevîlik tasavvurunun oluşturulabileceğine ve böyle bir şeyi başarabilmenin bugün için son derece önemli olduğuna dikkat çekmeye başlamışlardır.¹⁸ Bu ifadelerde haklılık payı bulunmakla birlikte, Bektaşîlerin tarihî süreç içerisinde uzun süre suskun kalmış olmaları, kendi tarikatları hakkında eser kaleme almamış olmamaları da bilinen bir gerçektir. Bazı istisnalar dışında inanç-amel bütünlüğünü sonraki kuşaklara şifahî yolla nakletmeyi tercih etmişlerdir. Bektaşîliğin kaynakları niteliğindeki eserler ise, isnad edilen şahısların ölümlerinden sonra ya öğrencileri ya da tarikat mensupları tarafından kaleme alınmıştır. Aradan geçen süre zarfında ise eserlerin içeriğinde, gerek şifahî gelenekten kaynaklanan gerekse de bu eserleri kaleme alanların şahsî tasarruflarından kaynaklanan değişiklikler meydana gelmiştir. Eserlerin yazıya geçirilmesi sürecindeki bu boşluk

¹⁷ <http://www.huham.com/index.php>

¹⁸ Kutlu, 191.

sebebiyle de yüzyıllar boyunca Bektaşîlerle ilgili yerli yersiz birçok malzeme üretilmiş ve çoğu zaman da bu durum geleneğin mensuplarının aleyhine neticeler doğurmuştur.¹⁹

Alevî-Bektaşîlik, sosyolojik olarak yaşayan son derece zengin ve dinamik bir gelenektir ve bu gelenek yazılı ve sözlü kültürle canlılığını sürdürmektedir. Konar-göçer hayat yaşayan Türk boyları, İslâm'ı Ahmet Yesevî'nin hikmetleri, Yunus Emre'nin ilahileri ve Hacı Bektaş'ın hikmetli sözlerinden oluşan sözlü kültürü; dedeler, ozanlar ve şairler yoluyla nesilden nesile aktarmışlardır. Bu sözlü kültürün aktarılması aşamasında şairler ve ozanlar; deyişler, şiirler, ilahiler ve nefesler adıyla önemli eserler ortaya koymuşlardır. Yerleşik hayata geçtikçe de bu sözlü gelenek kitabî kültüre dönüşmeye başlamıştır. Ancak Alevîliğin kitabî kültürünün 16. asırdan itibaren, yavaş yavaş oluştuğunu görmekteyiz. Başta Safiyüddin Erdebilî'nin eserlerinin ve sûfîlikle ilgili fikirlerinin işlendiği ve daha sonra bu gelenekte yazılan diğer eserlerin yer aldığı Alevîliğin yazılı kaynaklarına; İran'da Kara Mecmua, Alevî dedeleri arasında ise Kara Deniz adı verilmektedir. Kara Mecmua içerisinde pek çok kitap yer almaktadır. Bu eserlerin neler olduğu tam olarak aydınlatılamamıştır; ancak Kara Mecmua'da yer alan fikirlerden etkilenilerek pek çok eser yazılmıştır.²⁰

Yazılı kaynakların Alevî-Bektaşî kültürünün bilinmesi ve varlığını sürdürebilmesi açısından önemi inkâr edilemez. Ancak, konunun uzmanlarına göre, bu kaynaklarla ilgili önemli problemlerin varlığının söz konusu olduğu da bir gerçektir. Kaynak niteliğindeki bu eserlerden Buyruk'u göz önüne aldığımızda, "belli başlı anlayışlarıyla toplumun dinî teşkilatlanmasını, başka bir ifadeyle yolun âdâp ve erkânını konu edinen eser, baştan beri tamamlanmamış ve sabit bir metin olarak ortaya konmamıştır. Tarihî süreç içinde Tahtacılar'dan Orta Anadolu Alevîlerine kadar muhtelif Türkmen grupları -ana çizgi çerçevesinde- kendi oymak yapılanmalarına uygun bazı tasarruflarla eserin değişik versiyonlarını oluşturmuşlardır. Tarihten gelen bazı telakkilerle, yüzeysel nitelikteki Şîî anlayışları yansıtan eser, Safevî propagandasıyla Anadolu'nun işaret edilen özellikteki oymaklarına dağınık metinler halinde intikal ettirilmiştir. Zaman içinde ocakzâdelik, kendi geleneklerine göre küçük tasarruflarda bulunarak bu metinleri biçimlendirip muhafaza etmiştir. Geçmişte sadece ocağa mensup kimselerde bulunan eser, tahmin etmek güç değildir ki, dört asır gibi uzun bir zaman içinde kimi ocaklarda kaybolmuş, kimilerinde ise bazı farklılıklarla

¹⁹ Ahmet Rifat Efendi, **Mir'âtu'l-Mekâsıd** (Çevirenin Önsözü), (çev. Salih Çift), İstanbul 2007, s. 11.

²⁰ Kutlu, 159-160.

istinsah edilmiştir. “Yol”un ilkeleri en azından dedeler tarafından bilindiği, “teşkilat yapısı” da fiilen uygulandığı için eserin yazılı versiyonunun korunması hususunda özel bir ihtimam gösterilmemiş olmalıdır. Diğer taraftan Safevî propagandacılarının hangi oymaklara ulaştığı, bunların oymak yapısı, oymakların kendilerine intikal eden Buyruk’a karşı zaman içinde takındıkları tavır, eserin kuşaktan kuşağa geçiş serüveni gibi bilinmesi güç olan hususlar dikkate alındığında, eserle ilgili nihaî bilgilerin sanıldığıının aksine rahatlıkla ortaya konulamayacağı da rahatça anlaşılabılır. Bütün bunlar göz önüne alındığında ise, “otantik bir buyruk metni” ortaya koymak oldukça güç görünmektedir. Ümit edelim ki sayıları sınırlı olduğu bilinen ve özel kütüphanelerde bulunan muhtelif nüshalar titiz bir biçimde incelenerek bir an önce bu eserin tenkitli bir neşri yapılır.”²¹

Kaynak niteliğindeki eserlerle ilgili bir diğer problem ise, bu eserlerin neşri meselesidir. Günümüzde gerek Buyruk gerekse Mâkâlât ve Erkânâme adı altında birçok eser neşredilmiştir. Bu eserlerin bazı neşirlerinde orjinaline sadık kalınmaması ve “bazı dedebabalar tarafından zaman içinde çeşitli tasarruflara uğraması -erkânâme meler gibi-”,²² yazılı kaynakların orjinalliklerinin bozulması veya olduğundan farklı bir şekilde insanlara sunulması, gerçekten üzücü ve endişe vericidir. Eserlerinin neşri ile ilgili bir diğer problem ve eksiklik ise, neşredilen eserlerin sadece belirli yönlerinin öne çıkarılması ve geri kalan kısımlarının kasıtlı veya kasıtsız göz ardı edilmesidir. Örneğin, Menâkıbnâmeler üzerinde Alevîlik ve Bektaşîlik hakkında yaptığı çalışmalarla tanınan Ahmet Yaşar Ocak, kıymetli bir inceleme gerçekleştirmişse de araştırma, bu eserdeki İslâm öncesi motifleri göstermeye hasredilmiş olduğu için sınırlı kalmış ve çok önemli bir boyut olan İslâmî unsurlar hesaba katılmamıştır.²³

Kızılbaş Alevîliğe ve Bektaşîliğe ait metinlerin gün yüzüne çıkarılması, mutlaka bilimsel tahkik yöntemiyle yapılmalıdır. Çünkü tarihsel süreçte bu metinler üzerinde oynandığını, eserlerin çevirisi ve istinsahı sırasında fikirlere müdahale edilerek eserin sahibinin fikirlerinin, dinî kimliğinin ve düşünce sisteminin, çevriyi yapanın mezhep ve meşrebine uydurulmaya çalışıldığını görmekteyiz. Bu sebeple yazılı kaynaklarla ilgili yapılacak neşirler, bir eserin tek bir nüshadan hareketle defalarca yayınlanan neşri veya bir başka nüshadan hareketle yeniden neşredilmesi demek değildir. Maalesef bugün, Alevîliğin yazılı kaynaklarını yayınlama iddiasıyla yürütülen projeler veya bireysel

²¹ Üzümlü, **Kültürel Kaynaklarına Göre Alevîlik**, 123-124.

²² Üzümlü, İlyas, **Tarihsel Kültürel ve Boyutlarıyla Alevîlik**, İsam Yay., İstanbul 2007, s. 148.

²³ Üzümlü, **Kültürel Kaynaklarına Göre Alevîlik**, 13.

çalışmalarda bu husus, tek bir nüsha üzerinden Arap harflerinden Latin harflerine aktararak yayınlanması olarak algılanmaktadır. Bunun aksine ilmî tenkit ölçülerine uygun olarak bir eserin birden fazla yazmasının tespit edilerek tahkikli neşirlerinin yapılması yoluna gidilmemektedir. Halbuki tek bir yazma eserden hareketle bir eseri yayınlamanın önemli sakıncaları vardır. Özellikle Şeyh Safî'ye nispet edilen Buyruk gibi eserlerin ve içinde daha çok Şîî-İmamiyye'nin inanç esaslarına yer verilen eserlerin neşirleri yapılırken daha dikkatli olmak gerekmektedir. Çünkü Safevî tekkesine ait Kızılbaş metinleri, 15. asırdan itibaren Şîî unsurların sokulmasıyla Şîîleştirilmeye çalışılmıştır. Örneğin, Şeyh Safî'ye ait Makâlât ve Menâkıb adıyla bilinen eserler, çoğaltılırken müstensihler tarafından önemli tahrifatlarla uğratılmıştır. Bu eserlerin ilk metinleri ortaya çıkmadan, sonraki dönemlerde yazılmış nüshaları esas alındığında, Şîîleştirilmiş bir metin Kızılbaş Alevîliğinin metni olarak gösterilmiş olur. Bu da Kızılbaş Alevîliğinin, Şîîlik olarak gösterilmesiyle sonuçlanabilir. Bu sebeple yayınlanacak eserlerin, Alevîliğinin kendine özgü yazmalarının olmasına dikkat edilmelidir. Çünkü Safevî Devleti, Anadolu'daki Kızılbaş Alevîleri Şîîleştirmek amacıyla özel eserler hazırlatmış veya daha önce yazılan eserlere Şîî fikirleri aşılamaya çalışmıştır.²⁴ Nitekim Şîî yazarlarca kaleme alınmış Kenzü'l-Mesâib (Kumru), Hüsniye ve diğer bazı eserler, Arapça, Farsça ve Osmanlıca bilmeyen, bunları okumaktan aciz kimseler tarafından - ticarî ve ideolojik amaçlarla olsa gerek- Alevîliğinin temel kaynakları adıyla tercüme edilmiştir. Bu eserler aslından tamamen farklı ve yanlış tercüme edilerek, saf ve iyi niyetli Alevî-Bektaşîlerin eline verilmektedir. Aslında bu eserler, Alevî çevrelerce yeni okunan eserler değildir. Bu tür eserler, muhtemelen 17. yüzyıldan itibaren, Şîî kültürün, Anadolu Türkmen Alevîleri ve Kızılbaşlar arasında yayılması amacına yönelik faaliyetlerin ürünüdür. Sosyolojik araştırmalarda ortaya çıkan korkunç sonuç ise, bu eserlerin günümüz Alevî-Bektaşî çevreler arasında en çok okunan kitapların başında gelmesidir.²⁵

Alevî-Bektaşî zümrelerin temel kaynakları diyebileceğimiz eserler, 15. asırdan itibaren yazıya geçirilmeye başlanmış olup dinî-mistik bir edebiyat hüviyetine sahiptir.²⁶ Örneğin, Velâyetnâme-i Hacı Bektaş-ı Veli, Hünkâr'ın vefatından yaklaşık 200 yıl sonra kaleme alınmış olup Hünkâr'ın kerâmetlerini ihtiva eden ve içindeki bilgiler Hacı Bektaş-ı Veli an'anesi mensuplarınca ağızdan ağza dolaşagelen bir

²⁴ Kutlu, 201.

²⁵ Kutlu, 80.

²⁶ Kutlu, 16.

eserdir.²⁷ Eserin ismi ile ilgili olarak ise bazı araştırmacılar, Velâyetnâme olarak isimlendirilmesinin yanlış olduğunu ifade etmektedirler.²⁸

Dinî ilimlerde çok iyi yetişmiş biri olan Hacı Bektaş'ın, Arapça, Farsça, ve Türkçe bildiği söylenmektedir. Her üç dilde de yazdığı eserleri bulunmaktadır. Bilinen eserleri arasında Makâlât, Kitabu'l-Fevâid, Fatihâ Sûresi, Şathiyat, Nasihatnâmeler, Besmele Şerhi ve bunların dışında da bazı eserleri bulunmaktadır.²⁹ Bu eserler ona izafe edilmişse de bunların onun tarafından yazılıp yazılmadığı ile ilgili şüpheler henüz ortadan kalkmış değildir. Genel kanı ise onun vefatından belli bir süre sonra yazıldığı yönündedir.³⁰ Bu eserlerden Makâlât, Hacı Bektaş-ı Veli'nin en tanınmış eseridir. Eserin aslı Arapça yazılmıştır; ancak Arapça orjinal nüshanın çok az bir kısmı elimizde mevcuttur. Eser daha sonra manzum ve mensur olarak Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu nüshalar günümüze kadar ulaşmış olup eserin Esat Coşan tarafından ilmî bir neşri yapılmıştır. Eserde Hacı Bektaş-ı Veli'nin İslâm'ın itikad, ibadet ve ahlâk/tasavvuf konularındaki görüşleri ele alınmaktadır.³¹

Alevî-Bektaşîliğin son derece sınırlı olan yazılı kaynaklarından Velâyetnâmeler, Buyruklar, Nefesler, Fütüvvetnâmeler, Erkânââmeler, Tercümanlar ve Menâkıbnâmeler insicamlı bir teolojiyi sürdüren mezhebî eserler olmaktan çok tasavvufî/mistik ya da menkıbevî nitelikli eserlerdir. Diğer taraftan -Hüsniye hariç- söz konusu eserlerde Hz. Ali, İmam Ca'fer-i Sâdık ve Hacı Bektaş-ı Veli, siyasî ve teolojik bir önder şahsiyet olarak değil; Şia'dakinin aksine, manevî bir pir ve rehber olarak sunulmaktadır.³²

Alevîliğin önemli kaynaklarından biri de Buyruklardır. Türkiye'de şu anda bir düzineye yaklaşan Buyruk neşri bulunmasına rağmen bunların birçoğunda bu eser ya da eserlerle ilgili yeterli bilgi verilmemiştir. Fütüvvetnâme, Menâkıbnâme, Menâkıb-ı Evliyâ, Menâkıbu'l-Esrâr Behcetü'l-Ahrâr, Buyruk, İmam-ı Ca'fer Buyruğu, Şeyh Safî Buyruğu gibi isimlerle de anılan bu kaynaklar Bektaşîlerden ziyade Kızılbaş gruplar arasında yayılmış olup bu eserlerde sınırlı umumî bilgilerin dışında tamamen "yol"un adâp ve erkânına dair bilgiler yer alır.³³ Bunlardan en dikkate değer olanı, zaman zaman Buyruk, İmam-ı Ca'fer Buyruğu, Ca'fer-i Sâdık Buyruğu, Büyük Buyruk gibi adlarla da

²⁷ Hacı Bektaş-ı Veli, **Makâlât** (Neşredenin Girişi), (nşr. Esad Coşan), Seha Neşriyat, İstanbul (ty), s. XLII-XLIII; Ocak, Ahmet Yaşar, "**Hacı Bektaş-ı Veli**", TDV. İslâm Ansiklopedisi, s. 455.

²⁸ Ahmet Rifat Efendi, (Çevirenin Girişi), 35.

²⁹ Kutlu, 31.

³⁰ Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, 29-30.

³¹ Kutlu, 156.

³² Kutlu, 31; Ahmet Rifat Efendi, (Çevirenin Girişi), 33.

³³ Üzümlü, **Kültürel Kaynaklarına Göre Alevîlik**, 24.

anılan Menâkıbu'l-Esrâr Behcetü'l-Ahrâr adlı eserdir. Zira bu eser, Safevîler tarafından Anadolu Kızılbaş Türkmenlerin gönlünü kazanmak ve onları kendi saflarına çekmek için giriştikleri yoğun propaganda faaliyetlerini desteklemek üzere belli başlı ocaklara gönderilmiş ve bu amaç doğrultusunda önemli fonksiyonlar icra etmiştir.³⁴

Buyrukla ilgili olarak, Kızılbaş Alevîler arasında yapılan anketlerde, eserin Kur'ân-ı Kerim ve Kumru kitabından sonra en çok okunan kitapların başında geldiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak günümüzde Buyruk adıyla bilinen pek çok eser bulunmaktadır. Buyrukların dayandığı ilk kaynağın ne olduğu ve yazarının kim olduğu konusu henüz aydınlatılamamıştır. Dedeler, tarikatın cem ve erkanlarını bu eserin sözlü aktarımına bağlı olarak gerçekleştirmişlerdir. Bu eserler 16. asırdan itibaren yazıya geçirildiği için nüshalar arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Eser, halk arasında Menâkıb-ı Ca'fer-i Sâdık, Tarikat-ı Ca'fer-i Sâdık, Menâkıbu'l-Esrâr Behcetü'l-Ahrâr, Menâkıb-ı Şeyh Safî, Şeyh Safî Buyruğu, Dürr-i Mekkûn, Ca'fer-i Sâdık Buyruğu ve diğer bazı adlarla bilinmektedir. Bunlardan en eski nüsha olarak bilineni Bisâtî'ye ait olduğu söylenen Menâkıbu'l-Esrâr Behcetü'l-Ahrâr'dır. Bugün bu eser Konya Mevlânâ Müzesi'nde bulunmaktadır. Bu isimle günümüze kadar ulaşan eserlerin ana muhtevaları birbirine benzemekle birlikte, aralarında önemli bazı farklılıklar da mevcuttur. Buyruk adıyla bilinen metinler, Şeyh Safî ve Ca'fer-i Sâdık Buyruğu adıyla neşredilmişse de bunlardan farklı; ancak Buyruk adıyla bilinen henüz yayınlanmamış başka metinler de vardır. Bugün pek çoğu Buyruk adıyla dedelerin özel kütüphanelerinde veya umumî kütüphanelerde yazma olarak mevcuttur. İmam Ca'fer-i Sâdık Buyruğu ile ilgili Şîî ve Sünnî kaynaklar ise, Ca'fer-i Sâdık'ın böyle bir eserinin olduğundan bahsetmemektedir.³⁵ Nitekim Ca'fer-i Sâdık'a nisbet edilen eserlerin sayıları ve adları hakkında kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Fuat Sezgin Ca'fer-i Sâdık'ın otuz iki eserini, Âmilî ise yirmi dört eserini zikretmektedir. Sezgin'in "Geschichte des Arabischen Schrifttums" adlı kitabında tespit ettiği eserler ile Amilî'nin "Ayanu's-Şîâ" adlı kitabında tespit ettiği eserlerin birçoğu da birbirine uymamaktadır.³⁶

Buyruklar, bazı yabancı araştırmacıların iddialarının aksine Alevîlerin kutsal kitabı değil; tarikat geleneği ve diğer dinî konulardaki pratik bilgileri içeren bir tür

³⁴ Eröz, Mehmet, **Türkiye'de Alevîlik-Bektaşîlik**, Otağ Yayınevi, İstanbul 1977, s. 95; Üzümlü, **Alevîlerin Ca'ferî Mezhebine Mensubiyetlerinin Arka Planı Alevîlik-Ca'ferîlik İlişkisi veya İlişkisizliği**, 142.

³⁵ Kutlu, 161-162.

³⁶ Atalan, Mehmet, **Ca'fer-i Sâdık**, TDV. Yay., Ankara 2007, s. 76-77.

ilmihal kitaplarıdır. Zaten bu adla bilinen birden çok eserin olması ve eserlerde Kur'ân-ı Kerim'in kutsal kitap olarak sunulması böyle bir fikrin yanlış olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü Buyrukların özgün yazma nüshaları, İslâm'ın diğer kültürel kaynaklarında olduğu gibi, Allah'ın adıyla başlar, Hz. Peygamber (sav)'e salat ve selamda bulunulur, onun arkadaşları ve Ehl-i Beyt'i övülür. Şeriat, tarikat, marifet ve hakikat olarak isimlendirilen dört kapı ve bunların her birinin makamları olan kırk makam ve tarikatın erkanları hakkında bilgilere yer verilir. Ayrıca pirlerin ve taliplerin neler yapması gerektiği, İslâm tasavvufunun temel kavram ve ilkeleri çerçevesinde açıklanmaktadır. Eserin sonunda gülbang (dua), nefes ve tercümanlara yer verilmektedir. Aslında bu eserler, Kızılbaş Alevîler için inanç, ibadet ve ahlâk konularında uyulması gereken temel prensipleri içeren ilmihal niteliği taşıyan eserlerdir. Anadolu'daki Türk boyları arasında İslâm'a mensubiyet şuurunun gelişmesinde de bu eserlerin önemli katkıları olmuştur.³⁷ Dolayısıyla bu eserlerin hangi metinlerden hareketle yazılmış olduğu araştırılmaya muhtaçtır. Muhtemelen bunlar, Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber (sav)'in hadisleri, Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig, Ahmet Yesevî'nin Hikmetleri, Yunus Emre'nin ilahi ve şiirleri, Fütüvvetnâmeler ve Hacı Bektaş'ın Makâlât'ından hareketle oluşturulmuşlardır. Eserlerde kullanılan dil arı bir Türkçe'dir. Bu bakımdan Türk dinî edebiyatının en güzel örnekleridir. Yalnız Arapça alfabenin harfleriyle yazılmış olmaları ve yazma olmaları nedeniyle okunmaları pratik değildir. Eserlerin on'un üzerinde neşri olmasına rağmen, henüz ilmî bir neşri yapılmamıştır. Yine de neşredilmiş olanlar arasında en güvenilir ve özgün metne sadık kalınmış olanları Fuat Bozkurt, Ali Yaman, Adil Atalay, Ahmet Taşgın ve Sefer Aytekin tarafından hazırlanan Buyruklardır. Ancak bu neşirlerden bir kısmında da orijinal metinlere tertip ve içerik itibarıyla tam olarak sadık kalınmamıştır.³⁸ Bu nedenle orijinal nüshaları bulunmayan ve Buyruk adı altında neşredilen eserlere ihtiyatla yaklaşmak gerekir.³⁹

Alevîliğin inanç ve ibadet anlayışlarını ortaya koymak için başvurulması zarurî bir diğer kaynak türü de Alevî-Bektaşî ozanları tarafından dile getirilmiş olan deyiş ve nefesler, başka bir ifadeyle Alevî-Bektaşî edebiyatıdır. Her ne kadar bu edebiyatta beşerî aşktan ilahî aşka, ahlâkî kurallardan tabiat sevgisine kadar birçok farklı konu

³⁷ Kutlu, 162-163.

³⁸ Kutlu, 161.

³⁹ Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, 148.

işlenmişse de inanç ve ibadet anlayışlarına dair çok önemli unsurlar da yer almaktadır.⁴⁰ Alevî-Bektaşî edebiyatına ait şiir ve nefesler, Alevî-Bektaşî öğretisinin sosyo-kültürel hayata yansımış sonuç ürünleri olarak görülebilir. Bu anlamda nefesler, bu öğretiye ait din anlayışının; inanç, ibadet ve ahlâk telakkisinin ve dünya görüşünün tabana nasıl yansıdığı ile alakalı veriler niteliğindedir.⁴¹ Henüz yeterli seviyeye gelinmemiş olmakla birlikte bu hususta azımsanmayacak neşriyat gerçekleştirilmiştir. Ancak bu neşriyatta, söz konusu edebiyat; içeriği, inanç ve ibadet anlayışı bakımından derli toplu biçimde incelemeye tabi tutulmuş değildir. Velâyetnâmeler gibi bu edebiyatın da ihtiva ettiği İslâm öncesi telakkiler ve İslâmî inançlar bakımından tahlil edilmesi şarttır. Özellikle bu edebiyatın köşe taşları durumunda olan ve “Yedi Büyük Ozan” diye bilinen Nesimî, Hatayî, Fuzulî, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Yeminî ve Viranî’nin deyişlerinde şekillenen anlayışların tespiti zarurîdir.⁴² Yalnız bu tespit hususu araştırmacılar açısından oldukça zor ve bir o kadar da üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir işlemdir. Örneğin, şiirlerindeki muhteva, tasavvuf bilgisi ve kelime hazinesi Pir Sultan’ın ciddi bir medrese tahsili ve tekke eğitimi aldığını göstermektedir. Ancak araştırmacılar değişik dönemlerde yaşamış ve sayıları ona yaklaşan Pir Sultan mahlaslı şair tespit etmiş ve hangi şiirin kime ait olduğunu kestirmenin de zor olduğunu belirtmişlerdir.⁴³ Bu sebeple, Pir Sultan’a ait olarak gösterilen pek çok şiirin aslında kendisine ait olmadığı söylenmektedir.⁴⁴

Bektaşîlikle ilgili kaynaklar olmaları yönüyle önem arz eden ve Hacı Bektaş-ı Veli’ye atfedilen bazı eserler ile çeşitli Velâyetnâmeler istisnâ kabul edilirse 19. yüzyılın ikinci yarısına gelinceye kadar Bektaşîlik tarihini ve kültürünü bütün yönleriyle işleyen eserlerden söz etmek mümkün değildir. Bu tarihten sonra ise, Bektaşîler bilhassa kendilerine yönelik iftiraları bertaraf etmek ve halk arasında oluşan yanlış kanaatleri düzeltmek maksadıyla tarikatları ile ilgili eserler kaleme almaya başlamışlardır. Bu gayeyle telif edilen kitaplardan biri ve belki de en önemlisi Mir’âtu’l-Mekâsıd’dır. Eserin müellifi olan Ahmet Rifat Efendi’nin, özellikle Bektaşî inançlarını açıklarken dayandığı başlıca kaynağı Kur’ân-ı Kerim ve hadislerdir.⁴⁵

⁴⁰ Üzümlü, **Kültürel Kaynaklarına Göre Alevîlik**, 17.

⁴¹ Eğri, 17.

⁴² Üzümlü, **Kültürel Kaynaklarına Göre Alevîlik**, 17.

⁴³ Bozçalı, Mahmut, **Alevî Bektaşî Nefeslerinde Dinî Muhteva**, Horasan Yay., İstanbul 2006, s. 69.

⁴⁴ Pekolcay, Necla, **İslâmî Türk Edebiyatı**, Dergâh Yay., İstanbul 1981, 1/291.

⁴⁵ Ahmet Rifat Efendi, (Çevirenin Girişi), 46.

D. Alevî Bektaşîliği Etkileyen Unsurlar

İslâm kültür medeniyeti havzasında ortaya çıkan Alevîliğin, tarihsel olarak diğer dinlerden, kütürlerden ve mezheplerden etkilendiğini ortaya koymak, Alevîliği daha doğru anlamamızda faydalı olacaktır. Ancak Alevîliği bu akımlardan birine indirgemek veya birisiyle aynîleştirmek bizi Alevîliğin yazılı ve sözlü kaynaklarındaki tarihsel gerçeklerini inkâr ve toplumsal boyutundan soyutlanmış, bütünüyle yeni ve hayalî Alevîlikler üretmeye götürecektir.⁴⁶

1. Hanefî-Maturidî (Ehl-i Sünnet) Unsurlar

Orta Asya'da çok erken dönemlerden itibaren, siyasî ve teolojik düşünce ekollerinin Türkler arasında propaganda faaliyetlerini yoğunlaştırdıkları görülmektedir. Ancak bunlardan Haricîler, Mu'tezile, Kerrâmiyye, Eş'arîlik, Zeydiyye, İsmailîlik ve Ehl-i Hadis bölge halkından geniş çaplı ve uzun süreli destek alamazken, Mürcie, Maturidîlik ve Hanefîlik, akılcı ve hadarî din anlayışlarıyla halkın büyük çoğunluğunun desteğini kazanmayı başarmıştır. Bununla birlikte Orta Asya'dan gelen Türk boyları, daha önce yaşadıkları bölgede hakim olan Hanefîlik ve Maturidîliğin dışında göçleri esnasında yolları üzerinde karşılaştıkları diğer kültürlerden, inançlardan ve mezheplerden de etkilenmişlerdir. Anadolu'da ortaya çıkan diğer tarikatlarda olduğu gibi, Alevî-Bektaşilikte de bu etkilenmeleri veya mezhebî unsurları yazılı metinlerinden hareketle analiz etmek mümkündür.⁴⁷

Anadolu'ya göçlerin yaşandığı dönemde, Türk boyları arasında Horasan ve Maverâünnehir'de hakim olan mezhep fıkhıta Hanefîlik, itikada Maturidîlik idi. Maturidîlik, hicrî 4. asırdan başlayarak Müslüman olan Türk kavimlerince benimsenen bir mezhep hüviyetini kazandı. Eş'arîlik, Selçuklu medreselerinde okutulmasına rağmen, Türk toplulukları arasında taraftar edinemedi. Şîîlik, çeşitli kollarıyla, Safevîlere kadar Maverâünnehir ve Horasan'da, İranlı ve Araplardan taraftar bulduysa da hiçbir şekilde hakim mezhep durumuna gelememi. Dolayısıyla Horasan ve Maverâünnehir'de etkili olan Maturidîliğin, bu bölgelerden Anadolu'ya göçen Türk boyları üzerinde etkili olmaması mümkün değildir.⁴⁸

Bektaşîliğin kaynakları incelendiğinde, Şehir Bektaşîleri arasında Maturidî çevrelerin etkisinin daha fazla olduğu ve yazılı edebiyata yansıdığı açıkça

⁴⁶ Kutlu, 16.

⁴⁷ Kutlu, 35.

⁴⁸ Kutlu, 36-37.

görülmektedir. Ahmed Rifat, Baktaşîler hakkında yazdığı eserinde, ikrar tercümanlarında geçen “Mezhebimiz Ca’ferîdir.” şeklindeki ifadelerin bu metinlere sonradan ilave edildiğini, Türk asıllı Bektaşî ve diğer tarikat mensuplarının başlangıçtan beri itikadda Maturidî olduklarını ve “gürûh-u nâciye”nin de bu anlama geldiğini savunmaktadır.⁴⁹ Ahmet Rifat eserinde, sıklıkla Bektaşîlerin Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat’e mensup olduklarını söylemektedir. Bektaşîlere ait yazılarda ve sözlerde sıklıkla karşılaşılan “Ca’ferî oluş” ile ilgili beyanların yanlış anlaşılıp yorumlandığını söyleyen müellif şöyle bir izah yapma gereğini de duymuştur:⁵⁰ “Ma’lûm ola ki ara sıra zuhûr eden insan şeytanının ilka’atına sahîh sanıp vehm u hâle düşen ehl-i berâzihin bir da’vaları da İmâm-ı Ca’fer-i Sâdık radiyallahu anh Hazretleri’nin sâhib-i mezheb olduklarıdır. Bunlardan birine suâl olursa, İmam Ca’fer-i Sâdık mezhebindenim der. Ma’a-hâzâ İmam müşârun-ileyh Hazretleri’nin mesâil-i diniyyeden fûru’atta nasıl kavl ü rey ile âmil ve mu’tekid olduklarını bilmezler. Ve bir gürûh dahî ziyâde tasassublarından nâşî eimme-i erba’a rıdvânullahi Teâlâ aleyhim hazerâtı zamanlarında kendilerinden başka müctehidler olduğu gibi Ca’fer-i Sâdık Hazretleri dahi müctehid-i izâmîdan bulunduklarını ma’lûm ise de mezâhib-i erba’adan ma’dâsı ferâmuş olunduğu ve unutulduktan sonra onlara taklid sahîh u câiz olacağı iddia eylerler...” “İmam Ca’fer mezhebindenim. Mezheb bi-ma’na tutulacak yol ve din-i vâhid yani Peygamber-i vâhid ümmetinden olarak fûru’atta ayrıca tutulan tarik demektir. Müşârun-ileyh hazretleri kendilerince bu vâdiden müstağni olmakla sahib-i mezheb değillerdir. Çünkü şeri’ât-ı Ahmediyye’yi usûlen ve fûru’an pederleri İmam Muhammed Bâkır’dan ve (cedleri vasıtasıyla) sâhib-i şeri’at Efendimiz (sav) Hazretleri’nden ahz ü telakkî etmişlerdir... Binâenaleyh mezheb-i Ca’ferî’denim demek tarîk-i hakda onların gittikleri yola girdim demektir. Yoksa birtakım ehl-i bidâtın verdikleri ma’nâ-yı bâtıl gibi değildir, fe’f-hem.”⁵¹

Şeyh Baba Mehmed Süreyya da Ahmet Rifat gibi “Ca’ferî mezhebinden olma” hususunu benzer ifadelerle açıklamaktadır: “Evet Efendim, Bektaşîliğe bağlı olanlar için ‘Ca’ferî mezhebinden ve Şiâ’dırlar.’ denir. Azizim! Bir şeyin hakikatini bilmeden o şey hakkında iyi kötü söylenen söz “yerme”dir. Yerme ise, Kitab’ın hükmünce yerilmiştir. Nefs-i emmâre elinde oyuncak olanlar, yani dış görünüşe göre hüküm verenler, bu gibi ayıplardan kendilerini kurtaramazlar, her şey söylerler. Ben sana bu

⁴⁹ Kutlu, 44.

⁵⁰ Ahmet Rifat Efendi, (Çevirenin Girişi), 93.

⁵¹ Ahmet Rifat Efendi, 93, 396.

konuda biraz açıklama yapayım: Evvelâ İmam Ca'fer-i Sâdık Hazretlerine mezhep sahibidir demek büyük bir yanıltır. Zira zât-ı saâdetleri “Hakiki İmam” olduklarından dolayı amel, inanç ve hukuk alanlarında bir mezhep ortaya koymaya ihtiyaçları yoktu. Çünkü mezhep denilen dinî inançlar, sağlam bir biçimde yeni kurulmuştu. Ve hem de Zât-ı saâdetleri, Hz. Rasulullah (sav)’ın Ehl-i Beyt’inin yani doğru yol rehberi on iki imam efendilerimizin altıncısı olmalarından dolayı kaynağını Hz. Peygamber (sav)’den alan yüce saltanatın vezirlerinden olduğu için, ictihada dayalı mezhep ortaya koymanın üstünde idiler. Zira İslâm şeriatın esaslarını (cedleri vasıtasıyla) şeriat sahibi Efendimiz (sav) Hazretlerinden öğrenmişler. Zât-ı saâdetleri, her halde Hz. Peygamber (sav)’in izinde yürüdüklerinden, bir mezhep ortaya koymaktan doğal olarak uzaktırlar.”⁵²

Şeyh Baba Mehmed Süreyya da Bektaşîler’in itikadî hususlarda Ehl-i Sünnet’e mensup olduklarını, şu ifadelerle dile getirmektedir: “Evlât! Bektaşîler, Cenâb-ı Allah’ın şâni büyük Kur’ân’ında, Bakara sûresinin iki, üç, dört ve beşinci âyet-i kerimelerinde⁵³ niteliklerini sayıp tanıttığı Ehl-i Sünnete inanmış ve Allah’ı bir tanıyan kimselerdir.”⁵⁴

Ehl-i Sünnet hakkındaki düşüncelerini bu şekilde dile getiren Ahmet Rifat, İmam-ı A’zam ile ilgili bilgi aktardığı bölümde onun meziyetlerinden bahsettikten sonra, Ebu Hanife’nin Ehl-i Beyt’le olan bağları üzerinde de durmakta ve şunları söylemektedir:⁵⁵ “...İmam-ı A’zam Hazretleri dahi hicretin sekseninci senesinde Kûfe şehrinde vücûda gelmiştir. Pederleri Sâbit, Hazret-i İmam Ali’nin hayli duasın almıştır. Ve kendileri dahi üç yaşında iken Cenâb-ı Zeyne’l-Abâ’nın hüsn-i nazarına mazhar olmuştur... Bâ-husûs ki İmam-ı Ca’fer-i Sâdık radiyallahu anh Hazretleri’nden ta’lim-i ilm eylediler.”⁵⁶

Ehl-i Beyt önderleri ile İmam-ı A’zam arasında mevcut olan ilişkiye vurgu yapma özelliği yalnızca Ahmet Rifat’a has değildir. Ondan sonra kaleme alınan ve nisbeten Sünnîliğe yakın duran bazı Bektaşîlerde de bu durumun yansımalarını görmek

⁵² Şeyh Baba Mehmed Süreyya, **Tarîkat-ı Aliye-i Bektâşîyye**, TDV. Yay., Ankara 1995, s. 9-10.

⁵³ “O kitap (Kur’an); onda asla şüphe yoktur. O, müttakîler (sakınanlar ve arınmak isteyenler) için bir yol göstericidir. Onlar gayba inanırlar, namaz kılarlar, kendilerine verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar. Yine onlar, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler; ahiret gününe de kesinkes inanırlar. İşte onlar, Rablerinden gelen bir hidayet üzeredirler ve kurtuluşa erenler de ancak onlardır.” (Bakara sûresi, 2/2-5.).

⁵⁴ Şeyh Baba Mehmed Süreyya, 16.

⁵⁵ Ahmet Rifat Efendi, (Çevirenin Girişi), 90.

⁵⁶ Ahmet Rifat Efendi, 91; Bazı araştırmacılar, Ebu Hanife ile Ca’fer-i Sâdık arasındaki ilişkiyi, hoca-talebe ilişkisinden farklı olarak çağdaş iki âlim ilişkisi olarak kabul etmek gerektiği kanaatindedirler. Geniş bilgi için bkz. Atalan, 61.

mümkündür. Bunlardan biri olan Şeyh Baba Mehmed Süreyya, Filibeli Ahmed Hilmi'yi kaynak göstererek şöyle demektedir:⁵⁷ “Ehl-i Sünnet imamlarının hepsi, Hz. Ali'nin üstünlüğünü ikrâr eden kimseler olduklarından başka, Ehl-i Beyt imamlarından feyz almışlar ve onların öğrencileri olmakla övünmüşlerdir. İmam-ı A'zam Ebu Hanife, İmam Ca'fer-i Sâdık'ın bir öğrencisi olup, hayatı pahasına Ehl-i Beyt'in üstünlüğünü söylemekten çekinmemiştir.”⁵⁸

Alevî-Bektaşî geleneği mensuplarının itikadda Ehl-i Sünnet'e bağlı olmalarının doğal sonucu olarak, kültürel kaynaklarında Ehl-i Sünnet-Maturîdîliğe ait birçok unsur da yer almaktadır. Örneğin, mü'minin daima ümitle korku arasında bir tutum içerisinde olması gerektiği ifade edilmektedir. Nitekim Ebu Hanife ve İmam Maturidî'ye göre de mümin, ne kadar iyilik yaparsa yapsın aşırı ümitvar olmamalı, ne kadar kötülük işlemiş olursa olsun ümitsizliğe ve korkuya kapılmamalıdır. Amellerinin karşılığı konusunda ümitle korku arasında bir tavır takınmalıdır.⁵⁹ Hacı Bektaş-ı Veli'nin Makâlât'ında, Allah'ın inayetinin, havf ve recâ ortasında olanlara ait olduğundan bahsedilmektedir.⁶⁰ Bütün bu bilgiler, şehir Bektaşîlerinin tamamı olmasa bile, pek çoğunun Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'e bağlılıklarını açıkça göstermektedir.⁶¹

Alevî-Bektaşî kaynaklarında Hanefî mezhebine ait unsurlardan bir diğeri de fikhî bir terim olan vacip kavramına yer verilmiş olmasıdır. Nitekim Hanefî mezhebi bu kavramı farz ile sünnet arasında bir kavram olarak kabul ederken, diğer mezhepler farz manasında kullanmışlardır. Örneğin, Viranî Baba İlm-i Câvidân adlı eserinde vacip ile ilgili şu ifadelere yer vermektedir: “İnsan olana kendi manevî seviyesinin ne olduğunu bilmek, görmek ve pîrlerin yoluna varmak farz ve vacibdir.⁶² O halde bu gönül kâbesini tavaf edebilen kimseye, bütün varlığını yağma etmek farz ve vacibdir.”⁶³

Hanefîliğin etkilerine ve Hanefî unsurlara Şehir Bektaşîlerinin metinlerinde daha fazla rastlanılmaktadır. Kaygusuz Abdal'ın hayatı ve eserleri incelendiğinde, Hanefî bir derviş olduğu ve ibadetlerinde bu mezhebe göre amel ettiği anlaşılmaktadır. Mesela, Kaygusuz Abdal, bir gün cuma namazı kılındıktan sonra cemaate vaaz eden bir hatibin, sakalı olmayanların cennete giremeyeceğini, namaz kılmayanların hali şöyle olur,

⁵⁷ Ahmet Rifat Efendi, (Çevirenin Girişi), 91.

⁵⁸ Şeyh Baba Mehmed Süreyya, 10.

⁵⁹ Kutlu, 41.

⁶⁰ Hacı Bektaş-ı Veli, **Makâlât**, (sad. Abdurrahman Güzel), Akçağ Yay., Ankara 2002, s. 202.

⁶¹ Kutlu, 45.

⁶² Viranî Baba, **İlm-i Câvidân**, TDV. Yay., Ankara 2008, s. 99.

⁶³ Viranî Baba, **İlm-i Câvidân**, 111.

kılanların böyle olur gibi sözler söylemesi üzerine hiddetlenir ve hatibi eleştiren Salâtname⁶⁴ ile ona cevap verir. Kaygusuz Abdal'ın bu şiirinde namazla ilgili verdiği bilgiler, İmamiyye veya Şafîî fıkına göre değil tamamen Hanefî fıkına göredir. Mesela, öğle namazının on, ikindi namazının sekiz ve yatsı namazının on üç rekât olduğu şeklindeki bilgiler, bunlardan sadece birkaçıdır. Ayrıca üç rekâtlık vitr-i vacip Hanefîlere hastır. Kaygusuz Abdal'ın dinî ve tasavvufî bilgilerini Abdal Musa'dan aldığı dikkate alınırsa, öyle anlaşıyor ki hocası ve şeyhi olan Abdal Musa günlük ibadetlerde ve fikhî konularda Hanefî idi. Yine Kaygusuz Abdal, hac ibadetini yerine getirirken Müzdelife'de akşam ve yatsı namazını birleştirerek kılmıştır ki, Hanefîler akşam ve yatsı namazının hac yaparken Müzdelife'de birleştirilmesine ruhsat vermiştir. Bu durum, o ve onunla birlikte hacceden Bektaşîlerin fıkhta Hanefî olduğunu gösteren en önemli delillerden birisidir. Ayrıca Kaygusuz Abdal, abdest alırken Şiiler gibi çıplak ayağa meshetmeyi şiirlerinde kabul etmemiş, Hanefîler gibi ayakların yıkanmasını benimsemiştir.⁶⁵

Biz dört biliriz abdestin farzın,

Gel öğrenmeye var ise kastın.

Dirseklerin mail, yumalı destin,

Vech ile ricleyn yaştır, Efendi!⁶⁶

Kaygusuz Abdal namazın içindeki ve dışındaki şartlarla guslün tarifini de yine Hanefî fıkına göre vermiştir.⁶⁷

Kaygusuz Abdal'ın kültür çevresinin Hanefîliğini te'kid eden en önemli tarihî delillerden birisi de Abdal Musa Tekkesi'nde bulunan kitaplardır. Yüzden fazla kitabın bulunduğu bu kütüphanede, tıpkı diğer tarikatların kütüphanelerinde bulunduğu gibi, Hanefî fıkına dair şu önemli fıkî kitapları bulunmaktadır: Mülteka (Sun'ullah b. Sun'ullah el-Halebî'nin fıkîh kitabı), Fetava-i Ali Efendi (Çatalcalı Ali Efendi'nin Hanefî fetvaları), Risâle-i Birgivî (Hanefî fıkîh kitabı), Kitab-ı Kudurî (Muhammed el-Kudurî'nin fıkîh kitabı), Risale-i Vikâye (Burhaneddin İbn Sadru'sh-Şeria'nın fıkîh kitabı), Risale-i Üstüvânî (Üstüvânî Mehmed Efendi'nin Hanefî fıkîh kitabı) ve Kitab-ı

⁶⁴ Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi, (nşr. Abdurrahman Güzel), TTK., Ankara 1999, s. 141-142.

⁶⁵ Kutlu, 49.

⁶⁶ Özmen, İsmail, Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi, Saypa Yayın Dağıtım, Ankara 1995, 1/241-242; Sezgin, Abdulkadir, Hacı Bektaş-ı Veli ve Bektaşîlik, Sezgin Neşriyat, İstanbul 1991, 253-254; Bozçalı, 150.

⁶⁷ Sezgin, Hacı Bektaş-ı Veli ve Bektaşîlik, 253-254; Bozçalı, 150.

Merâh. Ebu Hanife'nin Kızılbaş Alevî çevrelerde veya köy Bektaşîlerince de sevilip sayıldığını ve imamımız İmam-ı Azam olarak tanımlandığını gösteren bir başka doküman da Sivas, Tokat ve Amasya civarında eskiden çokça okunan Cabbar Kulu Kitabı'dır. Sadece Sivas nüshasından çıkarılan "İmamımız İmam-ı Azam ruhu için" ibaresinin dışında⁶⁸ eserde, Ebu Hanife'den diğer dinî önderlerle birlikte şöyle bahsedilmektedir: "Kazâ-i hâcât, husû-i hayr-ı mürâdât, def-i belîyyat, afv-i taksirâ, rızâ-i valideyn ve rızâ-ıllahi teâlâ ve rızâ-i habibullah rûhiçün, çihar-yar rûhiçün, Âl ü evlâd rûhiçün, pirimiz Veysel Karanî rûhiçün, üstadlarımız, şeyhlerümüz ve mezhebimiz ulusu İmam-ı A'zam rûhiçün, enbiyâlar evliyâlar rûhlariçün... el-Fatiha."⁶⁹

Şeyh Bedreddin⁷⁰ de Hanefî fıkhnına ve fıkıh usûlüne dair eserler yazmış büyük bir Hanefî âlimi ve kadısıdır. Hanefî fıkhnına dair eserleri arasında Letâyifu'l-İşârât, et-Teshîl ve Câmiu'l-Fusûleyn bulunmaktadır. O, katı bir Hanefî kadısı olmasına rağmen, İbnü'l-Arabî'nin Fusûsu'l-Hikem'ine ve Mevlanâ'nın Mesnevî'sine şerh yazmış, ayrıca Vâridât adıyla bilinen eserin de sahibidir. Bu da onun aynı zamanda tasavvufta da temayüz etmiş olduğunu göstermektedir.⁷¹ O, şahsında Sünnî ve gayr-i Sünnî unsurları birleştiren ve her ikisini birden temsil eden bir Sünnîdir.

Alevî-Bektaşîliğin önde gelen şahsiyetleri ve mensuplarından Hanefî mezhebine mensup olanlar olduğu gibi Şafiî mezhebine mensup olanlar da vardır. Örneğin, kaynaklarda Erdebil Tekkesi'nin mensuplarının Şafiî mezhebine mensup oldukları ifade edilmektedir. Şeyh Safi'nin doğduğu ve eğitimini tamamlayarak tekrar döndüğü Erdebil'in mezhebî durumu hakkında en değerli bilgiye Hamdullah Müstevfî el-Kazvinî'nin, Şeyh Safi'nin ölümünden altı yıl sonra 741/1340 yılında bitirdiği Nüzhetu'l-Kulub adlı kitabında rastlamaktayız.⁷² Onun verdiği bilgiye göre o dönemde Erdebil halkının çoğunluğu Şafiî idi ve Şeyh Safi'nin müridleriydi.⁷³ Nitekim ilk Safvetu's-Safâ yazmalarının 7. bölümde, mezhebi ile ilgili sorulan soruya Şeyh Safi şu

⁶⁸ Kutlu, 49-50;

⁶⁹ **Üveysilikten Bektaşîliğe Kitab-ı Cebbar Kulu**, (haz. Hasan Yüksel-Saim Savaş), Sivas 1997, s. 117; Bazı nüshalarda İmam-ı A'zam isminin yer almadığı görülmektedir. Bkz. **Kitâb-ı Cabbâr Kulu**, (haz. Osman Eğri), TDV. Yay., Ankara 2007, s. 602.

⁷⁰ Asıl ismi, Bedreddin Simavî'dir. Kendisi aynı zamanda bir tarikat şeyhi olduğu için ismine "Şeyh" ismi de izafe edilerek "Şeyh Bedreddin" diye anılmıştır. Dindar, Bilal, **"Bedreddin Simavî"**, TDV. İslâm Ansiklopedisi, s. 332.

⁷¹ Dindar, Bilal, 333-334; Ocak, Ahmet Yaşar, **Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1999, s. 143-196; Kutlu, 51.

⁷² Şeyh Safiyeddin Erdebîlî İshak İbn Cebraîl, **Makâlât Şeyh Safi Buyruğu (Mukaddime)**, (haz. Sönmez Kutlu-Nizamettin Parlak), Horasan Yay., İstanbul 2008, s. 20.

⁷³ Hamdullah Müstevfî el-Kazvinî, **Nüzhetu'l-Kulub**, (ed. G. Le Strange), Leyden-London 1915, s. 81.'den naklen: Şeyh Safiyeddin Erdebîlî, **Makâlât Şeyh Safi Buyruğu (Mukaddime)**, 20.

cevabı vermiştir: “Biz sahabenin mezhebindeyiz, dördünü de severiz, dördüne de dua ederiz. Ruhsat yolunu değil, azimet yolunu tutarız.” daha sonra kendisine uyanların da bu yolu tuttukları, hatta oğlu Sadreddin’in, annesine eliyle dokunduğu vakit, Şafîyye’ye uyup abdest aldığı yazılıdır.⁷⁴ Bu bilgiler sonraki yazmalarda Şeyh Safî’nin Şîleştirilmesi yönünde tahrifata uğramıştır. Örneğin pek çok konuda Şîî unsurların sokuşturulduğu Safvetu’s-Safâ’nın Muallim Cevdet nüshasında Şeyh Safî’nin Şîî bir şahsiyet olarak sunulduğunu görmekteyiz.⁷⁵

2. Şîî-İmamî Unsurlar

Şîîlik, Hz. Peygamber (sav)’den sonra hilâfetin Hz. Ali’ye, daha sonra da onun çocuklarına ait olduğu fikri etrafında ortaya çıkan grupların müşterek ismidir. Şîî gruplar arasında yer alan, genel Müslüman çoğunluğun fikirlerine yakın anlayışlara sahip olan Zeydiyye; ortaya çıkışından hemen sonra Bâtınî mahiyete bürünen İsmailiyye ve imameti iman esası sayıp imamların sayısını on iki ile sınırlayan İsnâaşeriyye, Şîîliğin en önemli kollarını teşkil eder.⁷⁶

Şîîliğin konumuzla alakalı olan yönü Alevî-Bektaşîliği etkileyen unsurlardan biri olmasıdır. Nitekim Safevîlik ile Şîî unsurlar, 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Alevî-Bektaşî bünyeye girmeye başlamıştır. Bu yüzyıla kadar Şîîliğin, Alevî-Bektaşîliğin metinleri üzerinde pek de etkili olduğu söylenemez.⁷⁷ Alevîliğin tarihi açısından son derece önemli olan bu dönem, aynı zamanda “Kızılbaş” teriminin de ortaya çıktığı devirdir.⁷⁸

Alevî-Bektaşîlerin yazılı kaynaklarında en fazla etkisi görülen mezheplerin başında İmamiyye Şîâ’sı gelir. Safevîlerin kuruluşuna kadar Türk boyları arasında ciddi bir destek elde ettiğine dair bilgilere rastlanılmayan İmamiyye mezhebinin Türklere yönelik propaganda faaliyetlerinin Safevîler döneminde yoğunlaştığına tanık olmaktadır.⁷⁹ Dolayısıyla Türk boyları, bir taraftan Sünnî kitlelerle temaslarını sürdürmekle birlikte diğer taraftan de bilhassa Şah İsmail devrinden itibaren On İki İmam Şîîliği’nin de tesiri altına girmişlerdir. Türklerin büyük çoğunluğu Sünnî akideyi

⁷⁴ İbn Bezzaz et-Tevekkülî, *Safvetu’s-Safâ*, Ayasofya No: 3099, vr. 200a.’dan naklen: Şeyh Safiyeddin Erdebîlî, *Makâlât Şeyh Safi Buyruğu (Mukaddime)*, 21.

⁷⁵ Şeyh Safiyeddin Erdebîlî, *Makâlât Şeyh Safi Buyruğu (Mukaddime)*, 21.

⁷⁶ Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, 126.

⁷⁷ Ocak, Ahmet Yaşar, *Akademisyenlerle Alevîlik-Bektaşîlik Söyleşileri*, (yay. Ayhan Aydın), Horasan Yay., İstanbul 2006, s. 17.

⁷⁸ Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, 36.

⁷⁹ Kutlu, 56.

benimsemiştir. İslâmiyeti kabul eden bazı Türk boyları ise, Şîî temâyüllü derviş ve dailerin faaliyetleri sonucu Şîî akideyi benimsemiştir.⁸⁰ İlk dönemlerde bazı Şîî öğretilerle karşılaşan, özellikle Bâtînî-İsmailî dailerin propagandasına muhatap olan Alevîlik, Safevî tarikatının bir süreç içinde On İki İmam Şîîliğini benimsemesiyle birlikte, bu kola ait birtakım inanç ve inanç unsurlarını bünyesine almıştır.⁸¹ Şah İsmail'in çabaları sonucu, Türkçe şiirleri ve nefesleri yoluyla Şîî-İmamiyye ile ilgili bir çok unsur Türklerin yazılı kaynaklarında önemli yorum ve algılayış farklılıklarıyla birlikte etkili olmaya başlamıştır.⁸² Şîî ulemâ, yeni kavramlara başvurmaksızın, ortak kavramların içeriğini zenginleştirmek suretiyle İran coğrafyasında yaşayan ve Sünnî geleneğe sahip olan halkı etkilemeye başlamıştır. "Ehl-i Beyt, Allah'ın aslanı Ali, on iki imam ve on dört masum" gibi eski kavramlara, yeni içerikleriyle muhatap olan söz konusu kitleler, bunları benimsemekte güçlük çekmemişlerdir. İslâm'ın temel inanç ve uygulamalarının da bu Şîî âlimler vasıtasıyla aktarılması halkı rahatsızlığa sevk etmemiştir. Böylece basit halk Müslümanlığı niteliğindeki İslâm, yerini "yüksek İslâm"a, diğer bir ifadeyle "kitabî İslâm"a bırakmıştır. Buna bağlı olarak İslâm'ın teolojik alanında İmamiyye kelâmı; dinin fikhî hükümleri ile ilgili alanda da İmamiyye fikhî devreye girmiştir. Bu çerçevede camiler yapılmış, bir süre sonra bu geleneğe göre eğitim veren medreseler kurulmuştur. Gerek zaman zaman yöneticilerin zorlaması gerekse Şîî ulemânın azimli ve yoğun çalışmaları sayesinde bu coğrafyada yaşayan halk, yapılan telkinler doğrultusunda inanır ve hareket eder hale gelmiştir.⁸³

İran coğrafyasında yaşayan ve söz konusu faaliyetler sonucu Şîîleşmiş halkın aksine Anadolu coğrafyasında yaşayan Bektaşîler, Şîâ'dan söz konusu unsurları aynen almasına rağmen, içerik bakımından farklı bir anlayış sergilemiştir. Başka bir ifadeyle, belirtilen unsurlar aslî mahiyetlerinden çıkartılıp ya içi büyük ölçüde boş bırakılarak yahut bünyenin kendisine has yapısına adapte edilerek alınmıştır.⁸⁴ Bütün bu faaliyetlere rağmen, Anadolu'daki Türk boylarını ve Bektaşîleri Şîîleştirmeyi başaramamışlardır. Aslında Şah İsmail'in kendisi köklü bir Şîî eğitimi almış biri değildir ve şiirleri incelendiğinde yüzeysel bir Şîîlik göze çarpmaktadır. Muhtemelen o, Osmanlı'ya karşı, bölgedeki Şîî kabilelerin desteğini alabilmek ve siyasî bir birlik oluşturabilmek için Sünnîliğe karşı Şîîliğe sarılmıştır. Zaten dedeleri tarafından kurulan

⁸⁰ Sofuoğlu, Cemal-İlhan, Avni, **Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları**, TDV. Yay., Ankara 2005, s. 87-95.

⁸¹ Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, 126.

⁸² Kutlu, 57; Sofuoğlu-İlhan, 97.

⁸³ Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, 55-56.

⁸⁴ Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, 126-127.

Erdebil Tekkesi, başlangıçta Şîî olmayıp yaşanan tarihî ve siyasî olaylar sonucunda Şeyh Cüneyt'le birlikte Şîîleşmiştir. Ancak Şah İsmail'i destekleyenler her ne kadar bazı Osmanlı âlimleri tarafından, Rafizî, Haricî, Zındık, Mülhid gibi adlarla anılmışlarsa da aslında bu kesimler hiçbir zaman Şîîleşmemişlerdi. Bu sebeple araştırmacılar, Kızılbaş tanımlamasına vurgu yapmakla birlikte Şîî, İmamî, Rafizî, Haricî, Zındık ve Mülhid gibi kavramlar kullanırlar. Kızılbaşlığı belirleyen unsurlar, Şîîlikten alınmış gibi görünüyorsa da Şîîlerden farklı bir şekilde yorumlanmıştır. Çünkü kendisini Kızılbaş olarak tanımlayan kimselerin eserleri incelendiğinde, Şîîliğin usûl ve fûru'unu bilmedikleri açıkça görülür.⁸⁵ Şîî-İmamîliğin etkisiyle Alevî-Bektaşîliğin bünyesine girmiş olan başlıca unsurlar ise, "Hz. Ali'nin ilk imam olarak benimsenip, onun Allah'ın velisi olduğuna dair ifadenin kelime-i şehadete eklenmesi; ilk üç halifeye olumlu gözle bakılmaması; on iki imam ve on dört masumu kavramı; Hz. Hüseyin'in ailesi ve yetmiş iki arkadaşı ile birlikte Kerbelâ'da şehâdetinin yasının tutulması; tevellâ⁸⁶-teberrâ⁸⁷ ve takiyye" gibi hususlardır.⁸⁸ Alevî-Bektaşîlerin şiir ve nefeslerinde göze çarpan Şîî-İmamî unsurlardan bazıları hakkında kısaca bilgi verelim:

a) On iki imama iman ve Ehl-i Beyt'e aşırı bağlılık: İmamiyye Şiasına göre, imama inanmak inanç esaslarındandır.⁸⁹ Yine İmamiyye'ye göre, Hz. Ali Kur'ân ayetleri ve Hz. Peygamber (sav)'in açık ifadeleriyle imamete ta'yin edilmiştir. Onun vefatının ardından ise imamet, sırasıyla Hz. Fâtîma'dan olan iki oğluna ve daha sonra da onların nesillerinden gelen imamlara intikal etmiştir. Dolayısıyla imamların sayısı on ikidir. On ikinci imam Mehdi Muntazar, gizlenmiştir ve zamanın beklenen imamıdır. Mehdi bir gün ortaya çıkacak ve zulmü yok edip adaleti temin edecektir. Bu imamlar masumdurlar, günah işlemezler. İlahî birtakım güçlerle donatılmışlardır. Söz konusu imamet meselesi, Şîâ kelamının bel kemiğini oluşturur ve bunun için pek çok eser kaleme alınmıştır. Alevî-Bektaşî yazılı kaynaklarında ise, -Hüsniye ve Bektaşî İlmihali istisna edilirse- Şîâ'daki gibi bir inanç esası olarak üzerinde durulmayıp, Hz. Ali ve diğer imamlar siyasî ve hukukî değil manevî rehberler olarak yüceltilirler. Onların tarihsel kişiliklerinden çok, menkıbevî kişilikleri öne çıkmaktadır. Aslında Hz. Ali, Hz.

⁸⁵ Kutlu, 57.

⁸⁶ Tevellâ: Ehl-i Beyt'i, Ehl-i Beyt soyundan gelenleri sevmek ve onları sevenleri sevmek. Korkmaz, Esat, **Alevîlik Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü**, Ant Yay., İstanbul 1993, s. 356.

⁸⁷ Teberrâ. Ehl-i Beyt'e, Ehl-i Beyt soyundan gelenlere düşmanlık edenleri sevmeme ve onlardan uzak durma. Korkmaz, 348.

⁸⁸ Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, 126.

⁸⁹ Bu durum aynı zamanda imamete inanmayanların onlara göre gerçek Müslüman olmadığını da gösterir.

Hasan ve Hz. Hüseyin dışındaki imamlar hakkında, isimleri hariç pek bir şey bilinmez. Cafer-i Sadık'a atfedilen buyruklar dahi, onun hayatını anlatan eserler tarafından doğrulanmamaktadır. Bugün Alevîlikte on iki imam ve Ehl-i Beyt, dinî ve kültürel bir değerdir. Alevîler, Şîâ'nın anladığı gibi, Hz. Ali ve soyunun siyasî dinî ve hukukî yetkiyi Hz. Peygamber (sav)'den aldığı, bunun için de siyasal iktidarın sahipleri olduğu ve bu uğurda mücadele edilmesi gerektiği gibi siyasî bir argüman belirlememişlerdir. Alevî-Bektaşî geleneğinde İmamiyye'den farklı bir Hz. Ali ve Ehl-i Beyt kültü geliştirilmiştir. Bazı Buyruklarda Şîî mezhebi ile ilgili bölümler yer almakla birlikte, bu bölümlerde tanımlanan Şîîliğin kaynaklarda geçen Şîilikten farklı olup bütünüyle sözde bir Şîilik olduğu söylenebilir.⁹⁰ Örneğin, Fuat Bozkurt'un hazırlamış olduğu Buyruk'ta: "Şîî mezhebi, Muhammed ile Ali'nin dört kapı kırk makam ve on yedi erkandaki birliktelikleri üzerine kurulmuştur."⁹¹ ifadelerine yer vermektedir. Halbuki Alevî-Bektaşîlikte yer alan ve bu düşünce yapısının temelini teşkil eden erkanlar Şîî düşüncede yer almamaktadır. Diğer taraftan Şîî düşüncenin özünü oluşturan ve daha çok siyasî hüviyete bürünmüş bir imamet anlayışının da Alevî-Bektaşî düşüncede varlığı söz konusu değildir. Buyruk'ta geçen ifadenin aksine Şîî İmamîlikte dört kapı kırk makam anlayışı hiçbir şekilde yer almaz. Diğer taraftan Şîâ'daki masum on iki imamın yanı sıra, Alevî-Bektaşîlerde on dört masum-u pak⁹²tan,⁹³ on yedi kemerbest'ten⁹⁴ ve on yedi kemerbest-i hanedan'dan⁹⁵ söz edilir. Burada yer alanların bir çoğunun kimliği meçhuldür ve kim oldukları bilinmemektedir. Dahası on iki imam kültürünün Bektaşîliğe Balım Sultan'la birlikte girdiği söylenmektedir. Bununla birlikte Alevî-Bektaşîler kendileri için Şîî adını değil Ca'ferî adını kullanırlar. Fakat bu da hiçbir şekilde inanç boyutu ve fıkıh boyutuyla temsil edilmeyen, içi boşaltılmış sembolik bir Ca'ferîliktir.⁹⁶

Alevîler, Şîâ'nın anladığı şekliyle, Hz. Ali ve soyunun siyasî ve hukukî yetkiyi Hz. Peygamber (sav)'den aldığı, bunun için de siyasî iktidarın sahipleri olduğu ve bu uğurda mücadele edilmesi gerektiğine inanmazlar. On iki imamı siyasî önderler

⁹⁰ Kutlu, 57-58.

⁹¹ **Buyruk**, (haz. Fuat Bozkurt), Serbest Matbaası, İstanbul 1982, s. 171.

⁹² Bunlar, on iki imamın küçük yaşta ölmüş çocuklarıdır. Bkz. Ahmet Rifat Efendi, 354; Ancak günümüzdeki bazı Alevî yazarlar bunların: Hz. Peygamber (sav), Hz. Fatıma ve on iki imam olduğunu söylemektedir. Bkz. Korkmaz, 274.

⁹³ Ahmet Rifat Efendi, 354-355; **Buyruk**, (haz. Fuat Bozkurt), 135; Kaya, Haydar, **Bektaşî İlmihali**, Ayyıldız Yay., (yy) (ty), s. 30-31.

⁹⁴ Ahmet Rifat Efendi, 361; **Buyruk**, (haz. Fuat Bozkurt), 135; Kaya, 32-34.

⁹⁵ Kaya, 34-36.

⁹⁶ Kutlu, 58-59.

olmaktan ziyade manevî rehberler olarak görürler. Şîâ'da imama inanmak iman esasıyken, Alevî-Bektaşîliğin yazılı kaynaklarında bu konu, inanç esası olarak kabul edilmez. Halbuki böyle bir iddia bugünkü İran Şîîliğinin varlık sebebi olmuştur. "Anadolu'da yaşayan Alevî ve Bektaşîler, Şîî-İmamiyye'deki on iki imam anlayışını kabul etmekle ve on iki motifini şiirlerinde, günlük konuşmalarında ve hayatlarının birçok safhasında kullanmakla birlikte on iki imamın isimleri, sadece saygı duyulan semboller olarak kalmıştır. Buna mukabil onların dinî hayatlarına dair bilgilerden mahrum kalındığı için başta ibadetler olmak üzere onların izlerini takip edememişlerdir."⁹⁷

b) Tevellî (Tevellâ) ve Teberî (Teberrâ): Şîâ'da tevellî, Hz. Muhammed (sav)'i sevmek ve neslini sevenleri sevmek, onun dostlarına dost olmak; teberî ise, Hz. Muhammed (sav)'in nesline düşman olanlara düşman olmak, bu düşmanları sevenlere düşman olmak demektir. Şîî eserlerde, ilk halifeler gâsıp olarak görülür ve Hz. Ali'yi desteklemeyen sahabe tekfir edilir.⁹⁸ Alevî-Bektaşîliğe ait dini edebiyatta ise, sadece bizzat Anadolu'daki Kızılbaşları Şîîleştirmeye yönelik yazılan Hüsniye'de sahabeye karşı bir düşmanlık vardır. Bu eserde ilk halifeler sert bir dille eleştirilir.⁹⁹ Alevî-Bektaşîliğin diğer yazılı kaynaklarında ise ilk üç halife ve sahabeye Şîâ'daki gibi saldırılmaz, hatta tam aksine onları öven ifadeler yer verilir. Tevellî ve teberî Şîîlerce önemli bir söylem olduğu gibi aynı zamanda Alevî-Bektaşîlerce de son derece önemlidir. Ancak bu gelenekte teberî, Muaviye, Yezid ve Mervan'ın şahsıyla sembolleşmiştir. Şîâ'dakinin aksine Hz. Osman'a herhangi bir şekilde lanet okunduğuna rastlanmaz.¹⁰⁰

c) Kerbelâ şehitlerine bağlılık adına yapılan Muharrem mâtemi: İmamiyye Şîâ'sında Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da Emevîler tarafından şehid edilmesi lanetlenir. Şîîler tarafından bununla ilgili birçok mersiye yazılmıştır. Şîâ'da namazlarda, kutsal kabul edilen Kerbelâ toprağından yapılan türbet veya mühür denilen bir parça üzerine secde edilir. Alevî-Bektaşîliğe gelince bu gelenekte Muharrem ayı son derece önemlidir. Alevîler bu ayda, on iki gün oruç tutarlar, Muharrem'in onuncu günü sembolik olarak dede ocakları sancak açar ve kurban keserler. Ayrıca birlik ve beraberliğin sembolü olarak aşure pişirilip komşulara dağıtılır. Yine Alevîler, bu ayda

⁹⁷ Sofuoğlu-İlhan, 110.

⁹⁸ Kummî, Sa'd b. Abdillâh-Nevbahtî, Ebu Muhammed el-Hasan, **Kitâbu'l-Makâlât ve'l-Fırak/Fıraku's-Şîâ**, (çev. Heyet), Ankara Okulu Yay., Ankara 2004, s. 171.

⁹⁹ **Hüsniye**, (haz. Ali Toprak), Ant Yay., İstanbul 1997, s. 54-64, 120-126.

¹⁰⁰ Kutlu, 59-60.

H. Hüseyin'in Kerbelâ'da Emevîler tarafından şehid edilmesi dolayısıyla yas ve matem tutarlar. Ancak Şîîler gibi feryad-u figan edip bedenlerine zarar vererek yas tutmazlar.¹⁰¹

d) Takiyye: Bazı araştırmacılar, Şîî İmamîliğe ait önemli kavramlardan olan “takiyye”nin de Alevîliğe geçtiğini ifade etmektedirler. Ancak bu kavram, tamamen siyasî Şîîliğe mahsus bir anlayıştır. Takiyyenin Türk illerinde kullanılması hiçbir zaman gerekli olmamıştır. Çünkü Anadolu'daki tarikat Alevîliğinin siyasî bir hedefi yoktur, imamet davası gütmeyiz. İran Şîîliği gibi, H. Ali dışındaki halifelere tan etmez. Bütün tarikatlarda hakim olan siyasî davadan uzak Ehl-i Beyt sevgisi hiçbir devirde takip konusu olmamıştır. Bu tip bir Alevîliğe Sünnî yöneticiler de saygı duymuşlardır. Osmanlı tarihinde vuku bulan idam ve hapis olaylarının hiç birinde böyle bir suçlama ve gerekçeyle karşılaşmıyoruz. Binaenaleyh, tarikat çevrelerinin Alevîlik meşreplerini saklamalarına ihtiyaç hasıl olmamıştır ve onlar her zaman bu meşreplerini rahatlıkla dile getirmişlerdir. Türk tarihinde takip konusu olan vakalar, tarikat Alevîliğinden kaynaklanan vakalar değil; İran'ın güdümünde sergilenen siyasî hedefli vakalardır.¹⁰² Hatta bu noktada, Bektaşîliğin Yeniçeri Ocağı'nın tarikatı olması bile yalnız başına, “inancından dolayı insanlara baskı yapılmıştır.” tezini çürütmeye yeter.¹⁰³ Yine, Bektaşîlere karşı sert bir politika uyguladığı iddia edilen II. Mahmut'un tahtta olduğu yıllarda Bektaşîlikle ilgili eserlerin basılmış olması da bu iddiayı çürütecek nitelikteki bir başka delildir. Örneğin, Haşim Baba'nın Bektaşîlikle ilgili Divan adlı eseri bu yıllarda basılmıştır.¹⁰⁴

Ahmet Rifat Efendi de, Mir'âtu'l-Mekâsıd adlı eserinde takiyye yapmanın haram olduğunu ve Ehl-i Beyt mensuplarının takiyye yaptıklarını söylemenin onları yalancılıkla ve riyakâlıkla itham etme anlamına geleceğini şu ifadelerle dile getirmektedir: “Bazı kimesne Ca'fer-i Sâdık radiyallahu anh Hazretlerine: ‘Yâ İmam! Siz şeyhayn-i mükerreremeyn ve Osman İbn Affân radiyallahu anh hazerâtını sevmeyip lâkin takiyye edermişsiniz.’ diye suâllerinde İmam hazretleri ta'accüb-künân: Eğer bizler takiyyeyi irtikâb etmiş olaydık şehid olmaz idik. Zira takiyye etmek riyâ ve kizbi irtikâb etmektir. Bu ise Hânedân-ı Ehl-i Beyt'e göre bir şey değildir. Onlar ki yâr-i gâr-ı Rasûl-i Kibriyâ'dır, haklarında bu kadar âyât-ı Kur'âniyye ve ehâdis-i sahîhâ vârid ü sâdır olmuştur. Ve bazen beynlerinde vuku bulan muhâlefet ise an-ictihâdin olup lâ-

¹⁰¹ Kutlu, 60.

¹⁰² Öztürk, Yaşar Nuri, **Tasavvufun Ruhu ve Tarikatler**, Sidre Yayıncılık, İstanbul 1988, s. 116.

¹⁰³ Sofuoğlu-İlhan, 100.

¹⁰⁴ Ahmet Rifat Efendi, (Çevirenin Girişi), 33.

cerem garaza mebnî olmaya. Binâen-aleyh haklarında kelâm-ı nâ-münâsible iftirâya cür'et etmek mahzâ küfürdür.”¹⁰⁵

Alevî-Bektaşîler arasında etkili olan bazı Fütüvvetnâmelerin, Hz. Ali'nin imametine delil olduğu ifade edilen Gadir Hum, Kırtas hadisesi ve Sakaleyn gibi Şîî-Bâtınî unsurlara geniş yer verdiklerini görmekteyiz. Ancak velâyet düşüncesi bu Fütüvvetnâmelerde, Şîî kaynaklardaki gibi, Hz. Ali ve diğer imamların Hz. Peygamber (sav)'den sonra imamete hak sahibi oldukları şeklinde tamamen siyasal vesayet çerçevesinde ele alınmaz. Kullanılan bu malzeme, Hz. Ali'nin imametiyle ilişkilendirilmeksizin Hz. Peygamber (sav) tarafından ona şed bağlanması (kuşak bağlanması), -Şîâ'nın tan etmesinin aksine- Hz. Ebubekir, Ömer ve Osman dahil on yedi sahabe'nin onunla kardeş ilan edilmesi ile ilgili hususların temellendirilmesinde kullanılmaktadır. Böyle olmakla birlikte, özellikle 15-16. yüzyıllarda yazılan Fütüvvetnâmelerde farklı bağlamlarda Şîî-İmamî unsurlara yer verilmesi, bu tarihten itibaren Şîî-İmamî propagandanın Anadolu'da etkili olmaya başladığını göstermektedir.¹⁰⁶ Safevî Devleti'nin siyasal propagandalarının etkili olmaya başladığı bu yüzyıllardan sonra Alevî-Bektaşî kültürü ve yazılı kaynaklarında Şîî düşünce ve inanç yapısı etkinliğini arttırmış ve günümüz Alevî-Bektaşîliğin şekillenmesinde rol oynamıştır. Nitekim kaynaklar incelendiğinde bu asırlardan önce yazılmış eserlerde, sonra yazılmış eserlere nisbeten Şîî düşüncenin daha az etkili olduğu dikkatleri çekmektedir.

Alevî-Bektaşîliğin yazılı kaynaklarında, bir kaçı -Şîî kaynaklı olanlar- istisna edilirse, Ehl-i Beyt'le birlikte diğer sahabilere de büyük saygı gösterildiği ve Muaviye, Yezid ve Mervan dışında diğer sahabilerin eleştirilmediği göz önünde bulundurulursa mezhepler üstü bir yaklaşım söz konusudur. Safevîlerin faaliyetleri sonucu, Alevî-Bektaşî edebiyata Şîî unsurlar sokulmaya çalışılmış olsa da bu unsurlar, sûfî ve fütüvvet geleneği içerisinde farklı şekillerde yorumlanarak sembolik bir muhtevaya büründürülmüşlerdir. Türkiye'de kendini Alevî olarak tanımlayanlar her ne kadar on iki imama büyük saygı ve sevgi gösterecekleri de Azerî Şîîler gibi kendilerini İmamiyye Şîâ'sı olarak görmezler. On iki imama saygı ve sevgileri sebebiyle Alevîliğin ilişkilendirilebileceği en yakın ekol İmamiyye Şîâ'sı gibi görülebiliyorsa da Alevîliğin düşünce yapısı dikkate alındığında bunun pek de mümkün olmadığı anlaşılabacaktır.

¹⁰⁵ Ahmet Rifat Efendi, 101.

¹⁰⁶ Kutlu, 61-62.

Çünkü Alevîler, Şîîlerin: “On iki imamın velâyeti dinî, hukukî ve siyasi bir yetkiyi temsil eder. Dolayısıyla Müslümanların idaresinin bu kimselerde olması gerekir.” şeklindeki vesâyet temelli tezini kabul etmez. Alevîler, on iki imamın velâyetini Şîîlerin aksine, tamamen sûfilikteki velâyet anlayışı doğrultusunda yorumladıkları ve daha da önemlisi kendilerini Şîâ’nın bir alt kolu olarak görmedikleri sürece onların Şîî ya da Şîîliğin bir alt kolu oldukları iddia edilemez.¹⁰⁷

Şîîliğin farklı gruplarının Alevî-Bektaşî kültürü üzerindeki etkileri hususunda bu geleneğin kültürel kaynaklarına bakıldığında, yukarıda temas edilen kavramlara yer verildiği görülmektedir. Ancak Şîîliğin; tevhid, adl, nübüvvet, imamet ve mead biçiminde beş madde halinde sıraladığı inanç esaslarının kabul edildiğini veya bunlara ciddi oranda atıflar yapıldığını söylemek mümkün değildir. Aynı şekilde fikhî ameli boyut bakımından da söz konusu mezhepte bulunan; abdest alırken ayakların yıkanmayıp meshedilmesi, namaz kılarken mühür adı verilen ve Kerbelâ toprağından yapılan bir taşın kullanılması, yine muâmelâtla ilgili olarak, geçici nikâhın (mut’a) kabul edilmesi gibi anlayışlara rastlanılmamaktadır. Menâkıbnâmelerde, Buyruklarda ve deyişlerde “Hz. Ali’nin imameti”ne çok sayıda gönderme bulunmakla birlikte, buradaki imamet, Şîâ’daki siyasî imamet, yani devlet başkanlığı kavramından farklı olarak tamamen tasavvufî nitelikte olan erenlik manasında algılanmış ve kabul edilmiştir. Kültürel kaynaklarda imameti, dinin temel inanç umdesi olarak ortaya koyan anlayışlar yoktur.¹⁰⁸ Hilâfet meselesi ile ilgili olarak Alevî-Bektaşîliğin yazılı kaynaklarında, bir kaç -Şîî kaynaklı olanlar- istisna edilirse, Ehl-i Beyt’le birlikte Hz. Ebubekir, Ömer ve Osman da dahil olmak üzere diğer sahabilere de büyük saygı gösterildiği ve Muaviye, Yezid ve Mervan dışında diğer sahabilerin eleştirilmediği görülmektedir.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Kutlu, 62-63.

¹⁰⁸ Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, 127.

¹⁰⁹ Kutlu, 62.

BİRİNCİ BÖLÜM

ALEVÎ-BEKTAŞÎ KAYNAKLARINDA İBADET ANLAYIŞI

Peygamber Efendimiz (sav) İslâm'ın beş şartını açıkladığı bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmaktadır: “İslâm beş şey üzerine bina edilmiştir: Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, Ramazan orucu tutmak, Kâbe'yi hacctemek, zekât vermek.”¹¹⁰ Allah Rasulü (sav), böylelikle İslâm dininin temel ibadetlerinin hangileri olduğunu bizlere haber vermektedir.

İmam Şafîî İslâm'ın beş şartı olarak kabul edilen ibadetler ile ilgili şunları söylemektedir: “Allah Teâlâ, Kitab'ında namaz, zekât ve hac konularındaki farzını kesin olarak belirlemiştir. Bu farzının nasıl yerine getirileceğini de Peygamber (sav)'i vasıtasıyla açıklamıştır.”¹¹¹ Hz. Peygamber (sav), namazın keyfiyetini, (rekâtlarının) sayısını, vakitlerini sünnetlerini, zekâtın farz olması için malın nisab miktarını, hangi mallardan zekât alınmayacağını, hangi malların zekâta tabi olacağını, zekâtın verilme vaktini, hacın nasıl yapılacağını, hac esnasında nelerin serbest olduğunu ve nelerden kaçınılması gerektiğini açıklamıştır.¹¹²

İslâm'ın beş şartı olarak bilinen ibadet boyutu, sadece belirli bir mezhebe, tarikata ve cemaate ait değildir. Namaz, zekât, oruç ve hac gibi başlıca ibadetler mezhepler ve tarikatlar ortaya çıkmadan önce Hz. Peygamber (sav) döneminde farz kılınmış, İslâm dininin mezhepler ve tarikatlar üstü boyutuyla ilgili hususlardır. Söz konusu bu ibadetler, Mu'tezilî, Haricî, Sünnî, Şîî, Mevlevî, Nakşî ve Bektaşî Müslümanlarca yerine getirmek konusunda dindarlık düzeyleri farklı olmakla birlikte, kabul edilmiştir. Müslümanların bu ibadetleri Allah'ın birer emri olarak kabul etmesine rağmen gereğini yerine getirmemesi ise ayrı bir konudur. İslâm'ın temel ibadetlerinden sayılan bu ibadetler, Alevî-Bektaşîliğin temel yazılı kaynaklarında aynen benimsenmiş ve bunların yerine getirilmesi teşvik edilmiştir.¹¹³ Nitekim Kitâb-ı Cabbâr Kulu adlı eserde Allah'a ibadet etmenin gerekliliği, aklî delillendirme yöntemine müracaat edilerek ispat edilmeye çalışılmaktadır. Bulutların Allah'ın emrine itaat ederek yeryüzüne yağmur yağdırdıkları, sosyo-drama metodu ile anlatıldıktan sonra, şu mesaj

¹¹⁰ Buhârî, İman 1 (1/7); Tirmizî, İman 2 (5/5).

¹¹¹ İmam Şafîî, Muhammed b. İdrîs, **Er-Risâle**, (çev. A. Şener-İ. Çalışkan), TDV. Yay., Ankara 1997, s. 105.

¹¹² İmam Şafîî, 132.

¹¹³ Kutlu, 176-177.

verilmektedir:¹¹⁴ “Allah insana beş duyu, akıl, fikir, idrak ve gönül gibi nimetler vermiş, Hz. Muhammed (sav)’e ümmet eylemiştir. Bütün bu nimetlerin şükrünü eda etmek için, Müslümanlığın şartlarını yerine getirmek gerekmektedir. Hakikat ilmine geçebilmek için, Allah’ın emirlerine itaat edip, yasaklarından kaçınmak lazımdır.”¹¹⁵

Alevîlik, sık sık tekrarlandığı üzere, İslâm dinini samimi olarak benimsemekle birlikte, geçirdiği tarihî sürece bağlı olarak bu dini, kitabî hüviyetiyle tanıyıp hayata geçirme imkânından büyük ölçüde yoksun kaldığı için, hem İslâm inançlarıyla hem de ibadet biçimleriyle ilgili olarak belli bir esneklik ve farklılık sergilemiştir. Çok geniş bir coğrafî sahada oymak, ocak ve koldan gelen Alevî toplumu içinde sınırlı sayıda, genel İslâmî ibadetleri yerine getirmeye çalışanlar bulunmuşsa da çoğunluk büyük ölçüde bu ibadetlerle daha az ilişkili bir dinî hayat içinde olmuştur.¹¹⁶

Bektaşî kaynakları üzerine şu ana kadar yapılan araştırmalar ise, tarikata ait tekke ve dergâhlarda sürdürülen eğitim faaliyetlerinde İslâm’ın öngördüğü ibadetlerin yerine getirilmesine önem verildiğini göstermiştir. Tarikat müntesipleri tarafından sözüne değer verilen manevî liderler, nefes ve şiirlerinde ibadet konusunu ön plana çıkararak ibadetlerin yerine getirilmesini mümkün ve muhtemel kılacak yöntem ve yaklaşımlara müracaat etmişlerdir.¹¹⁷

Kaynaklarda, Hz. Ali’nin günlük ibadetler ve diğer ibadetler konusunda son derece titiz ve takva sahibi bir şahsiyet olduğu haber verilmektedir. Nitekim o, mescitte ibadet ederken şehit edilmiştir.¹¹⁸ Hz. Ali, ibadetlerini titizlikle yerine getirmeye çalışan bir insan olduğu gibi, İslâm’ın beş şartı diye bilinen ibadetlerin önemi ve yerine getirilmesi konusunda insanlara da bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Nitekim, Allah’a iman ve İslâm’ın şartları hakkında şunları söylemektedir: “Münezzeh olan Allah’a tevessül edenlerin kendisiyle tevessül edecekleri en iyi şey; O’na ve Rasulü’ne iman etmek, O’nun yolunda cihat etmektir. O, İslâm’ın zirvesidir. Kelime-i şهادet fitrattır. Namaz kılmak din, zekât vermek ise yerine getirilmesi gereken bir farzdır. Ramazan’da oruç tutmak da cezanın kalkanıdır. Allah’ın evini haccetmek ve umre yapmak, fakirliği

¹¹⁴ **Kitâb-ı Cabbâr Kulu** (Hazırlayanın girişi), 59.

¹¹⁵ **Kitâb-ı Cabbâr Kulu**, 268-275.

¹¹⁶ Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, 136.

¹¹⁷ Eğri, 172.

¹¹⁸ Fırlıklı, Ethem Ruhi, “**Ali**”, TDV. İslâm Ansiklopedisi, s. 374.

yok eder ve günahı yıkar.¹¹⁹ Namaz, her müttakinin kurbanı, hac her zayıfın cihadıdır. Her şeyin zekâtı vardır. Bedenin zekâtı da oruçtur.”¹²⁰

Bektaşîliğin önemli kaynaklarından olan Erkânâmeler incelendiğinde ise, bu eserlerde İslâm'ın emrettiği ibadetlerin öğretiminin ihmal edilmediği görülmektedir. Temel amaçlarından birisi, Müslüman ve gayr-i müslimlere İslâm dinini en iyi şekilde öğretmek olan Bektaşî tarikatının öğreticileri, ibadetlerin nasıl ve niçin yerine getirilmesi gerektiği konusunu gerek tarikat eğitimi esnasında gerekse te'lif ettikleri eserlerinde sıklıkla işlemişlerdir. Özellikle, ibadetlerin “Niçin?” yapılması gerektiği konusu, Erkânâmelerde önemli bir yer tutmaktadır.¹²¹ Örneğin çocuk eğitimi ile ilgili Kitâb-ı Cabbâr Kulu adlı eserde şu ifadelere yer verilmiştir: “Çocuğun karşısında abdest alır, namaz kılarırsınız. Gusül yaparsınız. Siz ne yaparsanız o da onu yapar, gösterdiklerinizi öğrenir... Bu şekilde Kur'ân-ı Kerim'in içindeki anlamların hepsini öğretirsiniz. Şeriat ilmini öğrendikten sonra, tasavvuf ilmini öğrenmeye başlar.”¹²² Ayrıca eserin birçok yerinde, İslâm'ın beş şartı olarak kabul edilen ibadetlerden olan namaz, oruç, zakât ve hac ibadetlerinin Allah'ın emri olduğu ve bu ibadetleri yerine getirmeyenlerin ahiret gününde azaba uğrayacakları haber verilmektedir.¹²³ Yine aynı eserde Hızır ile bir dervişin konuşması nakledilmekte, bu konuşmada insanın yaratılış amacının ne olduğu ortaya konulmakta ve cennet nimetlerine ulaşabilmek için temel İslâmî ibadetleri yerine getirmemiz gerektiği vurgulanmaktadır:

“- Ey Hızır! Cennetin sebebi nedir? Sahibi kimdir?

- Cennetin sebebi ibadet edip, güzel işler yapmaktır. Allah'a iman etmektir. Rahmet edici bir padişah olan Allah cennetin sahibidir.

- Ey Hızır! Hesabı görelim de nimeti sonra yiyelim dedin. Hesabı nasıl görelim?

- Allahu Teâlâ'nın bizleri neden yarattığını hesap edelim. Aslımızın, ruhumuzun, bedenimizin ve hareket kabiliyetimizin sebep olduğunu hesap edelim. Aklımızı, fikrimizi, ağzımızı, yüzümüzü, organlarımızın hepsini ve rızığımızı kimin verdiğini hesap edelim. Bizi dünyaya kimin gönderdiğini, dünyaya niçin geldiğimizi, Allah'ı nasıl bildiğimizi, orucu nasıl tuttuğumuzu, namazı nasıl kıldığımızı, zekâtı nasıl verdiğimizizi, hacca niçin gittiğimizi hesap edelim. Bunların hesabını verirsek, her

¹¹⁹ **Nehcü'l-Belâğâ**, (çev. Adnan Demircan), Beyan Yay., İstanbul 2007, s. 119.

¹²⁰ **Nehcü'l-Belâğâ**, 355.

¹²¹ Eğri, 164.

¹²² **Kitâb-ı Cabbâr Kulu**, 489-490.

¹²³ **Kitâb-ı Cabbâr Kulu**, 164-167, 200, 272, 291-295, 534.

birisinin şükrünü bilirsek, bunları tamamlayıp da cennete girersek, nimeti öyle yiyelim.”¹²⁴

Kitâb-ı Cabbâr Kulu adlı eserde, Hz. Peygamber (sav)’in Hz. Ali’ye ibadetle ilgili şu tavsiyelerde bulunduğu ifade edilmektedir: “Ey Ali! Allahu Teâlâ şu beş şeyi emretmiştir. Bunlar: Allah’tan başka ilâh olmadığına, Muhammed’in O’nun kulu ve elçisi olduğuna tanıklık etmek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek. Allah “Hacca kendi malınızla gidin.” dedi, “Başkasının malıyla gidin.” demedi. “Kendi malınızın zekâtını başkasının malından verin.” demedi. “Orucunuzu başkasına tutturun.” demedi. “Namazınızı başkasına kıldırın.” demedi. “Allah’tan başka ilâh olmadığına, Hz. Muhammed (sav)’in O’nun kulu ve elçisi olduğuna başkasını tanıklık ettirin.” demedi. “Tanıklığı kendi diliniz ve kalbinizle edin.” dedi. Diğer şeyler de bunlara göre düşünülebilir.”¹²⁵ Eserde böylelikle herkesin iman ve ibadetle mükellef olduğuna vurguda bulunulmuş ve günümüzde bazı kimselerin: “Önemli olan kalp temizliğidir. Namaz kılmıyorum ama benim kalbim temiz. Benim Kâbem insandır. Kâbe’yi tavaf etmeye gerek yoktur. Önemli olan insan gönlünü almaktır.” gibi ifadelerinin yersiz olduğu ve bu tür sözlerin kişinin sorumluluğunu ortadan kaldırmayacağı ifade edilmiştir.¹²⁶

Erkânâme’de, nefsin mertebelerinden söz edilirken her nefis mertebesinin kendine has özelliklerinin olduğu ifade edilmiş ve nefs-i levvâmenin özelliğinin ise, zühd, takva, va’de, ulviyet, namaz, oruç, hac, umre, zakât ve cihat olduğu ifade edilmiştir.¹²⁷ Aynı ifadelere Şeyh Safi Buyruğu’nda da rastlanılmaktadır.¹²⁸ Yine Erkânâme’de, İslâm’ın şartları ile ilgili şu ifadelere de rastlanılmaktadır: “Müslümanlığın şartı beştir: Evveli salâvat getirmek, ikincisi namaz kılmak, üçüncüsü oruç tutmak, dördüncüsü zekât vermek ve gücü yeterse hacca gitmek, beşincisi kâfire karşı gaza etmek. Bunlarla Müslümanlık gerçekleşmiş olur.”¹²⁹

¹²⁴ **Kitâb-ı Cabbâr Kulu**, 537-538.

¹²⁵ **Kitâb-ı Cabbâr Kulu**, 593.

¹²⁶ Benzer iddialar için bkz. Kılıç, Mustafa Cemil, **Alevî İbadetlerinin İslâm’daki Yeri**, Etik Yay., İstanbul 2009, s. 29-81; Şener, Cemal, **Benim Kâbem İnsandır**, Ad Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 44.

¹²⁷ **Erkânâme 1**, (haz. Doğan Kaplan), TDV. Yay., Ankara 2007, s. 121.

¹²⁸ Şeyh Safiyeddin Erdebîlî İshak İbn Cebrâil, **Makâlât Şeyh Safi Buyruğu**, (haz. Sönmez Kutlu-Nizamettin Parlak), Horasan Yay., İstanbul 2008, s. 416.

¹²⁹ **Erkânâme 1**, 137.

Viranî Baba İlm-i Câvidân adlı eserinde üç çeşit secde olduğunu bunlardan birinin de kulluk secdesi olduğunu şu ifadelerle dile getirmektedir: “Secde üç çeşittir: Kulluk secdesi, meleklerin yaptığı secde ve Allah’ı yüceltme (ta’zim) secdesidir.”¹³⁰

Veli Baba’ya göre ise, kutubları kutub, gavsları gavs yapan şey, Allah’ın emirlerine sınıksız yapışmak olmuştur. Derviş ve tâlipler, Ehl-i Beyt’in, ashâbın ve tabiînin manevî miraslarına, sahip çıkmalıdır. Tarikat-ı Alevîyye, bu manevî mirasa sahip çıkmaktır.¹³¹ Veli Baba, Menâkıbnâme’sinde ibadet etmekten maksadın ne olduğunu açıklamakta ve ibadet etmenin temel esprisinin derviş tarafından kavranarak şuur seviyesinde bir ibadet etme eyleminin gerçekleşmesini arzu etmektedir:¹³² “Ey tâlib-i esrâr-ı ilâhî! Dünyaya niçin geldin, bildin mi? Sana beyan edeyim: Hak sübhanehu şöyle buyurur: “*Ben insanları ve cinleri bana ibadet etsinler diye yarattım.*”¹³³ İbadetten maksad, “*Nefsini bilen Rabb’ini bilir.*”¹³⁴ hadis-i şerifinde buyrulan hakikata ulaşmaktır.”¹³⁵

Veli Baba Hz. Peygamber (sav)’e ittibânın gerekliliği ve bunun nasıl olması gerektiği hususunda ise Menâkıbnâmesi’nde: “Rasulullah’a ittibâ, onun yaptığı ibadetleri yapmak, onun terk ettiklerini terk etmekle olur. Allah’a ulaşmak, Rasulullah’a uyma şartına bağlanmıştır.”¹³⁶ ifadelerine yer vermektedir. Yine ona göre Rasulullah’a ittibâ, zahirî ve bâtinî olmak üzere iki kısımdır. Zahirî ittibâ, farzları yerine getirmek, haramlardan ve mekruhlardan kaçınmaktır. Muhammed (sav) ahlâkı ile ahlâklanıp, kulluğun gereklerini yerine getirmek ve dünyevî isteklerden vazgeçmektir. Allah’tan gayrına sevgi duymayı terk ederek uhrevî amelleri yapmak, fakirliği tecih etmek, âlimlere saygı ve insanlara sevgi göstermektir. Bâtinî ittibâ ise, ...Allah’a karşı gelmeme konusunda sebat ve istikâmet üzere olmaktır...¹³⁷ Veli Baba, Hz. Peygamber (sav) ve Ehl-i Beyt’e duyulan muhabbetin, onların yolundan gitme eylemini beraberinde getirmesi gerektiği görüşündedir. Aksi takdirde, âhirette onlarla birlikte olmak mümkün olmayacaktır.¹³⁸ “Şu halde Canâb-ı Allah’a istiğfar ve tazarrû edip günahlarından pişman olmalısın. Rasulullah Efendimiz (sav)’e ve Ehl-i Beyt’ine muhabbet etmeli ve

¹³⁰ Viranî Baba, **İlm-i Câvidân**, 247, 255.

¹³¹ **Veli Baba Menâkıbnâmesi**, (haz. Bedri Noyan), Can Yay., İstanbul 1995, s. 70.

¹³² Eğri, 162.

¹³³ Zâriyat, 51/56.

¹³⁴ Aclûnî, Ebu’l-Fida İsmail b. Muhammed, **Keşfu’l-Hafâ**, Dâru İhyai’-Turasi’l-Arabî, Beyrut 1932, 2/262.

¹³⁵ **Veli Baba Menâkıbnâmesi**, 205.

¹³⁶ **Veli Baba Menâkıbnâmesi**, 172-173.

¹³⁷ **Veli Baba Menâkıbnâmesi**, 177-178.

¹³⁸ Eğri, 29-30.

selât ü selamlarına kemâl-i hırsla devam etmelisin. Emirlerini icrâ edip, nehyettiklerinden kaçınarak onların yolunda çalışmalısın ki, Rasulullah Efendimiz (sav) ve Ehl-i Beyt ile haşrolasın.”¹³⁹

Veli Baba, ibadetin kesinlikle terk edilmemesi gerektiğini ve hiçbir mensubiyet, makam ve mevkinin ibadetin terki için sebep olmadığını şu ifadelerle dile getirmektedir: “Tasavvuf, davaları terk edip, manaları gizlemektir. Ben mürid oldum, Ehl-i Beyt’ten falan kimseye mensubum demek yeterli değildir. Nefisle mücadeleyi devam ettirmek; şöhrat, şehvet ve nefsanî duyguların esiri olmamak gerekmektedir. Derviş, zühd ve takva sahibi olmalıdır. Dünya ve ukbâ sevgisini terk ederek Allah’a muhabbet etmelidir. Şeriat kapısının gerekleri yerine getirilmeli ve nehiylerden lâıykıyla sakınılmalıdır. Şeriat, tarikat, ma’rifet ve hakikat kapılarının dördünün de gereklerini yerine getirmeli, birini dahi eksik bırakmamalıdır.”¹⁴⁰ Veli baba yine ibadet ile ilgili olarak şunları ifade etmektedir: “Nefsin, nazariyye ve ilmiyye olmak üzere iki gücü vardır... İlmiyenin gücü, inandıktan sonra bunların gereğini yerine getirmektir. İnsan, eğer inanmayı terk ederse kâfir olur. Amel etmeyi terk ederse âsî olur.”¹⁴¹

Âşık Paşa-yı Veli’ye göre, Hz. Muhammed (sav) mü’minlere imanı öğretip, Hakk’ın yolunu göstermiştir. Beş vakit namazı öğreten de Hz. Peygamber (sav)’dir. Hakk’tan otuz gün orucu getirmiş, günahlardan arınmak için tevbe yollarını öğretmiştir. Kıyamet gününde de şefaate edecektir.¹⁴²

Kaygusuz Abdal insan-ı kâmillik makamına ulaşma sürecini anlatırken ibadet ve kullukla ilgili olarak da şunları dile getirmektedir: “Ey talib! Hakk’a itaat, ibadet ve niyazın hepsi icâbât içindir. İcâbât, temizlik üzerinedir. Onun için itaat kul ile kul arasındaki bir nesne değildir. İtaat, kul ile Allah arasındaki bir sebeptir...”¹⁴³ Kaygusuz Abdal yine aynı eserinde ibadet ile ilgili şu ifadelerle yer vermektedir: “Ey yol sâlikleri! Ey Şâh’ın tâlibleri! Ey Allah’a itaat edenler! Kimin için ibadet ediyorsunuz? Allah ne yaptığınızı biliyor. Siz, Hakk’ı kendi şehrinizin dışında arıyorsunuz. Kıldığın namaz, yaptığın niyaz, taat ve ibadet, Allah’ın varlığına şahitlik ediyor. Bunları, Allah için yapıyorsun. Allah’ın bunları kabul etmesini ve rahmet etmesini istiyorsun. Allah, kulunun yaptığı her iyiliğin mükâfatını verecektir. Bu böyleyken niçin gâfilsin ve bütün gücünü bu dünya için sarfediyorsun? Allah Kur’ân-ı Kerim’de buyuruyor: “*Ben cinleri*

¹³⁹ Veli Baba Menâkıbnâmesi, 178.

¹⁴⁰ Veli Baba Menâkıbnâmesi, 198-199.

¹⁴¹ Veli Baba Menâkıbnâmesi, 251.

¹⁴² Âşık Paşa-yı Veli, *Garibnâme*, (haz. Bedri Noyan), Ardıç Yay., Ankara 1998, s. 382.

¹⁴³ *Dilgüşâ*, (trc. Abdurrahman Güzel), KTB. Yay., Ankara 1987, s. 75.

ve insanları Bana ibadet etsinler diye yarattım.”¹⁴⁴ Bu sözün manasını anlamaya çalış. Eğer kulsan niye gâfilsin?”¹⁴⁵

Bektaşîlikteki ibadet anlayışıyla ilgili olarak Hacı Bektaş-ı Veli'nin Velâyetnâme'sinde, Hünkâr'ın her vesileyle Allah'a ibadette bulunduğu, dua ettiği, bazen riyâzet yapıp erbaîn çıkardığına dair kayıtlar mevcuttur. İslâmî ibadetlerden namaz, oruç, hac ve zekâta gelince bu ibadetlerden ilk üçüyle ilgili birtakım atıflar bulunmakla birlikte bunların içeriğine dair ayrıntılı bilgilere yer verilmemiştir.¹⁴⁶ Örneğin, eserde Hacı Bektaş'ın günlük beş vakit namaz kıldığı, bazen sabahlara kadar namaza devam ettiği belirtilir. Eserde, Hünkâr'ın abdestsiz yere basmadığı,¹⁴⁷ erenlerden olduğunu göstermek için darı üstünde namaz kıldığı¹⁴⁸ ve Kadıncık Ana'nın evinde namaz kıldığına¹⁴⁹ dair bilgiler yer almaktadır.

Hacı Bektaş-ı Veli, yaygın olarak kullanılan bir hadise¹⁵⁰ dayandırılan İslâm'ın şartlarını eserinde aynen kaydetmektedir.¹⁵¹ Burada İslâm'ın şartları şu şekilde açıklanmıştır: “Namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak, gücü yetince hacca gitmek, seferberlik olunca kaçmayıp vatani düşmana karşı savunmak ve cenâbetten temizlenmektir.”¹⁵² Ahmet Rifat Efendi de Hacı Bektaş-ı Veli gibi aynı hadisi delil getirerek: “Bâ'de-zâ ma'lûm ola ki İslâm'ın bünyâdı beş şey üzerindedir.”¹⁵³ demektedir.

Yine Hacı Bektaş-ı Veli, şeriat kapısı ve bu kapının on makamını sayarken üçüncü makamda İslâm'ın ibadet esaslarına yer vermektedir: “Namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek, seferberlik olunca gazâ eylemek (cihad) ve cenâbetten guslederek temizlenmek ve nefse ait arzuları terk ederek âhireti sevmek.”¹⁵⁴

Hacı Bektaş-ı Veli, Alevî-Bektaşî düşüncenin temelini oluşturan dört kapı kırk makam anlayışı üzerinde önemle durmakta ve her kapının birbirini tamamlayan özellikte olduğunu ifade etmektedir. Ona göre bunlardan birinin eksikliği diğerini de

¹⁴⁴ Zâriyat sûresi, 51/56.

¹⁴⁵ Kaygusuz Abdal, *Dilgüşâ*, 90.

¹⁴⁶ Üzüm, *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevîlik*, 16.

¹⁴⁷ *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli*, (haz. Abdurbaki Gölpinarlı), İnkılap Kitabevi, İstanbul 1958, s. 4.

¹⁴⁸ *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli*, 16, 28.

¹⁴⁹ *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli*, 17.

¹⁵⁰ Buhârî, İman 1 (1/7); Tirmizî, İman 2 (5/5).

¹⁵¹ Kutlu, 40.

¹⁵² Hacı Bektaş-ı Veli, *Makâlât*, (sad. Abdurrahman Güzel), 181.

¹⁵³ Ahmet Rifat Efendi, (Çevirenin Girişi), 85-86.

¹⁵⁴ Hacı Bektaş-ı Veli, *Makâlât*, (nşr. Esad Coşan), Kültür Bakanlığı Yay., 2.

eksik kılar.¹⁵⁵ Bunun aksine bazı yazarlar, dört kapı kırk makamından bahsederken, kendilerine göre aslından uzak yorumlarda bulunmaktadır. Özellikle dört kapıdan ilki olan şariat kapısının üçüncü makamında yer alan ibadet ile ilgili; “namaz, oruç zekât hac, cihat ve Sünnet ve Cemaat Ehli olmak” ifadeleri çıkarmakta veya bâtinî biçimde yorumlamaktadırlar. Örneğin Buyruk’ta, dört kapı-kırk makamdan ilkinin şariat kapısı olduğu ifade edilerek ibadetler sayılmış ve bunlardan birinin de namaz kılmak olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁶ Ancak eserdeki ibadetler bâtinî biçimde yorumlanırken,¹⁵⁷ namazın erkânından olan Kâbe’ye yönelmekle ilgili olarak, sûfî’nin kıblesinin mürebbi ve rehberin yüzüne bakmak olduğu ifade edilmiştir.¹⁵⁸ Bu ise, Alevîliğin kaynaklarının aslından uzak ve ilmî ahlâka uygun olmayan bir tarzda neşredildiğini göstermektedir.

Ahmet Rifat Efendi de Hacı Bektaş-ı Veli gibi şariat kapsısının üçüncü makamından bahsederken benzer ifadelerle yer vermekte ve ifadelerini “*Namaz kılın ve zekâtı verin.*”¹⁵⁹ âyetiyle desteklemektedir: “Üçüncü namaz kılmaktır ve zekât vermektir ve oruç tutmaktır ve hacca gitmektir. Gücü yeterse gazâdır ve gusüldür.”¹⁶⁰

Ahmed Sırrı Dede Baba ve Ahmet Rifat Efendi, bir mürşid-i kâmilin sahip olması gereken nitelikleri sıralarken şu maddelere de yer vermektedirler: “Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat yolunda olması”, “ibadet etme hususunda, farz olanların üstüne çıkması.”¹⁶¹

Ahmet Rifat Efendi Mir’âtu’l-Mekâsıd’da, kendisinin ve Bektaşî tarikatının Ehl-i Sünnet çizgisinde olduğunu sık sık belirtmeye dikkat eder. Bu itibarla İslâm dininin temel karakteristiklerinden olan gündelik ibadetlerin yerine getirilmesi gerektiği hususunu birçok yerde yineleyerek dile getirir. İbadetler söz konusu olduğunda bâtinî manada yorumlar yapmanın ise doğru olmadığını belirtir. Bektaşîliği sanki her şeyin mübah addedildiği bir yol, dinî açıdan sınırsız ve kuralsız bir hayat yaşamak isteyenlerin toplandığı bir ocak gibi görmek ya da göstermek isteyenlere, gerçek Bektaşîliğin bu olmadığını beyan etmek ister. Böylelikle gerçek Bektaşîliği bu kimselere tanıtmak amacıyla olduğunu ifade eder. İslâm’ın şartlarının yerine getirilmesi hususunda ne şekilde olursa olsun herhangi bâtinî yoruma müsaade edilmeyeceğini belirten Ahmet Rifat, bu hususta farklı kanaat ortaya koyanların meselenin sırrından

¹⁵⁵ Kutlu, 156.

¹⁵⁶ **Buyruk**, (haz. Fuat Bozkurt), 126.

¹⁵⁷ Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, 139.

¹⁵⁸ **Buyruk**, (nşr. Sefer Aytekin), Ankara (ty), s. 132.

¹⁵⁹ Nîsâ sûresi, 4/77.

¹⁶⁰ Ahmet Rifat Efendi, 334.

¹⁶¹ Ahmed Sırrı Dede Baba, **Bektaşî Tarikatı**, (çev. Hacı Yılmaz), Hacı Bektaş-ı Veli Dergisi, S. 10, 34-35; Ahmet Rifat Efendi, 319-320.

bîhaber olduklarını söylemekte ve konuyla alakalı olan oldukça uzun yorumlarını şu şekilde özetlemektedir:¹⁶² “Fe-emmâ bu vartaya düşenlerin ekser-i kelimâtı meşâyih-ı izâmın sırrını bilmediklerinden ve te’vil u tahkîke kâdir olmadıklarından nâşî zâhirine haml ile bu vartaya düşüp bunlara müsâhib olanlar bu girdâba giriftâr olurlar. Ve bu bakımdan Hazret-i Cüneyd-i Bağdâdî’nin: “Tevhid (O’na) izâfe edilen şeyleri devre dışı bırakmaktır.” buyurdıklarını semt-i te’vile çekip hüccet ibrâz ederler. Veyahut derûnlarında saklayıp mahrem-râzlarına söylerler. Hâşâ ki Cüneyd-i Bağdâdî’nin bu kelâmından iskât-ı teklifât-ı şer’iyye ola. Kelime-i şehâdet ve salât ve savm ve hacc ve zekât ve bu gibi teklifât-ı ferâiz-i İlâhiyye ve sünnet-i seniyye-i Peygamberiyye’den olup Müslüman olanlar bunların icrâ ve ifâsıyla mecbûr u mükelleftir. Bu bâbda bir gûne te’vil ü şathiyyât gerekmez.”¹⁶³

Ahmet Rifat eserinde, Kur’ân-ı Kerim’de ibadet ile ilgili geçen âyet-i kerimelere de yer vermiş ve bunların ibadet etmenin farziyetine delil olduğunu söylemiştir. Kendisi Bakara sûresinin 277. âyetine şu şekilde mana vermiştir: “*Şunlar ki mü’min olup amel-i sâlih işlediler ve salât-ı mefrûza kâim oldular ve zekâtı melzûmeyi verdiler. Onlar için Allah Teâlâ indinde ecr vardır. Ve onlara gelecekte havf ve geçmişte hüzn yoktur.*”¹⁶⁴

Ahmed Sırrı Dede-baba da, ibadetler ile ilgili şunları söylemektedir: “Her Müslümanın bildiği gibi, İslâm beş esas üzerine kurulmuştur. Allah’tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed’in O’nun kulu ve Peygamber’i olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek ve gücü yetenlerin hacca gitmeleridir.¹⁶⁵ İslâm’ın şartlarından ilki olan şehâdet, her Müslümanın gece gündüz dilinden düşürmemesi gereken bir zikirdir. İkinci şart ise, Allah Teâlâ’nın emri olan beş vakit namazı vaktinde kılmaktır. İslâm dininin diğer esaslarından olan hac, zekât, oruç da böyledir. Hepsi de dinin şartı ve temelidir. Samimi bir müridin bütün bu şartlara uyması, bunlardan birinin uygulamasında ihmalkâr olmaması gerekir.”¹⁶⁶

Ahmed Sırrı Dede-baba, dört kapı kırk makamı izah ederken de şeriat ve şeriatın içeriğinden olan ibadetlere dair şu ifadelerde bulunmaktadır: “Bir müridin öncelikle, mensubu olmakla şeref duyduğu İslâm dinine ait konuları iyi bir şekilde bilmesi gerekmektedir. Zira sâdık bir müridin girdiği ilk kapı şeriat kapsısıdır. Çünkü şeriat, tarikat-ı aliyeye girmek için şarttır. Şeriat dediğimiz şey de, malum olduğu üzere

¹⁶² Ahmet Rifat Efendi, 290.

¹⁶³ Ahmet Rifat Efendi, 293.

¹⁶⁴ Ahmet Rifat Efendi, 196.

¹⁶⁵ Buhârî, Sahih, İman, 1 (I/7); Tirmizî, Sünen, İman, 2609 (V/5).

¹⁶⁶ Ahmed Sırrı Dede-baba, 31.

kutsal İslâm'ın emirlerini bilmek ve yaşamaktan başka bir şey değildir. İşte mürid, bütün bunları bilip, uyguladıktan sonra yüce bir yol olan tarikat yoluna girmiş olur. Diğer bir ifadeyle, dinin emirlerini yapıp, yasaklarından kaçınmak sûretiyle bu kapıdan geçer. Allah Teâlâ Hazretleri, şariat kapısından girip tarikata intisâb eden müride, marifet ve hakikat kapılarından geçmesinde mutlaka yardım edecektir. Bu ikisi, yani hakikat ve marifet, dinin gereklerini yerine getiren ihlâs sahibi kişiler için bağış ve sevap hükmündedir.”¹⁶⁷

Şeyh Baba Mehmed Süreyya da eserinde ibadet ile ilgili şu açıklamada bulunmaktadır: “Dinle Gülüm! Cenâb-ı Kibriyâ ve Tekaddes Hazretleri Kur’ân-ı Mübîn’inde: ‘*Cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.*’¹⁶⁸ diyor. Burada geçen ibadetten maksat, kelimeden de anlaşılacağı üzere “ubûdiyet”tir. Ubûdiyet ise Türkçe lehçesiyle “kulluk”tur. Tanrı ile kulun gizli ve samimi ilgisine ulaşabilmektir. Zâhir âlimlerinin yaptıkları yoruma göre, namaz kılmak, oruç tutmak gibi Allah’ın muradına uygun düşen işlerin tecellilerinin özüdür. Fahr-i âlem (sav) Efendimiz’in, Allah katında verilen en büyük sıfatı “kulluk”tur... Vâcibu’l-Vücûd Hazretleri, bu âlem ve evreni, gözle görülen varlıkları, insanları ve cinleri ancak kendi Tanrılığını bildirmek için yaratmış ve var etmiştir.”¹⁶⁹

Velâyetnâme’de İslâmî ibadetlerden olduğu kadar İslâmî sembollerden de sayılan besmele, hamdele, salvele ve selamlaşma da Hacı Bektaş’ın ihmâl etmediği hususlar olarak anlatılır. Hacı Bektaş, işlerine besmele çekerek başlamış, sergilediği kerâmetleri kendi marifetiyle değil, “Allah’ın izni, kudreti ve inayeti” ile gerçekleştirdiği ifade edilmiştir.¹⁷⁰

Sadece Makâlât’ta değil Alevî-Bektaşîliğin diğer yazılı kaynaklarında da dört kapı kırk makamdan bahseden herkes şariat kapısının makamları arasında bunlara yer vermektedir. Özellikle Buyruklarda namaz, oruç, hac ve zekât İslâm’ın başlıca ibadetleri arasında sayılmış ve aynı zamanda Hz. Muhammed (sav) ile Hz. Ali’nin buyruğu olarak kabul edilmiştir:¹⁷¹ “Oruç, namaz, hac, zekât, kelime-i şهادet, dünyalık fitresinin tümü Muhammed (sav)-Ali’nin buyruğudur.”¹⁷² Yine aynı eserde şu ifadelere yer verilmektedir: “Şariatın üçüncü makamı: Üçüncü makam ibadet etmektir. Bu,

¹⁶⁷ Ahmed Sırrı Dede Baba, 30-31.

¹⁶⁸ Zâriyât sûresi, 51/56.

¹⁶⁹ Şeyh Baba Mehmed Süreyya, 5-6.

¹⁷⁰ Üzümlü, **Kültürel Kaynaklarına Göre Alevîlik**, 41.

¹⁷¹ Kutlu, 176.

¹⁷² **Buyruk**, (haz. Fuat Bozkurt), 19.

namaz kılmak, oruç tutmak ve zekât vermekle yapılır. Tanrı ibadet konusunda şöyle buyurmuştur:¹⁷³ “*De ki: Ben ancak sizin gibi bir insanım. Ancak bana Tanrı’nın tek bir Tanrı olduğu vahyolunur. Rabbine kavuşmayı uman kimse yararlı iş işlesin ve Rabbine kullukta O’na hiç ortak koşmasın.*”¹⁷⁴

Kızılbaş çevrelere yönelik yazılmış Bisatî’nin Menâkıbu’l-Esrâr Behcetü’l-Ahrâr (Risâle-i Şeyh Safî) adlı eserinde Adâb-ı Evliya’nın yirmi sekizinci maddesi şöyledir:¹⁷⁵ “Kimseye horluk ile bakmayıp yetmiş iki millete yek nazar ile baka ve herkese muhabbet göstere. Bu eyu bu kem demeye, daima edep üzere ola. Beş vakte kaim (beş vakit namazını kılan) ve şer-i muhkem ola. Cem-i enbiya ve evliya tarîfına mürid-i pîr olan kişilere bu ahkâmları ve bu erkanları yerlü yerince bile ve göstere, dahi amel ede. Zira şeriatı kaim olmayanın hakikati dürüst olmaz.”¹⁷⁶

Şeyh Safî Buyruğu’nda farz olan ibadetler, islâmın şartının beş olduğu ve faizin haram kılındığı ile ilgili şu mısralara yer verilmektedir:

Hem tahâret hem vuzû savm u salât u hacc ü zekât
Çar deh mâsum-u pâk âl-i abâdır gönlüme¹⁷⁷

On yedi farz yirmi sekiz sünnet vacip pîr deyi
Okuyun kunud duasın ribâyı atın deyi
Emr-i ma’ruf nehyi münker gösterdi tutun deyi
Kulhüvallah ehad delil kurtarır seri
İslâm’ın şartı beş oldu bil de gezme serseri
Murdar ile murdarı teyemmüm eyle gel beri¹⁷⁸

Günümüzde Alevîliğin temel kaynakları arasında gösterilen “Şeyh Safî Buyruğu”nun yazarı Safiyüddin Erdebili’nin -Şeyh Safî diye de anılmaktadır- kurduğu¹⁷⁹ ve zamanla Şah İsmail Hataî gibi Anadolu Alevîliğini önemli derecede etkilemiş olan insanların da yetiştiği Erdebil Tekkesi’ndeki ibadet hayatıyla ilgili kaynaklarda şu ifadeler yer verilmektedir: “Tekkede gün, alaca karanlıktan ortalığın kararmasına kadar süren bir sükûtle başlar, arkasından bir saat zikir ve ibadet edilirdi.

¹⁷³ **Buyruk**, (haz. Fuat Bozkurt), 126.

¹⁷⁴ Kehf sûresi, 18/110.

¹⁷⁵ Kutlu, 176.

¹⁷⁶ **Buyruk**, (haz. Fuat Bozkurt), 126; Aşık Paşa-yı Veli, 47-48.

¹⁷⁷ **Şeyh Safî Buyruğu**, (haz. Mustafa Erbay), Akyıldız Yay., Ankara 1994, 157.

¹⁷⁸ **Şeyh Safî Buyruğu**, (haz. Mustafa Erbay), 142.

¹⁷⁹ Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, 36.

Zikir akşam tekrarlanırdı. İkinci vakti Kur'ân okunurdu. Yemek sade olup çoğunlukla bulgur pilavından ibaretti. Pek çok oruç tutulurdu. Ramazan ayının son günü ile Zilhicce ayının ilk on günü inzivada geçirilirdi. Ayrıca kış başında “çile” denen bir inzivâ ve itikaf gerçekleştirilir; bu esnada hiç kimse ile temas olunmaz, tam vecd haline gelinceye kadar namaz, oruç ve ibadetle vakit geçirilirdi. Ayrıca tekkenin yanında bulunan büyük mescit, özel bir mimarî karaktere sahipti.”¹⁸⁰ Tekkenin kurucusu olan Şeyh Safiyeddin Erdebîlî'nin bir gününü nasıl geçirdiği ile ilgili ise kaynaklarda şu bilgilere rastlanılmaktadır: “Şeyh Safiyeddin (ks) buyurdu ki: “Geceyi beş bölüme ayırmak gerek. İlk bölümde, taat ve ibadetle meşgul olmak. İkinci bölümde, istirahat etmek. Üçüncü bölümde, yine ibadetle meşgul olmak. Dördüncü bölümde, yine istirahat etmek. Beşinci bölümde, yine ibadet etmek.” Sultan Şeyh Hazretleri, gecesini bu şekilde geçirirdi. Bu şekilde vaktini geçirmesi son dönemlerinde idi. Gençliğinde asla sırtını yere koymazdı. Şeyh Safi'nin gündüz programına gelince, Sultan Şeyh Sadruddin (ks)'nin bildirdiğine göre şöyleydi: Sabah namazını kıldıktan sonra evradla, zikirle meşgul olurdu. Güneş doğunca yine namaz kılardı. Ondan sonra halvete girip Kur'ân okumakla meşgul olurdu. Ondan sonra namaz kılardı. Ondan sonra yemek getirirlerse, ihtiyacı kadar yerdı. Sonra dışarı çıkıp öğle namazına kadar halkın yani müridlerin terbiyesiyle meşgul olurdu. Hatta bazen yemek yerken bir Müslüman gelirdi, yemeğini bırakır onunla ilgilenirdi. Öğle namazını kıldıktan sonra ikindiye kadar yine halkı irşad etmeye ve onlara doğru yolu göstermeye çalışırdı. Genelde konuşmalarını, halka iyiliği emretmek onları kötülükten sakındırmakla ilgili konulara ayırırdı. İkinci namazını kılmadıkça, ortaya hiçbir şey gelmezdi. Günleri hep böyle geçerdi.”¹⁸¹ Ancak kurulduğu dönem itibariyle tasavvufî faaliyetlerini tamamen Sünnî karakterde yürüten¹⁸² Erdebil Tekkesi, yaşanan tarihî ve siyasi olaylar sonucunda Şeyh Cüneyt'le birlikte Şifleşmiştir.¹⁸³

Erkan kitabı Buyruk'ta, “pîr”in özellikleriyle ilgili olarak, onun peygamber soyundan gelmesi; ancak bunun yeterli olmadığı, aynı zamanda Kur'ân'ın buyruklarını yerine getirmesi gerektiği ifade olunur.¹⁸⁴ Yine aynı eserde “pîr”in Kur'ân okumasının yeterli olmadığına, aynı zamanda onu anlama istikametinde bir gayretinin olması

¹⁸⁰ Hinz, Walther, **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyt**, (trc. Tefik Bıykoğlu), Ankara 1948, s. 11.

¹⁸¹ İbn Bezzaz et-Tevekkülî, **Safvetu's-Safâ**, (thk. G. R. Tabâtabâi Mecd), Tebriz 1994, s. 927-928.'den naklen: Şeyh Safiyeddin Erdebîlî, **Makâlât Şeyh Safi Buyruğu (Mukaddime)**, 21.

¹⁸² Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, 36.

¹⁸³ Kutlu, 57; Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, 36.

¹⁸⁴ **Buyruk**, (haz. Fuat Bozkurt), 19, 24.

gerektiğine işaret edilir: “Pir, gecenin ikinci yarısından sonra kalkıp kibleye karşı ibadet etmeli, ‘Kur’ân bizim dedemize indi, bakalım ne buyurmuş...’ demelidir.”¹⁸⁵

Ca’fer-i Sâdık Buyruğu’nda mü’min olan kimsenin cehenneme girmeyeceği; cehenneme gireceklerin münkir, münâfık ve ibâdetlerinde kusuru olan kimseler olduğu ifade edilmektedir.¹⁸⁶ Ca’fer-i Sâdık Buyruğu’nda geçen bu ifadeler, Kur’ân-ı Kerim’de geçen şu âyetlerle mânâ itibariyle örtüşmektedir. “*Günahkârların durumu: "Sizi şu yakıcı ateşe sokan nedir?" denildiğinde onlar şöyle cevap verirler: Biz namaz kılanlardan değildik, yoksulu doyurmuyorduk, (bâtıla) dalanlarla birlikte dalyorduk, ceza gününü de yalan sayıyorduk, sonunda bize ölüm geldi çattı. Artık şefaathçilerin şefaati onlara fayda vermez.*”¹⁸⁷

Buyruk adlı eserlere bakıldığında, farz olan ibadetlerin, isimleri ile birlikte belirtildiği ve niçin farz oldukları üzerinde durulduğu görülmektedir. Tasavvufi düşüncenin bir gereği olarak, tarikat kapısında ibadet etmekten ne anlaşılabileceği gerektiği konusunda da örnekler verilerek işlendiği tespit edilmektedir. Örneğin, namazın rekât sayılarının tarif edilmesi gibi “ilmihal eğitimi” olarak değerlendirilebilecek bir yaklaşım sergilenmekte¹⁸⁸ ve böylelikle Alevî-Bektaşîlikteki ibadatlara ve bu ibadetlerin içeriğine dair yapılan tartışma ve spekülasyonların yersiz ve gereksiz olduğu ortaya konulmaktadır.

İcâzetnâmeler incelendiğinde, verildikleri kişilere, hangi ibadetleri yapmaları gerektiğinin tek tek tarif edildiği görülmektedir. Bu da göstermektedir ki, Pîr Evi’nde bulunan postnişin, ibadetlerin yapılmasını tesadüflere bırakmak istememiştir. Allah’ın farz kıldığı ibadetlerin, “baba” durumundaki manevî liderler tarafından edâ edilerek, derviş ve taliplere örnek olmaları istenmiştir. Hatta, hac gibi ibadetlerin yerine getirilmesi hususunda babaların talipleri yönlendirmeleri istenmiştir. Kargın Ocağı’na verilen şu icâzetnâme okunduğunda konu daha iyi anlaşılacaktır:¹⁸⁹ “Tarikat ulularının sultanı, miskin ve fakirlerin hizmetçisi, Allah’a ulaşanların en yücesi Sultan Hacı Bektaş-ı Veli Efendimiz Hazretlerinin Malatya sancağında bulunan Beymâre isimli köyde oturan büyük ululardan Dede Kargın Zâviyesi’nin... ve denildi ki: Biz ona icâzet verdik. Posta otursun, farz namazlarını kıldırırsın, zekâtını versin, yol bulduğu zaman hacca gitsin, orucunu tutsun (şeriat kısmı). Dergâha gelip gidenlere hizmet etsin.

¹⁸⁵ **Buyruk**, (haz. Fuat Bozkurt), 25.

¹⁸⁶ **Buyruk**, (Ayyıldız Yay.), Ankara (ty), s. 370-371.

¹⁸⁷ Müddessir sûresi, 74/41-48.

¹⁸⁸ Eğri, 183.

¹⁸⁹ Eğri, 184.

Fakirlere, miskinlere ve yaratılmışlara iyi niyet ve güzellikle hizmet etsin. Hırka giysin (tarikat kısmı).”¹⁹⁰

Benzer ifadeler, Çorum’da “baba”lık görevi verilen Seyyid Mahmud’un icâzetnâmesinde de bulunmaktadır: “Fakirlerin hizmetçisi, evliyânın sultânı, Hacı Bektaş-ı Veli’nin tekkesi, Küre’de Ali Seyyid Baba evlâtlarından Seyyid Ahmed Baba oğlu Seyyid Mahmud Baba’ya -Allah ömrünün uzun etsin ve sırlarını arttırsın- icâzet vererek, posta oturmasını, farz olan namazlarını kılıp, zekât verip, gücü yetenleri hacca götürmesini, Ramazan orucu tutmasını ve tâlipleri bu konuda aydınlatmasını... istedik.”¹⁹¹

Hamza Baba Tekkesi’nde bulunan icâzetnâme, Bektaşîlikteki ibadet anlayışı ve eğitiminin niteliğini, şüpheye yer vermeyecek bir kesinlikle ortaya koymaktadır.¹⁹² “...Sultan Hacı Bektaş-ı Velî Kuddise Sirruhu’l-Azîz Hazretleri’nin âsitânesinde Aşevi’nde Postnişîn Mehmed Baba Halîfe... tüm fiillerinde biz onu tam bir yetkiyle icâzetli kıldık ki, seccadenişin, kavil ve ahvalinde güzellik nasib etsin... Farz namazlarını kılacak, üzerine düşen zekâtı verecek, yol bulabildiği takdirde hacca gidip Beyt’i (Kâbe) ziyaret edecek, Ramazan ayı orucunu tutacak, dergaha gelen ve gidenlere hizmet edecek, fukara ve mesakîne zikir telkini ve diğer hizmetleri gördükten sonra ahit ve tevbesini tazeleyecek, halkı ve müslümanları konuk edecek, hırka giyecek. Çerağları yakıp, alemleri çıkaracak zenbilleri tehlil ve tekbir ile kaldıracak.”¹⁹³

Bugün Manisa ilinin Akhisar ilçesine bağlı Yatağan köyündeki bir Bektaşî köyünde, Osmanlı döneminde Bektaşî dedesi olan Ca’fer Ağa (Dede) cuma ve bayram namazı kılınabilecek cami yapımı için izin istemiş ve bir fermanla bu izin alınmıştır. İzin sonunda, bina yapılmasını müteakip “*berat-ı şerifimle hatip nasb ve tayin olunduktan sonra ikamet-i salât-ı cuma ve iydeyn olunup devam-ı ömrü devlet için duaya müdavemet göstere*” emrine istinaden namaz kılınmaya başlanmıştır.¹⁹⁴ Yine aynı köyle ilgili bir belgede, yaptırılan caminin imamı olmadığı için ilçe kadısı İsmail Efendi’nin teklifi üzerine imam tayin edildiği geçmektedir.¹⁹⁵

¹⁹⁰ Yalçın, Alemdar-Yılmaz, Hacı, “Kargın Ocaklı Boyu ile İlgili Belgeler”, Hacı Bektaş-ı Veli Dergisi, S. 21, s. 65.

¹⁹¹ Çorum’dan Bir İcâzetnâme, (haz. Hacı Yılmaz), Hacı Bektaş-ı Veli Dergisi, S. 17, s. 144.

¹⁹² Eğri, 185.

¹⁹³ Onarlı, İsmail, “Saruhanogulları Beyliği’nin Ulu Evliyâsı: Hamza Baba”, Hacı Bektaş-ı Veli Dergisi, S. 21, s. 193; Hamza Baba Bektaşî Tekkesine Ait Belgeler, http://www.alevibektasi.org/hamza_baba.htm.

¹⁹⁴ Sezgin, Hacı Bektaş-ı Veli ve Bektaşîlik, 243.

¹⁹⁵ Sezgin, Hacı Bektaş-ı Veli ve Bektaşîlik, 247.

İbadetlerin, emir ve yasakların, helâl ve haramların belirlenmesinde Kur'ân'dan sonraki ikinci kaynak, Hz. Muhammed (sav)'dir. Emir ve yasakların belirlenmesi hususunda icâzetnâmelerde, Hz. Peygamber (sav) referans gösterilerek, teşrîdeki (hüküm koyma) usûl de belirlenmiştir. Herhangi bir şeyin helâl mi, haram mı olduğunu bilebilmek için mürâcaat edilecek kaynak, Hz. Peygamber (sav), yani onun hadisleridir.¹⁹⁶ Nitekim bu bağlamda bir icâzetnâmede, “*Peygamber size neyi getirmiş ise onu alın; neyi yasak etmiş ise ondan kaçın ve ona itaat edin.*”¹⁹⁷ âyetine yer verilmekte ve böylelikle Hz. Peygamber (sav)'in emir ve yasaklarının dinen bağlayıcı olduğuna işaret edilmektedir.¹⁹⁸

İbadet hayatı ile ilgili hususların bütün icâzetnâmelerde söz konusu edilmesi, Bektaşî tarikatında bu konuya ne kadar önem verildiğini göstermektedir. Psiko-sosyal açıdan konuya bakıldığında, şöyle bir değerlendirme yapmak mümkündür: Dede ve babalar, her an toplum içinde bulunan kimselerdir. Dolayısıyla, örnek olmaları açısından onların bu toplumsal ve dinî konumları oldukça önemlidir. Bu durumun farkında olan Bektaşî büyükleri, babaların ibadetlerini terk etmemeleri için özel bir dikkat göstermiş, icâzetnâmelerinin hepsinde ibadetlerin yerine getirilmesini istemişlerdir. Şiir ve nefeslerde de Allah'ın emri olan ibadetlerin yerine getirilmesi konusu üzerinde hassasiyetle durulduğu görülmektedir. Derviş ve tâliplerin farzları, hatta nâfileleri edâ etmeleri için zaman zaman ikaz edici bir üslûbun kullanıldığına şahit olunmaktadır. Yine, şiir ve nefeslerde, dört kapının tamam olması için şariat kapısının makamları da sık sık vurgulanmıştır.¹⁹⁹

Kaygusuz Abdal da imanın ve İslâm'ın şartlarından bahsettiği bir şiirinde şöyle seslenmektedir:

İslâm'ın şartın sual edersen,
İcmalen de şartı beştir efendi!
Muradın ger iman öğrenmek ise,
Anın da adedi şeştir efendi!²⁰⁰

Nesimî, Kur'ân-ı Kerim'de bir sûreye ismi verilmiş olan Kadir gecesinin inananlar için bir fırsat olduğunu ve bu gecenin ibadetle geçirilmesi gerektiğini şu dizelerle ifade etmektedir:

¹⁹⁶ Eğri, 185.

¹⁹⁷ Haşr, 59/7.

¹⁹⁸ Çorum'dan Bir İcâzetnâme, 144.

¹⁹⁹ Eğri, 178, 185.

²⁰⁰ Sezgin, *Hacı Bektaş-ı Veli ve Bektaşîlik*, 253-254; Bozçalı, 147.

Kadir geceleri fırsat sizindir
 Böyle Hak mihmanı can ele girmez
 Peygambere yüzler sürmek bizimdir
 Gitti bugünkü gün dün ele girmez²⁰¹

Teslim Abdal da, Kadir gecesinin ibadetle geçirildiğini şu dizelerle ifade etmektedir:

Tevhid kırlardı Kadir geceleri
 İşte budur dört kitabın heceleri²⁰²

Pir Sultan Abdal Divanı'nda ibadete ve Allah'ı zikredip ona yalvarmanın gerektiğine dair şu mısralara yer verilmektedir:

Nefse uyan Hakk'a uymuş değildir
 Gaziler namazın kılmış değildir
 Bu gezen abdallar derviş değildir
 Arkasında hırka şal olmayınca²⁰³

Bir gün olur çıkarırlar evinden
 Allah'ın ismini koyma dilinden
 Kurtulamazsın elinden
 Dünya kadar fendin olsa ne fayda²⁰⁴

Pir Sultan gibi, Aşık Paşa-yı Veli de, Allah'a şükredip onu zikretmenin âşık için bir zorunluluk olduğunu şu mısralarıyla ifade etmektedir:

Âşıka vacibdür şükrelemek
 Şükr'ile Allah adın zikrelemek²⁰⁵

A. Temizlik

1. Abdest

İslâm dininde ibadetlerin hazırlık aşaması olan abdest ile ilgili Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: *“Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi, başlarınızı meshedip, topuklara kadar*

²⁰¹ Ergun, Sadettin Nüzhet, **Bektaşî Şairleri ve Nefesleri**, Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1955, 2/18.

²⁰² Öztelli, Cahit, **Bektaşî Gülleri**, Milliyet Yay., 1973, s. 348.

²⁰³ **Pir Sultan Abdal Divanı**, (nşr. Esat Korkmaz), Ant Yay., İstanbul 1994, s. 311.

²⁰⁴ **Pir Sultan Abdal Divanı**, 315.

²⁰⁵ Aşık Paşa-yı Veli, 223.

*ayaklarınızı yıkayın.*²⁰⁶ Buna göre abdestin farzları; yüzün, ellerin ve ayakların yıkanması ile başın meshi olmak üzere dördtür. Yıkama yıkanan şeyin üzerinden suyu akıtmaktır. Mesh ise meshedilen şeye eli dokundurmadır.²⁰⁷ Hanefî mezhebinde dört olarak kabul edilen abdestin farzları²⁰⁸ Şafiî mezhebinde, niyet ve tertibin de ilâve edilmesiyle altı olarak kabul edilir.²⁰⁹ Niyet ve tertib Hanefî mezhebinde ise sünnet olarak kabul edilmiştir.²¹⁰ Muvalât (organları ard arda yıkamak), hem Malikî hem de Hanbelîlerce; organları oarak yıkamak ise, Malikîlerce kabul edilen farzlardandır.²¹¹

Abdestle ilgili olarak Hacı Bektaş-ı Veli Menâkıbnâmesi'nde Hünkâr'ın abdestsiz olarak yere basmadığı belirtilirken,²¹² başka bir kayıta, beraber olduğu Molla Saadettin'in Hünkâr'a namaz öncesi abdest alması gerektiğini söylemesi üzerine onun; "Biz abdest almayız, sen alacaksan al." dediği belirtilmiş; bir diğer kayıta da: "Hünkâr her ne zaman abdest alsa, Kadıncık Ana onun abdest suyunu zayi etmezdi." denilmiştir.²¹³

Hacı Bektaş-ı Veli, Makâlât adlı eserinde abdestle ilgili tasavvufî bir yorumda bulunurken şu ifadelerle yer vermektedir: "Şeriat katında elbise ve bedene pislik bulaşsa, suyla yıkayınca temizlenir. Su hem donu hem de teni arıtır, cenâbeti giderir ve abdest tamam olur. Fakat ârifler katında suyla ne elbise ne de ten temizlenir. Çünkü, yıkayıcı arınmayınca, yıkamakla yıkanan şey arınmaz..."²¹⁴

Viranî Baba da, Risale'sinde abdestin farzlarını şu şekilde tarif etmektedir: "Abdest dahi, üç kısım oldu. Biri ellerin, bir yüzün ve bir ayakların yunarsın."²¹⁵ Viranî Baba İlm-i Câvidân adlı eserinde ise abdestin fazlarının dört olduğunu ifade etmektedir: "Abdest dört kısımdır: Ellerini yıkamak, yüzünü yıkamak, başını yıkamak,²¹⁶ ayaklarını

²⁰⁶ Mâide sûresi, 5/6.

²⁰⁷ Merğînânî, Burhanuddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi Bekir, **El-Hidâye Tercemesi**, (trc. Ahmed Meylânî), Kahraman Yay., İstanbul 2001, 1/21; Kâsânî, Alaaddin Ebi Bekir b. Mesûd, **Bedâiu's-Sanâi fî Tertîbi's-Şerâi**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1986, 1/5; Cezirî, Abdurrahman, **Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhi**, Çağrı Yay., İstanbul 1993, 1/75.

²⁰⁸ Mevsilî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd, **El-İhtiyar**, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2005, 1/15.

²⁰⁹ Razî, Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin, **Tefsir-i Kebir**, (Ter. Heyet), Akçağ Yay., Ankara 1990, 8/490-491; İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail, **Muhtasar Tefsiri İbn Kesir**, (muh. Muhammed Ali Sabuni), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut (ty), 1/504-505.

²¹⁰ Mevsilî, 1/20.

²¹¹ Cezirî, 1/78-85.

²¹² **Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli**, 4.

²¹³ **Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli**, 27, 64.

²¹⁴ Hacı Bektaş-ı Veli, **Makâlât**, (nşr. Esad Coşan), Kültür Bakanlığı Yay., 4-5.

²¹⁵ Viranî Baba, **Risale**, Milli Kütüphane, Ankara, No: 1222, vr. 31a.

²¹⁶ Viranî Baba burada başın yıkanacağından bahsediyorsa da âyet-i kerimde meshedileceği ifade edilmektedir. Bkz. Mâide sûresi, 5/6.

yıkamak.”²¹⁷ Burada dikkat çeken husus, Viranî Baba’nın abdestin farzlarını Hanefî mezhebinde olduğu gibi dört olarak sayması ve ayakların da Sünnî dört mezhepte olduğu gibi yıkanacağını söylemiş olmasıdır.

Ca’fer-i Sâdık Buyruğu’nda ‘taharetsiz namazın makbul ve müyesser olmayacağı’ hükmü yer almaktadır.²¹⁸ Yine Buyruk’ta abdestle ilgili olarak, dört kapı kırk makam anlayışı doğrultusunda her kapının abdestinin farklı olduğu belirtilmiş, bilinen manadaki abdestten de bahsedilmekle birlikte, abdeste dair tasavvufî bir yorum ortaya konulmuştur. Buna göre, şeriat abdesti su ile ve bilinen şekliyle alınır; tarikat abdesti, ikrar vermektir; marifet abdesti, nefsini bilip Hakk’ı tanımaktır; hakikat abdesti ise, kendi kusurlarını örtmektir.²¹⁹

Şeyh Safî Buyruğu’nda da abdestin manevî bir arınmayı ve benlikten kurtulmayı sağlayacağından söz edilerek, abdeste tasavvufî bir yorum getirilmektedir:

Gasl eyle tahâret kıl pak ol yürü murâdın

Kurtar özünü merdüm bu dünya batağından²²⁰

Ko elden işbu gavgayı bu taşın çık arasından

Tahâret eyle al abdest elin çek mal ü benlikten²²¹

Zeynel Baba da bir şiirinde abdest ile ilgili şu ifadelerle yer vermektedir:

Abdesti namazı ehlinden öğren

İbadet niteliğin bilesin paşam

Niyet et evvelâ abdest almağa

Hakiki namazı kılasın paşam²²²

Ahmet Rifat Efendi de, Abdest ve gusül hakkında eserinde şu ifadelerle yer vermektedir: “Ma’lûm ola ki gusl ü abdest dahi erkân-ı dîniyyedendir. Zîra gusûlsüz ve abdestsiz namaz u ibadet câiz olmaz. Kavluhû Teâlâ: “*Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi, başlarınızı meshedip, topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın.*”²²³ Ber-mantûk-ı âyet-i celîle icrâsı her mü’min

²¹⁷ Viranî Baba, **İlm-i Câvidân**, 247.

²¹⁸ **Buyruk**, (Ayyıldız Yay.), 363.

²¹⁹ **Buyruk**, (haz. Fuat Bozkurt), 70.

²²⁰ **Şeyh Safî Buyruğu**, (haz. Mustafa Erbay), 160.

²²¹ **Şeyh Safî Buyruğu**, (haz. Mustafa Erbay), 161.

²²² Güzel, Abdurrahman, **Zeynel Baba, Hayatı, Sanatı ve Şiirleri**, Ankara 1991, s. 152.

²²³ Mâide sûresi, 5/6.

üzerine farz olmuştur. Kâle aleyhisselâm: “*Abdestsiz namaz olmaz.*”²²⁴ Hakk Teâlâ kullarının namazını kabul eylemez illâ vudû ile.²²⁵

Kaygusuz Abdal, Dilgüşâ adlı eserinde âhiret inancını anlatırken, dolaylı olarak da abdest ile ilgili şu ifadelerle yer vermektedir: “Vücudu suyla yıkarsın. Çünkü vücut, elbise gibidir ve yıkanmaya ihtiyacı vardır. O, abdest ve hamam yoluyla temizlenir. Öldükten sonra da yıkanır. Yıkanan kısım vücudun cansız olan kısmıdır. Vücudun canlı olan kısmı ise, hiçbir değişikliğe uğramaz; bâkî kalır ve ölümsüzdür.”²²⁶

Alevî-Bektaşî kaynaklarında abdestle ilgili kayıtlar incelenirken dikkat edilmesi gereken en önemli husus, “abdest alırken ayakların yıkanacağı mı yoksa meshedileceği mi?” meselesidir. Zira bazı Alevî yazarlar Alevîlikte abdest alınırken ayakların yıkanmadığı, meshedildiği iddiasında bulunmaktadırlar. Bunu da Alevîlerin fıkhıta Ca’ferî oldukları tezine dayandırmaktadırlar.

İmam Şafîî abdest alırken ayakların yıkanması hususunda şu açıklamada bulunmaktadır: “Hz. Peygamber (sav), abdestin ve guslün nasıl yapılacağını göstermiştir. Yine o, topukların ve dirseklerin de yıkanması gerektiğini bildirmiştir. Çünkü abdest alırken dirsekler ve topuklar, yıkamanın sınırını oluşturabilecekleri gibi, bunlar yıkamaya dahil de olabilirler. Buhârî ve Müslim’de: “*Bizler ayaklarımızı meshediyorduk. Bunun üzerine Peygamber (sav): Yazıklar olsun o topuklara ki, ateşte yanacaklardır.*” diye ikaz etti.²²⁷ şeklinde geçen hadiste de abdest alırken çıplak ayakların yıkanacağı, meshedilemeyeceği belirtilmiştir.”²²⁸ Bunun gibi başka hadis-i şeriflerde de Rasulullah (sav)’ın abdest alırken ayaklarını yıkadığı ifade edilmiştir.²²⁹ Allah Rasulü (sav)’ün ashâbı da ayakların yıkanması gerektiği hususunda icma etmişlerdir.²³⁰ Sünnî dört mezhebe (cumhur) göre de ayaklar yıkanır, meshedilmez.²³¹

²²⁴ Ebû Dâvûd, Tahâret 48 (1/75).

²²⁵ Ahmet Rifat Efendi, 295-296.

²²⁶ Kaygusuz Abdal, **Dilgüşâ**, 118.

²²⁷ Buhârî, Vudu’ 27 (1/49); Müslim, Tahâret 9 (1/213).

²²⁸ İmam Şafîî, 16.

²²⁹ Buhârî, Vudu’ 38 (1/54); Müslim, Tahâret 8 (1/210).

²³⁰ İbn Kudame, Ebu Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, **Muğnî**, (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî, Abdulfettah Muhammed el-Hulv), Hecr li’t-Tibaa ve’n-Neşr, Kahire 1992, 1/184.

²³¹ Mevsilî, 1/16; İbn Rüşd, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Kurtubî, **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid**, (trc. Ahmed Meylani), Beyan Yay., İstanbul 1991, 1/86; Zemahşeri, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, **Keşşaf**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1977, 1/597; Razî, 8/504; Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, **el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur’ân**, (Trc. Beşir Eryarsoy), Buruc Yay., 6/99; Cessas, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Razi, **Ahkâmu'l-Kur’ân**, (thk. Muhammed es-Sadık Kamhavî), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1985, 3/349.

Dolayısıyla ayakların yıkanması farzdır.²³² Yıkama yerine meshetmek caiz değildir.²³³ Müfessirlerin çoğunluğu da bu görüştedir.²³⁴ Meshedilmesi gerektiğine dair görüş ise Şîî-İmamîler tarafından kabul edilen bir görüştür²³⁵ ki bu görüş icma'a aykırıdır.²³⁶

Kaygusuz Abdal da, abdest alırken Şiiler gibi çıplak ayağa meshetmeyi şiirlerinde kabul etmemiş, Hanefîler gibi ayakların yıkanmasını benimsemiştir. Ayrıca abdestin farzlarının dört olduğunu ifade etmesi onun fıkhîta Hanefî mezhebine mensup olduğunu göstermektedir.²³⁷

Biz dört biliriz abdestin farzın,
Gel öğrenmeye var ise kastın.
Dirseklerin mail, yumalı destin,
Vech ile ricleyn yaştır, Efendi!²³⁸

Haydar Kaya'nın hazırlamış olduğu Bektaşî İlmihali'nde abdestin rükünleri geniş bir şekilde açıklanmaktadır.²³⁹ Ancak bu eser daha önce de ifade ettiğimiz gibi Haydar Kaya tarafından itikadî ve fikhî konularda büyük ölçüde İmamiyye Şîâ'sından esinlenerek kaleme alındığı için ayakların yıkanması yerine meshedileceği görüşüne yer vermektedir. Her ne kadar Haydar Kaya, parantez içinde "Ayaklar yıkanacaksa önce sağ ayak topuktan parmak uçlarına kadar yıkanır. Sonra sol ayak aynı şekilde yıkanır."²⁴⁰ dese de, ayakların meshedileceğine dair ifadesi, onun abdestin farzlarını Şîî-İmamî fikhına göre sıraladığını göstermektedir.

Günümüz Alevîleri arasında yapılan araştırmalarda, bölgesel farklılıklar göstermekle birlikte, Alevîlerin cemlere giderken, bayram ve cenaze namazlarında, kurban keserken vb. durumlarda abdest aldıkları ifade edilmektedir. Bu abdestin adı "şeriat abdesti"dir. Bu abdestin alınış şekline gelince, Ehl-i Beyt Vakfı'nın görüşlerine yakın olanlar hariç bütün Alevîler Hanefî mezhebine göre abdest alırlar.²⁴¹

²³² İbn Kudame, **Muğnî**, 1/184; Cessas, 3/349.

²³³ İbn Kudame, Ebu Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, **Kâfî**, (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî), Hecr li't-Tibaa ve'n-Neşr, Kahire 1997, 1/67.

²³⁴ Razî, 8/502.

²³⁵ İmam Cemaleddin, Hasan b. Yusuf, **Tabsıratu'l-Müteallimin fi Ahkâmî'd-Din**, Müessesetu'l-İlmîyye li'l-Matbûât, Beyrut 1984, s. 20.

²³⁶ Razî, 8/503; İbn Kesir, 1/506.

²³⁷ Kutlu, 49.

²³⁸ Özmen, 1/241-242; Bozçalı, 150; Sezgin, **Hacı Bektaş-ı Veli ve Bektaşîlik**, 253-254.

²³⁹ Kaya, 41-42.

²⁴⁰ Kaya, s. 42.

²⁴¹ Üçer, Cenksu, **Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik**, Ankara Okulu Yay., Ankara 2006, s. 311.

2. Gusül

Gusül (gasl ve gusl) sözlükte, bir şeyi su ile yıkama; fıkıh dilinde ise, ağzı çalkalayarak yıkamayı, burna su vermeyi ve bedenin tamamını iyice yıkamayı ifade eden hükmî temizlik anlamındadır.²⁴² Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de gusül ile ilgili şöyle buyurmaktadır: “*Eğer cünüp iseniz iyice temizlenin.*”²⁴³

Guslün farzları, tarifinde de ifade edildiği gibi ağzı yıkamak, burnu yıkamak ve bütün vücudu yıkamak şeklinde üçtür.²⁴⁴ Hanefî mezhebine göre sünnet olan niyet diğer mezheplere göre ise farzdır.²⁴⁵ Guslün tarifi ile ilgili Haydar Kaya, Bektaşî İlmihali adlı eserinde şu ifadelerle yer vermektedir: “Önce abdestte olduğu gibi niyet edilir. Ardından ağza ve burna birer kere su verilir. Vücudun sağından başlamak üzere her tarafa su degecek şekilde bir kere yıkanılır.”²⁴⁶

Hacı Bektaş-ı Veli ve Ahmet Rifat Efendi, şariat kapısının üçüncü makamında İslâm'ın beş şartı diye bilinen ibadet esaslarını sayarken guslü de bu ibadetler arasında saymışlardır.²⁴⁷

Hacı Bektaş-ı Veli, Makâlât'ında gusül ile ilgili şu ifadelerle yer vermektedir: “Şariat katında elbise ve bedene pislik bulaşsa, suyla yıkayınca temizlenir. Su hem donu hem de teni arıtır, cenâbeti giderir ve abdest tamam olur...”²⁴⁸

Kaygusuz Abdal namaz, abdest ve teyemmümün de farzlarını saydığı şiirinde guslün tarifini şu şekilde yapmaktadır:

Din Muhammed dini, cümleden asıl

Gayri dinleri bilmezem nasıl

Ziyade değildir, üç farzdır gusül

Mazmaza, istinşak, beden yaştır, efendi²⁴⁹

Erkân kitaplarında, Bektaşî tarikatına girerek nasip alacak kişinin, akşam güneş batınca boy abdesti alıp temiz elbiseleri giymesi gerektiği ifade edilir. Bu nasip alma esnasında rehber ona abdest aldırır. Elini yıkar; ağzına, burnuna su verir; yüzünü,

²⁴² Mevsilî, 1/24; Erdoğan, Mehmet, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, s. 161.

²⁴³ Mâide sûresi, 5/6.

²⁴⁴ Mevsilî, 1/24.

²⁴⁵ Razî, 8/490.

²⁴⁶ Kaya, 42.

²⁴⁷ Hacı Bektaş-ı Veli, **Makâlât**, (nşr. Esad Coşan), Kültür Bakanlığı Yay., 2; Ahmet Rifat Efendi, 334.

²⁴⁸ Hacı Bektaş-ı Veli, **Makâlât**, (nşr. Esad Coşan), Kültür Bakanlığı Yay., 4-5.

²⁴⁹ Sezgin, **Hacı Bektaş-ı Veli ve Bektaşîlik**, 253.

kollarını yıkar; başına mesh verir ve ayaklarını yıkar. Abdest tamamlandıktan sonra ise rehber dua eder. Sonra her ikisi de hâcet namazı kılar.²⁵⁰

Muhyiddin Abdal ise guslü; şeriat, tarikat, marifet ve hakikatin gusülü diye sınıflandırmaktadır:

Asıllarda asıl nedir, usûllerde usûl nedir?

Şeriat murâdın su yur, tarikatte gusûl nedir

Tarikat guslü od ile, ma'rifet guslü bâd ile

Hakikat guslü türâbdır, bilen er oldu ad ile²⁵¹

Gusûl ile ilgili, kaynaklarda yer alan bütün bu kayıtlar, Alevî-Bektaşîlikte cünüplükten temizlenmek amacıyla gusledildiğini göstermekte ve günümüz Alevîleri arasında guslün olmadığı şeklindeki iddiayı da tekzib etmektedir. Nitekim günümüz Alevîleri arasında yapılan sosyolojik araştırmada Alevîlerin cünüplükten temizlenmek amacıyla guslettikleri ifade edilmektedir. Guslün alınış şeklinin ise; niyet ettikten sonra ağza ve burna su verilmesi ve sonra bütün vücudun yıkanması şeklinde olduğu ifade edilmektedir.²⁵²

3. Teyemmüm

Teyemmüm kelimesi sözlükte, kastetmek, yönelmek manasındadır.²⁵³ Şer'î ıstılahta ise, suyun bulunmadığı ve kullanılamadığı hallerde temiz toprak veya toprak cinsinden olan şeylere elleri sürerek yüzü ve kolları meshetmektir.²⁵⁴ Teyemmümün Kur'ân'dan delili ise: *“Eğer hasta olur veya bir yolculuk üzerinde bulunursanız, yahut sizden biriniz ayak yolundan gelirse, yahut kadınlara dokunup da (bu durumlarda) su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin: Yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.”*²⁵⁵ âyeti ile *“Su bulamazsanız temiz toprakla teyemmüm edin de yüzünüzü ve (dirseklere kadar) ellerinizi onunla meshedin.”*²⁵⁶ âyetidir.

²⁵⁰ Noyan, Bedri, **Bektaşîlik Alevîlik Nedir**, Doğu Matbaası, Ankara 1985, s. 124-125.

²⁵¹ Özmen, 2/126.

²⁵² Üçer, 310.

²⁵³ Mevsilî, 1/40.

²⁵⁴ Mevsilî, 1/40; Erdoğan, 579.

²⁵⁵ Nisa sûresi, 4/43.

²⁵⁶ Mâide sûresi, 5/6.

Teyemmümün yapıışı ise, niyetin ardından elleri toprağa sürüp silkeleyerek önce yüzü meshetmek; sonra yine elleri toprağa sürüp silkeleyerek önce sağ kolu, sonra sol kolu meshetmektir.²⁵⁷

Kaygusuz Abdal, otuz iki farzı konu edindiği bir şiirinde teyemmümle ilgili şu ifadelerle yer vermektedir:

Kaygusuz Abdal'ın bildiği böyle

Noksanı var ise, doğrusun söyle

Su bulunmaz ise, teyemmüm eyle

İki darp, bir niyet, üçtür efendi²⁵⁸

Şeyh Safî Buyruğu'nda teyemmüm ile ilgili olarak şu ifadeye yer verilmektedir:

İslâm'ın şartı beş oldu bil de gezme serseri

Murdar ile murdarı teyemmüm eyle gel beri²⁵⁹

4. Kadınlara Mahsus Haller

Kur'ân-ı Kerim'de insanların erkek ve kadın olmak üzere iki ayrı cinsten bir çift olarak yaratıldığı bildirilir.²⁶⁰ İnsan neslinin devam edebilmesi bu iki cinsin bir araya gelmesine bağlıdır. İslâm dini neslin devamı amacıyla kadın ve erkeğin bir araya gelmesini emretmekle birlikte bunun meşru dairede olması gerektiğini de şart koşmakta ve gayr-i meşru bütün ilişkileri yasaklamaktadır. Bu bağlamda zina ve fuhşun her çeşidi ahlâksızlık, kötü bir yol ve çirkin bir iş²⁶¹ olarak nitelendirilmektedir. Diğer taraftan meşru dairede bir araya gelmiş kadın ve erkeğin cinsî hayatında da kadınların hayız ve nifas hallerinde cinsî münasebetin yasak olması gibi bazı sınırlar koymuştur. Bununla ilgili Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: “*Sana kadınların hallerinden soruyorlar. De ki: O bir ezâ ve pisliktir. Şu halde temizleninceye kadar aybaşı halinde iken kadınlara yaklaşmayın.*”²⁶²

Hayız²⁶³ ve nifas²⁶⁴ hali, İslâm dininde bazı ibadetlerin yapılmasına ve cinsî münasebete engel olan hükmî kirlilik (hades) halidir ve bu durumlarla ilgili bazı fikhî

²⁵⁷ Mevsilî, 1/42-43.

²⁵⁸ Sezgin, **Hacı Bektaş-ı Veli ve Bektaşilik**, 254.

²⁵⁹ **Şeyh Safî Buyruğu**, (haz. Mustafa Erbay), 142.

²⁶⁰ Hucurât sûresi, 49/13; Fâtır sûresi, 35/11.

²⁶¹ İsra sûresi, 17/32.

²⁶² Bakara sûresi, 2/222.

²⁶³ Hayız: Ergen, sağlıklı, gebe olmayan ve henüz ay halinden kesilme yaşına ulaşmamış bir kadının rahminden düzenli olarak gelen kan. Erdoğan, 188.

²⁶⁴ Nifas: Çocuk Doğurma ve sonrası hali, lohusalık. Erdoğan, 455.

hükümler konulmuştur. Kadınlar hayız ve nifas hallerinde, namaz kılamaz, oruç tutamaz, cami ve mescitlere giremez, Kur’ân’dan hiçbir şey okuyamaz ve Kur’ân’a elini süremez, Kâbe’yi tavaf edemez ve kocası ile cinsî münasebette bulunamaz.²⁶⁵ Zira Cenâb-ı Hak: “*Kadınlara, temizlenip yıkanmadıkça yaklaşmayınız.*”²⁶⁶ diye buyurmuştur. Buradaki yasaklık “haram” manasındadır. Yani hayız halindeyken onlarla cinsî münasebette bulunmak haramdır. Karı-koca cinsî münasebeti gönüllü olarak yaparlarsa, her ikisi de günahkâr olur. Tevbe edip af dilemeleri kendileri için yeterli olur. Cinsî münasebette bulunan karı-kocadan biri gönüllü olup diğeri zorlanmış ise sadece gönüllü olup zorlayan günahkâr olur. Hüküm bu şekilde ifade edilse de müstehab olan bir veya yarım dinar sadaka vermektir. Eğer cinsî münasebet hayzın evvelinde yapılmışsa bir dinar, sonunda yapılmışsa yarım dinar vermek gerekir.²⁶⁷

Ahmet Rifat Efendi, şeriat kapısının beşinci ve altıncı makamları hakkında şunları söylemektedir: “Beşinci (makam) haramdan sakınmaktır. Altıncı makam hayz u nifâs halinde zevcenle yakın olmayıp bu halde mahremın nikâhı (cima) haram olduğunu bilmektir. Kavluhû Teâlâ:²⁶⁸ “*Bu sebeple ay halinde olan kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın.*”²⁶⁹

Buyruk’ta da “şeriat”ın makamlarından birisinin “hayızlı hallerinde kadınlara yaklaşmamak” olduğu ifade edilmektedir.²⁷⁰

Günümüz Alevî-Bektaşiliğinde de, hayız ve nifas halindeki kadınla cinsî münasebette bulunmak yasak kabul edilmiştir. Ancak bazı fıkıh kitaplarında yer alan, bu yasağın çiğnenmesi halinde bir veya yarım dinar sadaka verilmesi gerektiğine dair cezadan söz edilmemektedir.²⁷¹

B. Ezan

Ezan, namaz vakitlerini nakledilmiş olan belli kelimelerle ve husûsi sûrette duyurup bildirmektir. Muhkem bir sünnettir.²⁷² Ezanın kelimeleri ise şunlardır:

Allahu Ekber (dört defa)

²⁶⁵ Merğînânî, 1/66-67; İbn Rüşd, 1/153.

²⁶⁶ Bakara sûresi, 2/222.

²⁶⁷ Mevsilî, 1/55-56; İbn Rüşd, 1/157.

²⁶⁸ Ahmet Rifat Efendi, 334.

²⁶⁹ Bakara sûresi, 2/222.

²⁷⁰ **Buyruk**, (haz. Fuat Bozkurt), 125-129.

²⁷¹ **Buyruk**, (haz. Fuat Bozkurt), 125-129; Tur, Derviş Ali, **Erkânname**, Can Yay., İstanbul 2002, s. 480-481.

²⁷² Mevsilî, 1/83; İbn Rüşd, 1/243.

Eşhedü en lâ ilâhe illallah (iki defa)
 Eşhedü enne Muhammeden rasulullah (iki defa)
 Hayya ale's-salâh (iki defa)
 Hayya ale'l-felâh (iki defa)
 Allahu Ekber (iki defa)
 Lâ ilâhe illallah (bir defa)²⁷³

Abdullah b. Zeyd b. Abdi Rabbih ezanın lafızlarını bu şekilde nakletmiştir. Hz. Ömer ve ashabdan bir cemaat de ona bu hususta muvafakat etmişlerdir.²⁷⁴ Ezanın bu şekli günümüze kadar tevatürle gelmiş ve bu konuda âlimler arasında da icma vardır. Âlimler arasında sadece ezan lafızlarının kaç defa tekrar edileceği hususunda ihtilaf vardır.²⁷⁵

İmamiyye mezhebinde ezana, “Eşhedü enne Aliyyen Veliyyullah” ve “Hayya ale'l-hayri'l-amel” kısımlarının ilavesi, “Aliyyen Veliyyullah” ifadesi istisna edilirse bazı Alevî-Bektaşî kaynaklarında da rastlanmamaktadır. Ancak sonraki dönemlerde Alevî-Bektaşîleri Şiîleştirmek amacıyla kaleme alınmış olmaları muhtemel eserlerden,²⁷⁶ Necip Asım'ın Bektaşî İlmihali ve ondan istifade ederek Haydar Kaya'nın hazırladığı Bektaşî İlmihali adlı eserlerde İmamiyye mezhebinde ezana ilave edilen kısımların tamamının alındığı görülmektedir.²⁷⁷ Ezana Şiîler tarafından ilave edilen bu kısımlar Türkiye'de Çorum Ehl-i Beyt çevresi tarafından kabul görmüş ve onlar da bu kısımları ezana eklemişlerdir.²⁷⁸

C. Namaz

1. Beş Vakit Namaz

Namaz kelimesi Farsça bir kelime olup, kelimenin Arapça karşılığı “salât”tır. Salât kelimesi sözlükte, “dua, istiğfar, tazarru, niyaz ve rahmet” anlamlarına

²⁷³ Ebu Dâvud, Salât 28 (1/348); İbn Mace, Ezan 1 (1/232); Sahnun, Abdusselam b. Said Tenuhî, **Müdevvenetü'l-Kübra**, Matbaatu'l-Hayriyye, Kahire 1324, 1/57-58; Cezirî, 1/418.

²⁷⁴ Ebu Dâvud, Salât 28 (1/348); Tirmizî, Kitabu's-Salat 25 (1/358); İbn Mace, Ezan 1 (1/233).

²⁷⁵ İbn Rüşd, 1/241.

²⁷⁶ Kutlu, 34, 63.

²⁷⁷ Kaya, 40; Uluçay, Ömer, **Alevîlikte Dua**, Gözde Yayınevi, Adana 1996, 15.

²⁷⁸ Kutlu, 63.

gelmektedir.²⁷⁹ İstilahta ise, tekbirle başlayıp selâmla biten ve belli hareket ve sözlerden oluşan ibadet şekli diye tarif edilmiştir.²⁸⁰

Namazın farziyetine dair Kur’ân-ı Kerim’de delil niteliğinde birçok âyet-i kerime bulunmaktadır. Beş vakit namazın farz oluşu Kur’ân, sünnet ve icma ile sabittir ki inkârı küfre sebeptir. Allah’ın Kur’ân-ı Kerim’de bizlere emrettiği ve Peygamber (sav)’inin de öğrettiği namazın, bilinen ve Müslümanlarca kılınan şekliyle farz oluşu hususunda İslâm mezhepleri arasında hiçbir ihtilâf söz konusu değildir. Bu konuda İslâm mezhepleri ve ümmeti arasında icma vardır.²⁸¹ Âkil, balığ ve Müslüman olan herkese namaz farzdır.²⁸²

Namazın farz oluşu ile ilgili Kur’ân-ı Kerim’de yer alan âyetlerden bazıları şunlardır: *“Ey iman edenler! Sabır ve namaz ile Allah’tan yardım isteyin.”*²⁸³ *“Bana kulluk et; beni anmak için namaz kıl.”*²⁸⁴ *“(Rasulüm!) Sana vahyedilen Kitab’ı oku ve namazı kıl. Muhakkak ki, namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar.”*²⁸⁵

Namaz ibadeti sadece İslâm dini ile birlikte farz kılınmış bir ibadet değildir. Önceki din mensuplarına namaz farz kılınmıştır. Buna dair Kur’ân-ı Kerim’de birçok âyet-i kerime yer almaktadır. O âyetlerden bazıları şunlardır: *“Vaktiyle biz İsrailoğullarına: ...“İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin.” diye de emretmiştik.”*²⁸⁶ *“Biz de Musa ve kardeşine: Evlerinizi namaz kılınacak yerler yapın, namazlarınızı da dosdoğru kılın. (Ey Musa!) Müminleri müjdele! diye vahyettik.”*²⁸⁷ *“Dediler ki: Ey Şuayb! Babalarımızın taptıklarını (putları), yahut mallarımız hususunda dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor?”*²⁸⁸ *“Ben, Allah’ın kuluyum. O, bana Kitab’ı verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım, O beni mübarek kıldı; yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti.”*²⁸⁹

²⁷⁹ İbn Manzur, Ebu’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, **Tehzîbu Lisâni’l-Arab**, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1993, 2/35; Râğıb el-İsfehânî, **Müfredât**, (çev. Yusuf Türker), Pınar Yay., İstanbul 2007, s. 871.

²⁸⁰ İbn Kayyım Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed, **Câmiu’l-Fıkh**, (tah. Yüsri es-Seyyid Muhammed), Dâru’l-Vefa, Mansure 2000, 2/11; Erdoğan, 492.

²⁸¹ İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Said Zahirî, **Muhalla**, (tah. Ahmed Muhammed Şakir), İdaretu’t-Tıbaati’l-Müniriyye, Kahire 1348, 3/226; Mevsilî, 1/73-74; İbn Rüşd, 1/215; İbn Kayyım Cevziyye, 2/10-11; Cezirî, 1/241; İbn Kudame, **Muğnî**, 2/5-6; Kâsânî, 1/91.

²⁸² İbn Kudame, **Kâfi**, 1/197.

²⁸³ Bakara sûresi, 2/153.

²⁸⁴ Tâhâ sûresi, 20/14.

²⁸⁵ Ankebut sûresi, 29/45.

²⁸⁶ Bakara sûresi, 2/83.

²⁸⁷ Yunus sûresi, 10/87.

²⁸⁸ Hud sûresi, 11/87.

²⁸⁹ Meryem sûresi, 19/30-31.

İslâm'ın başlangıç yıllarında namaz, sabah ve akşam kılınan ikişer rekâttan ibaret iken, miraç olayından sonra beş vakit namaz farz kılınmıştır.²⁹⁰ “*Kendi kendine, yalvararak ve ürpererek, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam Rabbini an. Gafillerden olma!*”²⁹¹ Namazın sabah ve akşam iki vakit olarak kılınmasına işaret eden bu âyet Mekkî'dir ve isrâ (miraç) gecesinde beş vakit namazın farz kılınışından önce nazil olmuştur.²⁹² Miraç gecesini beş vakit namazın farz kılınması ile ilgili Viranî Baba şunları ifade etmektedir: “Miraç gecesini Hazret-i Peygamber (sav)'in ümmeti için elli vakit namaz farz kılındı. Hazret-i Peygamber (sav) azaltılmasını diledi. Allah da sayıyı beş olarak belirledi. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “*Kim (Allah huzuruna) iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır.*”²⁹³ Böylece beş vakit namaz, elli vakit namazın yerine geçmektedir.”²⁹⁴

Namazı terk etmek, kılmamak büyük günahdır. Peygamber Efendimiz (sav), namazın önemini ifade ettiği bir hadis-i şerifinde, kıyamet gününde hesabı sorulacak ilk amelin namaz olacağını bildirmiştir.²⁹⁵ Yine Allah Rasulü (sav): “*Namaz dinin direğidir.*”²⁹⁶ diye buyurmuşlardır. Namazın farziyetini ve önemini ifade eden hadisler sadece bunlardan ibaret değildir. Hadis kitaplarında “kitabı's-salât” başlığı altında konuyla ilgili daha birçok hadis yer almaktadır.

Namazla ilgili olarak kültürel kaynaklarda önemli bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Örneğin Velâyetnâme'de, Hünkâr'ın velâyetini ispatlamak için susam yaprağı üzerinde, başka bir zamanda da darı teci üzerinde namaz kıldığı; ayrıca Lokmân-ı Perende hacda iken Hacı Bektaş-ı Veli'nin de kerâmet göstererek Kâbe'de namaz kıldığını gördüğünü ve namaz bitince gözden kaybolduğunu belirtmiş; yine Hünkâr'ın Bedehşan'ı düşmandan kurtardıktan sonra oradaki halka namaz kılmayı öğrettiği ifade edilmiştir.²⁹⁷ Hacı Bektaş-ı Veli Horasan pirlerine kendisini ispatladıktan sonra bir mağaraya çekilip ibadet ve riyazete yönelmiş; hatta o kadar ki namazda rükûya gittiği zaman mübarek başı hareket eden ve rükûdan kalkınca yine yerine gelen bir duruma gelmiştir.²⁹⁸ Yine Velâyetnâme'de anlatıldığına göre Hacı Bektaş-ı Veli,

²⁹⁰ Buhârî, Salat 1 (1/91-92); İbn Kayyım Cevziyye, 2/8.

²⁹¹ A'raf sûresi, 7/205.

²⁹² İbn Kesir, 2/82.

²⁹³ En'am sûresi, 6/160.

²⁹⁴ Viranî Baba, **İlm-i Câvidân**, 155, 243.

²⁹⁵ Tirmizî, Salât 187 (2/269).

²⁹⁶ Tirmizî, İman 8 (5/11).

²⁹⁷ Bkz. **Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli**, 7, 8, 13, 16, 27, 64.

²⁹⁸ **Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli**, 84.

Sulucakarahöyük'e gelince doğruca mescide gitmiştir.²⁹⁹ Sadece bu kayıt bile Hacı Bektaş'ın cami ve mescitlere olumsuz bakmadığının kanıtı olmaya yeter niteliktedir. Kaldı ki bu eserde bunu pekiştiren başka kayıtlar da mevcuttur.³⁰⁰ Örneğin, Hacı Bektaş başka bir gün Alacık köyüne gittiğinde akşam namazının vakti girmesi üzerine camiye gitmiş, Kara Fakı adındaki imam (imameti Hünkâr'a teklif edeceği yerde) Hünkâr'ın önüne geçerek namaz kıldırılmaya çalışmış; fakat Hünkâr'ın kerâmeti olarak imamın aklına Kur'ân'dan hiçbir âyet gelmemiştir.³⁰¹ Namazla ilgili bir diğer kayda göre ise, Molla Saadettin³⁰² namaz vakitleri girdiğinde Hünkâr'ın gözden kaybolduğunu görmüş, Hünkâr da bu durumu izah etmek ve onun merakını gidermek için kerâmet eseri olarak onu Kâbe'ye götürmüş, Molla Saadettin namaz vakitlerinde Hünkâr'ın Kâbe'de namaz kıldığını görmüştür.³⁰³

Genel olarak Alevî-Bektaşîliğin kültürel kaynaklarına bakıldığında beş vakit namaz hakkında bu kaynaklarda kuvvetli vurguların yer aldığı görülmektedir. Örneğin, beş vakit namazın miraçta Allah Teâlâ tarafından ümmet-i Muhammed'e farz kılındığı,³⁰⁴ namaz kılanların övüldüğü ve muteber kişiler olarak kabul edildiği ve kılmayanların yerildiği kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır.³⁰⁵

Hacı Bektaş-ı Veli, beş vakit namazı insan ömrünün safhaları ile ilişkilendirerek şu şekilde sembolize etmektedir: "İnsanda çocukluk çağı sabah namazına; ergenlik çağı öğle namazına; yiğitlik çağı ikindi namazına; orta yaşlılık çağı akşam namazına; yaşlılık çağı da yatsı namazına benzer."³⁰⁶ Beş vakit namazı bu şekilde tanımlayan Hacı Bektaş-ı Veli'nin kendisi de bu ibadeti yerine getirmiş ve bu husus Velâyetnâme'nin birçok yerinde ifade edilmiştir.³⁰⁷ Hacı Bektaş-ı Veli'nin türbesi içinde bugün de ibadete açık olan cami vardır. Burada beş vakit namaz halen kılınır.³⁰⁸

²⁹⁹ **Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli**, 27.

³⁰⁰ Üzümlü, **Kültürel Kaynaklarına Göre Alevîlik**, 39.

³⁰¹ **Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli**, 33.

³⁰² Velâyetnâme'yi neşreden bazı nâşirler bu ismi "Molla Saadettin" diye çevirmişlerdir. Eserin orijinal metninde ise, "Monla Saidüddin" şeklinde geçmektedir. Bkz. Hacı Bektaş-ı Veli, **Velâyetnâme**, (haz. Hamiye Duran), TDV. Yay., Ankara 2007, s. 437.

³⁰³ Hacı Bektaş-ı Veli, **Velâyetnâme**, 461-462; **Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli**, 62-63.

³⁰⁴ **Kitâb-ı Cabbâr Kulu**, 130.

³⁰⁵ Seyyid Alizâde Hasan b. Müslim, **Hızırnâme**, (haz. Baki Yaşa Altınok), TDV. Yay., Ankara 2007, s. 615; **Kitâb-ı Cabbâr Kulu**, 167, 272, 537.

³⁰⁶ Hacı Bektaş-ı Veli, **Makâlât**, (nşr. Esad Coşan), Kültür Bakanlığı Yay., 41.

³⁰⁷ Hacı Bektaş-ı Veli, **Velâyetnâme**, 214, 257, 473, 521, 522.

³⁰⁸ Özcan, Hüseyin, **Alevî-Bektaşî Kültürüne Bakışlar**, Horasan Yay., İstanbul 2003, s. 93.

Şeyh Safi Buyruğu'nda Peygamber Efendimiz (sav)'in namaza verdiği önem ile ilgili şu ifadeler yer verilmiştir: “*Gözümün nuru namaz.*”³⁰⁹ dediği budur ki, namazda Hazret-i Rasul (sav)'e envâ-ı mükâşefât olurdu ki, “*kurretü aynî*” dediği ol idi. Ve ondan ötürü sevgilidir dedi.”³¹⁰ Aynı eserde, namazın farzları sünnetleri rükûnları ve namaz sûreleri ile ilgili şu ifadeler yer verilmektedir: “Günahdan ve emr-i Hakk'ı anlamak ve emr-i şariat-ı Peygamber oldur ki, ilm-i şariatı ne kadar gerekdir, öğrenesin ve namazın sûrelerin öğren ve Elhamdulillah, Kulhuvallah ve teşehhüd ve fazları ve sünnetleri öğren. Ve oğlanlarına öğrede ve cahillerden kaçasın. Amma Nehyi bilmek oldur ki, namazı ve orucu be-resm-i âdet eylemeyesin, illa şariat ve Kur'ân'a (uygun eda edesin).”³¹¹ Eserin bir başka bölümünde, Şeyh Safi'nin Urmiye şehrine gelerek, orada Mevlana Celaleddin Urmevi, şehrin müftüsü Mevlana Celaleddin Şehid, Mevlana Necmeddin Ömer ve Şeyh Muhyiddin'in de bulunduğu bir cemaatle öğle namazı kıldığından, imamın namaz kıldırırken birinci teşehhüdü unuttuğundan bu sebeple de namazın sonunda sehiv secdesi yaptığından söz edilmektedir. İmam, yaptığı hatanın farkında olduğu için sehiv secdesi yaptığını söylemiş; ancak Şeyh Safi, namazı iade etmelerinin daha uygun olacağını söylediği için namazı yeniden kılmışlar. Namazdan sonra Mevlana Mecmeddin Ömer, Sahih-i Buharî'de geçen bir rivayette sabit olduğu üzere, Peygamber Efendimiz (sav)'in de ikinci namazını kılariken yanıldığını, bu sebeple namazın sonunda sehiv secdesi yaparak namazını tamamladığını³¹² hatırlatmıştır. Sehiv secdesi yapmak yeterli iken Şeyh'in neden mutmain olmadığını sorması üzerine Şeyh de bu soruya, tasavvufî bir yorum getirerek cevap vermiştir.³¹³

Demir Baba Velâyetnâmesi'nde, Demir Baba'nın günlük namazları kıldığına dair hemen hemen hiçbir kayıt yer almamakla birlikte, eserde geçen, “Müfti didi kim şöyle eğer Demir Baba Sultan'ı getirmek istersen bugün cumadan çıkacak, aşinalık işlersin alur getirirsin, hem dahi öyle eylediler...”³¹⁴ şeklindeki ifadeler, Demir Baba'nın cuma namazı kıldığını açık bir şekilde göstermekte ve eserin muhtelif yerlerinde namaza bazı olumlu göndermeler yapılmaktadır.³¹⁵ İlyas Üzümlü'nün, “Veli Baba'nın günlük namazları kıldığına dair hemen hemen hiçbir kayıt yoktur” şeklindeki

³⁰⁹ Nesâî, Hubbu'n-Nisâ 1 (7/61).

³¹⁰ Şeyh Safiyeddin Erdebîlî, **Makâlât Şeyh Safi Buyruğu**, 180.

³¹¹ Şeyh Safiyeddin Erdebîlî, **Makâlât Şeyh Safi Buyruğu**, 415.

³¹² Buharî, Sehv 1 (2/65).

³¹³ Şeyh Safiyeddin Erdebîlî, **Makâlât Şeyh Safi Buyruğu**, 232-233.

³¹⁴ **Demir Baba Velâyetnâmesi**, (nşr. Bedri Noyan), Can Yay., İstanbul 1976, s. 133.

³¹⁵ Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, 138.

değerlendirmesine karşın konunun uzmanlarından Osman Eğri, Velâyetnâme’de Demir Baba’nın Viranî baba ile birlikte dergâhta sabah ve öğle namazlarını kıldığını dair kaydın³¹⁶ yer aldığını ifade etmektedir.³¹⁷ Diğer taraftan onun, akşam namazının kılınması için halkın toplanmasını istediği,³¹⁸ günlük farz namazlardan olmasa da, abdest alıp seccade üzerinde iki rekât hâcet namazı kıldığı da Velâyetnâme’de geçen bilgiler arasındadır.³¹⁹

Eserde Demir Baba dışında ismi geçen bazı kimselerin bu ibadeti yerine getirdiğine dair bilgilere de yer verilmiştir. Örneğin, Demir Baba’nın velâyetini kabul eden Viranî Baba’dan söz edilirken, “...İmdi gerektir kim beni Odman Baba Sultan’a yetiştiresin, deyup ol mesnet gaip oldılar. Sabah namazı yani sabah namazından sonra Kırlova’da Hâfızzâde demekle meşhurdur, Hâfızzâde’nin tekke icadı imaretinde bulundılar. Sabah namazın öğle namazın anda kıldılar. Öğle namazından sonra mühleti yetiştirdi. Viranî Baba’nın ömürcüğü orada tamam oldu. Hak emanetin aldı...”³²⁰ Görüldüğü gibi burada açık bir şekilde Viranî Baba’nın ve onu Odman Baba’ya götüren dervişin Kırlova bölgesini ziyaret esnasında sabah ve öğle namazlarını kıldıkları belirtilmiştir.³²¹

Demir Baba Velâyetnâmesi’nde Allah’tan bir şey dileyeceği zaman hâcet namazı kılarak dileyen, Allah’a olan kulluğunu niyaz secdesi ile ifade eden, farz namazlarını kaçırmayan ve halkı da farz namazların kılınması konusunda yönlendiren bir veli profili göze çarpmaktadır. Demir Baba ve diğer Bektaşî büyüklerinin yukarıda anlatılan ibadet hayatını okuyan derviş ise, tabîi olarak onları örnek alacaktır.³²²

Viranî Baba İlm-i Câvidân’da, (farz) namazların üç çeşit olduğunu şu cümlelerle ifade etmektedir: “Bismillah üç kısım olduğu gibi namaz da belli bir yerde ikamet edenin namazı, yolculuğa çıkmış olanın namazı ve cuma namazı olmak üzere üç çeşittir.”³²³

³¹⁶ Demir Baba Velâyetnâmesi, 147-148.

³¹⁷ Eğri, 163.

³¹⁸ Demir Baba Velâyetnâmesi, 99.

³¹⁹ Demir Baba Velâyetnâmesi, 92.

³²⁰ Demir Baba Velâyetnâmesi, 147-148.

³²¹ Üzümlü, Kültürel Kaynaklarına Göre Alevîlik, 82.

³²² Eğri, 163.

³²³ Viranî Baba, İlm-i Câvidân, 239, 247, 251.

Abdal Musa Velâyetnâmesi'nde, Kaygusuz Abdal'ın, dervişleri ile birlikte Mısır yolculuğuna başlamadan önce sabah namazlarını kıldıkları ve daha sonra yola çıktıkları kaydedilmektedir.³²⁴

Ahmet Rifat Efendi, Mir'âtu'l-Mekâsîd'da "der beyân-ı salât-ı evkât-ı hamse" başlığı altında, beş vakit namazın farz oluşuna dair açıklamalarda bulunmuş ve konuyla ilgili âyet ve hadisleri de delil olarak göstermiştir: "Erkân-ı İslâmiyye'nin birisi dahi salâttır ki kâlellahu Teâlâ: *"Haydi siz, akşama ulaştığınızda (akşam ve yatsı vaktinde) sabaha kavuştuğunuzda, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde Allah'ı tesbih edin (namaz kılın), ki göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur. Haydi siz, akşama ulaştığınızda (akşam ve yatsı vaktinde) sabaha kavuştuğunuzda, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde Allah'ı tesbih edin (namaz kılın), ki göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur."*³²⁵ Salât'ın evkât-ı hamsede edâsı cümle mü'minin üzerine farz olmuştur.³²⁶ Kemâ kâle aleyhisselâm: *"Tahkîk namaz dinin sütûnudur. Şol kimse ki onu terk eyler dinini yıktı."*³²⁷ Âşık-ı sâdık'ın şânı oldur ki mahbûbun hizmet ü tâ'atına ve ma'sûkun müşâhede ve mükâlemesine her vakitte müntazır ola.³²⁸ Ahmet Rifat, namazın farklı şekillerde te'vil edilmesinin kabul edilemeyeceğini ve beş vakit namazın Allah Teâlâ tarafından kulları üzerine farz kılındığını şu ifadelerle dile getirmektedir: "...İşte azîzim namaz cümle mü'minin üzerine edâsı farz olan işbu namazdır ki aslâ ve kat'a te'vil kabul etmez. Kâlellahu Teâlâ: *"Çünkü namaz müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır."*³²⁹ İşbu nass-ı celîl ile dahi sâbit olduğu üzere Allah Teâlâ'nın kulları üzerine farz eylediği namaz evkât-ı hamsedir. Hazret-i İmam Ali ve İmam Hasan ve İmam Hüseyin ve sâir eimme-i güzîn radiyallah Teâlâ anh hazerâtına bendelik da'vasın etmek onların isrlerine iktidâ ile olur.³³⁰

Yunus Emre de özendirici bir üslûpla, beş vakit namazın kılınması gerektiğini, kılındığında namazın insanlara neler kazandıracağını ve terkedildiğinde ise cehenneme girmeye sebep olabileceğini şu mısralarıyla ifade etmektedir:

Müslümanam diyen kişi şartı nedür bilse gerek

Tanrının buyruğun tutup beş vakit namaz kılrsa gerek

³²⁴ Abdal Musa Sultan ve Velâyetnâmesi, (haz. Adil Ali Atalay), Can Yay., İstanbul 1990, s. 88.

³²⁵ Rum sûresi, 30/17-18.

³²⁶ Ahmet Rifat Efendi, 291.

³²⁷ Tirmizî, İman 8 (5/11). Hadis Türkçe'ye, "Namaz dinin direğidir." diye çevrilmiştir.

³²⁸ Ahmet Rifat Efendi, 292.

³²⁹ Nîsâ sûresi, 4/103.

³³⁰ Ahmet Rifat Efendi, 298.

Çün uykudan uyanasın duruban abdest alasın
Sabah namazın kılasın nûr-u mahzâ olsa gerek

Öğle namazın kılasın her ne dilerse bulasın
Tamu'dan âzâd olasın kılan âzâd olsa gerek

İkindiyi hem kılanlar anı dirliktir bilenler
Onlardı Hakk'a erenler her dem onlar erse gerek

Akşamdürür üç farize dağca günahlar eriye
Eyi amellerin sen de sana چراغ olsa gerek

Yatsı namaza ol hâzır hazırları sever Kâdir
İmam ile ola nâzır iman pişrev olsa gerek

Çün nevâfili kılasın Hakk'a pek yakın olasın
Bunu böylece bilesin mahbûb-u Hak olsa gerek

Her kim bu sözden almadı beş vakit namaz kılmadı
Belki Müslüman olmadı ol Tamu'ya girse gerek³³¹

Yunus Emre, yukarıdaki şiirinde namaz kılmayanların cehenneme girebilecekleri hatırlatmasını yaparken, bir başka yerde ise namaz kılanları cennetle müjdelemektedir. Böylece, namaz kılma iradesini korku ile ümit duyguları üzerine inşa etmektedir:³³²

Namaz kılanlar sevine hûriler ile avuna
Allah'ın cennet evine girsin benim yârenlerim

Namaz kılanlar uçarlar sıratı âsân geçerler
Hulle donların biçerler giysin benim yârenlerim³³³

³³¹ Yunus Emre (Hayatı ve Bütün Şiirleri), (haz. M. Necati Bursalı), Çile Yay., İstanbul 1982, s. 137.

³³² Eğri, 173.

³³³ Yunus Emre Divanı, Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1954, s. 183.

Onun bu ifadelerinin aksine, şiirlerinde yer alan bazı ifadelerden hareketle Yunus Emre'nin namaz kılmadığı da iddia edilmektedir. Bu iddiaya sebep olan ifadelerden birisi şu beytidir:

Oruç-namaz-guslu hac hicabdur âşıklara
Âşık andan münezzeh hassü'l-havas içinde³³⁴

Yunus Emre ise, kendisinin namaz kılmadığı ile ilgili iddialara, “Bana namaz kılmaz diyen ben kılarum namazımı”³³⁵ ifadeleri ile cevap vermektedir. Gerek Yunus Emre'nin gerekse diğer Alevî-Bektaşî şairlerin bu tür şiirleri, bazı Alevî yazarlar tarafından ihtiva ettikleri mânâlardan uzak bir şekilde yanlış anlamlandırılmıştır. Halbuki Yunus'un her Müslümanın namaz kılması gerektiğini ve kendisinin de namaz kıldığını ifade eden birçok şiiri vardır. Onun tartışmalara sebep olan ve su-i istimal edilen şiirlerinden³³⁶ birisi de:

Bir kez gönül yıkdunısa, bu kıldugun namaz degül
Yetmiş iki millet dahi, elin yüzün yumaz degül³³⁷

Yunus Emre bu şiirinde kendi nefesine hitap etmekte ve namazla birlikte başka güzel huylarının da olması gerektiğine de işaret etmektedir. Sadece namaz kılmakla yetinilmemesini ve böylesi bir ibadet şeklinin eksik olacağını ifade ederek Allah'a daha çok ibadette bulunulmasını istemektedir.³³⁸ Buna rağmen bazı Alevî yazarlar Yunus'un bu şiirinden hareketle; aslolanın insan gönlünü almak, insanlara iyilik etmek olduğunu, namaz kılmanın gerekli olmadığını veya namaz kılmadan da iyi bir Müslüman olunabileceğini ifade etmişlerdir. Yunus Emre kendisi ile ilgili bu iddia ve ithamların aksine bir başka şiirinde de namaz kılmayanları şu ifadelerle eleştirmektedir:

Niçin dinlemezsin âlimlerin sözün?
Niçin ağlayamaz şu iki gözün?
Kızmış sac üstünde kalmış namazın
Kılacağın hiç fikrine düşmez mi?³³⁹

Şah İsmail Hatayî beş vakit namaz ile ilgili yazdığı şiirinde, namaz kıldığı zaman kendisindeki manevî değişimi ve huzuru şu şekilde ifade etmektedir:

Türlü günahlarım yere döküldü

³³⁴ Tatçı, Mustafa, **Yunus Emre Divanı**, Kültür Bakanlığı Yay., 1990, 1/151.

³³⁵ Tatçı, 1/150.

³³⁶ Bozçalı, 136.

³³⁷ Tatçı, 1/173.

³³⁸ Bozçalı, 136.

³³⁹ Tatçı, 1/150.

Hak için abdest aldığım zaman
Sağ yanıma iki melek dikildi
Sabah namazın kıldığım zaman

Gökten indirdiler Burağı
Hû deyince, yakın eder ırığı
Dünyada, ahrete yanar çırağı
Öğlen namazın kıldığım zaman

Yerden göğe, saf saf olmuş melekler
El kaldırım kabul olsun dilekler
Bize nazar eyler çarhı felekler
İkinci namazın kıldığım zaman

Kalbi pâk olan Hak sırrın sezer
(Kirâmen kâtibeyn) hayrını yazar
Firdevs-i alâda salınıp gezer
Akşam namazın kıldığım zaman

Mü'min olan canlar beş vaktin kılar
Onun için dışın nûr ile dolar
Muhammed Mustafa şefaât kılar
Yatsı namazın kıldığım zaman

Hatayî'm Hakk'ı dilinden komaz
Daima ederiz biz Hakk'a niyaz
Yedi Yâsin ile üç kere İhlâs
Hak nasip eyleye öldüğüm zaman³⁴⁰

Hatayî'nin niyaz ifadesini şiirin sonunda, beş vakit namaz kıldığını söyledikten sonra zikretmiş olması, niyazın beş vakit namazın yerine geçmediğinin ve namaz dışında yapılan dua anlamına geldiğinin en açık ifadesidir. Ayrıca Erkânnâme'de geçen

³⁴⁰ Sezgin, **Hacı Bektaş-ı Veli ve Bektaşîlik**, 266.

ifadelerden de niyazın namazdan farklı bir ibadet şekli olarak kabul edildiği ve daha çok dua anlamını ifade ettiği anlaşılmaktadır:

“-Talibin gönlü nasıl temiz olur?

- Namaz kılıp, niyaz etmekle, helâl lokma yemek ve yalan söylememekle temiz olur.”³⁴¹

Âşık Paşa-yı Veli, beş vakit namazın farziyetini ve İslâm dini içerisindeki yerini şu mısralarıyla dile getirmektedir:

Tengri'den emr'oldu bu biş vakit namaz

Kim kıla herdem anun birle niyaz

Ânı anunçün buyurdu ol Ahad

Kim bize rehber ola ol ta ebed

Çün Habib'e Hak'dan emr'oldu bu iş

İytti kılğıl günde biş kez yaz ü kış

Söz öğüştür hele çün döndü Rasûl

Geldi göklerden yire indi Rasûl

Ola İslâm dininin ol direği

Hem ola cümle ibadet yüreği³⁴²

Namazın her bir rüknünü âyetler ışığında izah eden³⁴³ Âşık Paşa-yı Veli, namazın cemaatle kılınması gerektiğini de şu mısralarıyla dile getirmektedir:

Aslı odur kim imama uyalar

Uymağ ile cümle işi duyalar

Tâ gönüller uymayınca bir yere

Rahmetine Tanrı'nın nice ere

Tâ'atı yalnız dahî kılmak olur

Farz ü sünnet n'idiğün kamu bilür

³⁴¹ **Erkânname 1**, 29, 49.

³⁴² Âşık Paşa-yı Veli, 331.

³⁴³ Âşık Paşa-yı Veli, 331-332.

İlle emr’oldu birikip kılalar
Birlik ile Hak rızasın bulalar

Birlik ehline olur rahmet nüzûl
“el-Cemaatü rahmetün” dedi Rasûl³⁴⁴

Âşık Paşa-yı Veli, Garibnâme’sinin bir yerinde de mescidde namaz kılmayı, şeytanla savaş yapmaya benzetmektedir. Ona göre mescidde safları sıklaştırıp namaz kılan “gazi”, camide ölen de “şehid”dir.³⁴⁵

Alevî-Bektaşî kaynaklarından biri olan Dâstân-ı İbrâhîm Edhem’de de namaz ile ilgili şu beyitlere rastlanılmaktadır:

Yatsu abdestiyle on sekiz sene
Uyumayup sabahı kıldı yine³⁴⁶

Namazını kazaya komaz idi
Kimsenin gıybetini itmez idi³⁴⁷

Anası eydür oğul gözüm nûrî
Vakt irişdi namaza var kıl yûri

Kıl namazın hem yürü üstâzına
Yardımcın Allah ola kuzum sana³⁴⁸

Bektaşîliğe ait eserlerden olan Erkânnâmeler’de ibadetlerin sadece dinî, tasavvufî anlamları üzerinde durulmamış, nasıl edâ edilecekleri de tarif edilmiştir. Örneğin, Viranî Baba, Risale’sinde seferî ve hadarî namazların rekât sayılarını öğretmektedir.³⁴⁹ “Salât-ı hadar on yedi rekât, salât-ı sefer on rekâttır.”³⁵⁰ Viranî Baba aynı eserinde abdestin farzlarını tarif etmekte, Ramazan orucunun “otuz gün”, namazın

³⁴⁴ Âşık Paşa-yı Veli, 48.

³⁴⁵ Âşık Paşa-yı Veli, 333; Eğri, 169.

³⁴⁶ Dâstân-ı İbrâhîm Edhem, (haz. Mehmet Mahfuz Söylemez), TDV. Yay., Ankara 2007, s. 46.

³⁴⁷ Dâstân-ı İbrâhîm Edhem, 70.

³⁴⁸ Dâstân-ı İbrâhîm Edhem, 73.

³⁴⁹ Eğri, 169.

³⁵⁰ Viranî Baba, Risale, 31a.

“beş vakit” olarak farz kılındığını ifade etmektedir.³⁵¹ Viranî Baba’nın verdiği bu bilgilerden, onun ilmihâl konularını çok iyi bildiği de anlaşılmaktadır.³⁵²

Alevî ozanlardan biri olan Nesimî ve Viranî’de namazla ilgili kayıtlar mevcutsa da onlar konuyla ilgili düşüncelerini daha çok mensup oldukları Hurufî-Bâtınî düşünce çerçevesinde ifade etmişlerdir.³⁵³ Örneğin Nesimî;

Din ü iman ü namaz ü hac ü erkân ü zekât

Bahs ü da’vi-i şeriat kamu güftar nedir?³⁵⁴

diye devam eden gazelinde, söz konusu ibadetlerin medresede okutulan ilimlerle anlaşılamayacağını ifade etmektedir. Viranî de her şeyi Hz. Ali ile ilişkilendirdiği şiirinde:

Kadr ü barâtım

Hac ü zekâtım

Savm ü salâtım

Sensin eyâ Şah³⁵⁵

diyerek, tamamen şairâne duygularının gereği olarak diğer ibadetler gibi namazı da Hz. Ali olarak anmış; ancak diğer taraftan namazı genel İslâmî anlayışa göre yorumladığı şiirler de söylemiştir:³⁵⁶

Kul Himmet beş vakit namazın farz oluşu ile ilgili şunları söylemektedir:

Kula farz eylemiş beş vakit namaz

Namazın farzını boynunda komaz

Evliyalar enbiyalar uyumaz

Her sabah her sabah yalvarır kullar³⁵⁷

İsmi üzerinden birçok tartışma yapılan, Sünnîliğe karşı Alevîğin bir tür sembolü gibi sunulmaya çalışılan ve dolayısıyla Alevîlikle özdeşleştirilmiş bir şair olan Pir Sultan Abdal, namaz hakkında şu ifadelerde bulunmaktadır:

Gelin zikredelim gani Hüdâ’sın

Müminler kılar beş vakit edasın

İnkâr itmiştir İblis sadasın

³⁵¹ Viranî Baba, **Risale**, 31a.

³⁵² Eğri, 170.

³⁵³ Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, 139.

³⁵⁴ **Nesimî Divanı**, (nşr. Hüseyin Ayan), Akçağ Yayınları, Ankara 1990, s. 138.

³⁵⁵ **Âşık Viranî Divanı**, (haz. M. Halid Bayrı), Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1957, s. 64.

³⁵⁶ Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, 139.

³⁵⁷ Aslanoğlu, İbrahim, **Kul Himmet Üstadım**, Emek Matbaası, Sivas 1976, s. 95.

Dirilmiş kurdunu öldüremezsın³⁵⁸

Pir Sultan Abdal'ım ölürüm deme
Kıl beş vakit namazın kazaya koma
Bu dünyada kalırım deme
Pîrin teneşirde öziün sağdadır

Evliyalar, enbiyalar girüşür
Müezzinler Allah Allah çağrışur
Gökte aziz melekler seyrüşür
Doğdu seher vakti kalk hâcet dile³⁵⁹

Alevî-Bektaşî edebiyatında namazın önemini belirten ve kılınmasını tavsiye eden birçok şiir bulunmaktadır. Bunların en meşhuru Kaygusuz Abdal'ın Salâtname'sidir:³⁶⁰

SALÂTNÂME

Ey Emir Efendi bana
Dahı namaz sorar mısın
Dur haber vereyim sana
Dahı namaz sorar mısın

Yanar yüreğim od'dur
Bilmeyen müşkil derttir
Sabah namazı dörttür
Dahı namaz sorar mısın

Gâh ağlaram gâh gülerem
Tanrı'dan hâcet dilerem
Öğleyi hem on kılaram
Dahı namaz sorar mısın

Namaz sorucusun bildüm

³⁵⁸ Pir Sultan Abdal Divanı, 373.

³⁵⁹ Bozçalı, 151.

³⁶⁰ Kutlu, 177.

Teftiş itdüm ben de buldum
İkindiyi sekiz kıldum
Dahı namaz sorar mısın

Akşam namazı hod beşdür
Anı kılmak bize hoşdur
Yatsı namazın on üçdür
Dahı namaz sorar mısın

Gündüzle gice kırk rik'ât
On yidi farz yigirmi sünnet
Vitr vâcip üç rik'ât
Dahı namaz sorar mısın

Adımı sorarsın fakıdür
Mektepte çocuk okıdur
Cum'a hem bayram ikidür
Dahı namaz sorar mısın

Efendi sarıfun degirmi
İşit kulagun sagır mı
Terâvih namazı yigirmi
Dahı namaz sorar mısın

Zâtumdan hayran oluram
Farz u sünneti kıluram
Bir yıllık namazı bilürem
Dahı namaz sorar mısın

Câmilerde olan imam
Bunı bilmez çoğı tamam
Dört bin altıyüz seksen selâm
Dahı namaz sorar mısın

Kimine vâcibdür zekât
 Kimine vâcibdür salât
 Yidi bin beş yüz altmış tahiyyât
 Dahı namaz sorar mısın

Pirimüzden olsun himmet
 Yaradan Allah’a minnet
 Yidi bin iki yüz sünnet
 Dahı namaz sorar mısın

Tamam oldu çünki namaz
 Kimine okı, kimine yaz
 Altı bin yüz igirmi farz
 Dahı namaz sorar mısın

Kâmillerde olır irfân
 Göster hoca bende noksan
 Vitir vâcib bin seksen
 Dahı namaz sorar mısın

Bir namaz vardur cenâze
 O da gelür bir gün bize
 Kaygusuz gibi akılsuza
 Dahı namaz sorar mısın³⁶¹

Kaygusuz Abdal’ın hayatı ve eserleri incelendiğinde, Hanefî bir derviş olduğu ve ibadetlerinde bu mezhebe göre amel ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim onun Salâtnâme adlı şiirinde namazla ilgili dikkat çeken önemli bir husus, onun namazları Şîî-İmamiyye fikhına veya Sünnî mezheplerinden Şafiî, Malikî ve Hanbelî fikhına göre değil de tamamen Hanefî fikhına göre anlatmış olmasıdır. Örneğin şiirindeki; “Vitir vâcib üç rik’ât” ve “Vitir vâcib bin seksen” ifadeleri onun, vitir namazının fikhîen vâcib hükmünde olduğu şeklindeki Hanefî mezhebine ait görüşü kabul ettiğini

³⁶¹ Kaygusuz Abdal Menâkıbnamesi, 141-142.

göstermektedir. Ayrıca teravih namazını da Hanefî fikhına göre, yirmi rekât olarak kabul etmektedir.³⁶² Kaygusuz Abdal'ın dinî ve tasavvufî bilgilerini Abdal Musa'dan aldığı dikkate alındığında, hocası ve şeyhi Abdal Musa'nın günlük ibadetlerde ve fikhî konularda Hanefî mezhebine mensup olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan Kaygusuz Abdal, Müzdelife'de akşam ve yatsı namazlarını birleştirerek kılmıştır³⁶³ ki, Hanefîlerde akşam ve yatsı namazı sadece hac yaparken Müzdelife'de birleştirilebilir. Buradan Kaygusuz ve onunla birlikte hac yapan Bektaşîlerin de ibadetlerini İmam Ebu Hanife'nin uygulamalarına göre yaptığı anlaşılmaktadır.³⁶⁴ Netice itibariyle şiirinde geçen bu ifadelerden ve gerek namaz gerekse hac ibadeti ile ilgili uygulamalarından hareketle onun Hanefî mezhebine mensup biri olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür.

İslâm'ın şartın sual edersen,
İcmalen de şartı beştir efendi!
Muradın ger iman öğrenmek ise,
Anın da adedi şeştir efendi!

Savm ile salat, zekât hac,
Malın var ise hak yoluna saç!
Biri şehadettir, lisanını aç,
Bu sana acaib iştir efendi!

On iki şartı vardır, salâtın
Kılıp ânı menzile iletin
Ayne'l-yakin var ise bir iletin
Anın da adedi şeştir efendi

Hadesten, necâsetten eyle tahâret
Ört avret yerini, etme kerâhet
İstikbâl-i kible, vakitle niyet
Bu altı saydığın dıştır efendi

Tekbir al, ellerin başına götür

³⁶² Kutlu, 49, 179.

³⁶³ Kaygusuz Abdal Menâkıbnamesi, 117.

³⁶⁴ Kutlu, 179.

Kıyam, kıraat, rükû, sücuddur
 Kade-i âhirede, bir miktar otur
 Kılırsan ne güzel iştir efendi³⁶⁵

Alevî-Bektaşî kaynaklarında namaz ile ilgili yer alan bilgilerden, bu geleneğin önderlerinin ve onlara intisap edenlerin namazlarını Hanefî fihhına göre kıldıkları anlaşılmaktadır. Ancak Haydar Kaya'nın Bektaşî İlmihali adlı eserinde namazın farzlarının ve namazın kılınış şeklinin Şîî-İmamî fihhına göre tarif edildiği görülmektedir. Örneğin, namazın farzlarından olan secdeden söz edilirken şu ifadeler yer verilmektedir: “Alnın secdeye geleceği yere, Kerbelâ veya Necef toprağı konulur veyahut temiz bir yaygı yayılır.”³⁶⁶ Burada, konunun uzmanlarının da ifade ettiği üzere, bu eserin Şîî-İmamî fihhından esinlenerek kaleme alındığı unutulmamalıdır.

Şah İsmail Hatayî de namazın yerine getirilmesi hatta hiç kazaya konulmaması konusunda şunları söylemektedir:³⁶⁷

Şah Hatayî'm eldür sırrını deme
 Kılâgör namazın kazaya koma
 Şu yalan dünyada hiç sağım deme
 Tenin teneşirde senin saldadır.³⁶⁸

Bektaşîlerin namaz kılıp kılmadıkları, zaman zaman tartışılmıştır. Aşağıdaki beyitte bu tartışmaya son nokta konmak istenmekte, namaz ibadetinin Bektaşî geleneği içerisindeki yeri tesbit edilmektedir. Bu ifadeler, geleneğin hem içinden hem de dışından namazla ilgili yorum yapanlara cevap verme arzusunı göstermektedir.³⁶⁹ Böylelikle, Bektaşîlerin namaz kılmadığına dair söylentilere karşı, namaz kıldıklarını ısrarla vurgulamaktadırlar.³⁷⁰

Kılarız namazı kılmayız değil
 Biz Hakk'ın emrini bilmeyiz değil

Sıdk ile mihraba tuttuk yüzümüz
 Yönümüz kibleye salmayız değil³⁷¹

³⁶⁵ Kaygusuz Abdal Menâkıbnamesi, 141-142; Sezgin, **Hacı Bektaş-ı Veli ve Bektaşîlik**, 253-254.

³⁶⁶ Kaya, 42.

³⁶⁷ Kutlu, 179.

³⁶⁸ Ergun, Sadettin Nüzhet, **Hatayî Divanı**, Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1956, s. 21.

³⁶⁹ Eğri, 175.

³⁷⁰ Özcan, 92.

³⁷¹ Özmen, 2/117.

Bektaşîlikte namaz ibadetinin olduğuna dair benzer ifadelere Nutkî'nin şu dizelerinde de rastlamaktayız:

Otuz iki salât ile
Hacc u savm u zekât ile
Nice yüz bin kerrât ile
Biz bende-i Bektaşîyiz³⁷²

Pir Sultan Abdal da diğer Bektaşî şairleri gibi namaz ibadetinin Bektaşî geleneği içerisindeki yerine dikkat çekmektedir. Tarikat müntesipleri tarafından en çok sevilen kişi olan; Hz. Muhammed (sav) ve Hz. Ali'nin beş vakit namazlarını daima kıldıklarını haber vermektedir:³⁷³

Kani bizden evvel gelen
Beş vakti daima kılan
On parmağı pınar olan
El Muhammed Ali'nindir³⁷⁴

Pir Sultan'ın bir başka şiirinde geçen şu ifadeler, onun namaz kıldığının açık delilidir:

Abdest alıp namazı kılınca
Üstümüze doğan nuru gördün mü?³⁷⁵

Bektaşî şairlerinden Zeynel Baba bir şiirinde, "Alevîlikte namaz yoktur." iddiasında bulunanlara hitaben şu ifadelere yer vermektedir:

Alevîyim diyen kişi
Sözüm vardır dinle bir an
Var ise musahip eşi
Bilmek gerek edep erkân

Namaz deyüp geçip gitme
Hakk'ın emri inkâr etme
Cahiller yoluna gitme
Pişman olursun bir zaman³⁷⁶

³⁷² Özmen, 5/698.

³⁷³ Eğri, 174.

³⁷⁴ **Pir sultan Abdal Hayatı ve Şiirleri**, Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1959, s. 199.

³⁷⁵ **Pir sultan Abdal Hayatı ve Şiirleri**, 9.

³⁷⁶ Güzel, 72.

Namaz ile ilgili Alevî-Bektaşî kaynaklarında geçen bütün bu kayıtlar, Alevî-Bektaşî geleneğinde bilinen manada namaz ibadetinin var olduğunu ve bu ibadete ne kadar önem verildiğini göstermektedir. Günümüzdeki bazı Alevî yazarların: “Bizim namazımız, niyazımızdır. Sünnîlerde olduğu şekilde bizde namaz yoktur.” şeklindeki ifadeleri ise, bu geleneğin namazla ilgili düşünce ve inancını yansıtmamaktadır. Nitekim “Osmanlı tarihinde Yeniçeri Ocağının kapatılmasını takiben, bu ocağın bağlı olduğu Bektaşî tarikatı ile ilgili meseleyi konuşmak üzere II. Mahmut, Mevlevî ve Nakşibendî şeyhleri ile sarayın camiünde bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda yapılan konuşmalarda, Hacı Bektaş-ı Veli’nin gerçekte muteber bir kişi olduğu; fakat ona mensubiyet iddiasında bulunanların yoldan çıktıkları, namaz kılmadıkları, oruç tutmadıkları, bazı haramları (içki gibi) helal saydıkları ayrıca Bektaşî tekkelerin bilgisiz insanları kandırdıkları ve hak yoldan alıkoydukları belirtilerek probleme dikkat çekilmiş ve çözüm önerileri müzakere edilmiştir.³⁷⁷ Bu tarihi kayıt da göstermektedir ki, Hacı Bektaş-ı Veli’den sonraki tarihi süreç içerisinde Bektaşî tarikatında dinî ibadetlerin yerine getirilmesi ve helal-haram ayrımının gözetilmesi konusundaki hassasiyet kaybolmuş; hatta bu durum devlet adamlarını dahi rahatsız edecek bir hale gelmiştir. Özellikle Bektaşî tarikatının ve Bektaşîlerin Osmanlının son dönemdeki bu durumunu göz önünde bulunduran bazı yazarlar, buradan hareketle Bektaşîlikte namazın olmadığını veya namazın “niyaz” manasında anlaşılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Halbuki bu tarikatın kurucusu olarak kabul edilen Hacı Bektaş-ı Veli’nin namaz kıldığına ve insanlara da namaz kılmalarını telkin ettiğine dair kaynaklarda önemli bilgiler yer almaktadır.³⁷⁸

Cemlerde yapılan niyaza gelince; İslâm’ın beş şartından biri olan namaza ilaveten Bektaşî tarikatı içerisinde, tarikat mensuplarınca “dua ve yakarış” amacıyla niyazda da bulunulduğu anlaşılmaktadır. Bu tür niyazlar, diğer tarikatlarda da bulunmaktadır ve bu, tarikatlara ait âdâb ve erkânla ilgilidir. Bu niyazlar beş vakit namazın yerine geçmeyen dua mahiyetindeki ibadet şeklidir. Ancak günümüz Alevîliğinde ise niyaz, namazın yerine ikame edilen bir tüt ibadet şekli olarak ileri sürülmekte ve “Alevîlikte namaz yoktur, niyaz vardır.” iddiasında bulunmaktadır. Namaz ile ilgili günümüz Alevîliğindeki bu anlayışla birlikte son zamanlarda yapılan sosyolojik çalışmalar, Alevî-Bektaşîler arasında, Sünnîler kadar olmasa da namaz kılan

³⁷⁷ Ahmet Cevdet Paşa, *Târih-i Cevdet*, (sad. Tevfik Temelkuran), İstanbul 1974, 12/236-239.

³⁷⁸ Bkz. *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli*, 7, 8, 13, 16, 27, 64.

ve oruç tutanların oranının hiç de azımsanmayacak düzeyde olduğunu göstermektedir.³⁷⁹

Günümüzde birçok Alevî yazar, “Alevîlikte namaz olmadığı, niyaz olduğu” iddiasındadırlar. Bununla ilgili olarak da Buyruklarda geçen bazı kayıtları delil olarak ileri sürmektedirler. Örneğin, Ca’fer-i Sâdık Buyruğu’nda: “Namazdan muradın niyaz olduğu” ifade edilmektedir. Ancak eserde bununla birlikte şu ifadelere de yer verilmektedir: “Niyaz, Hakk’a baş indirip secde etmektir.”³⁸⁰ Namazın ubûdiyyet boyutuna dikkat çekilen bu cümleden sonra, şu hüküm verilmektedir:³⁸¹ “Bir kişi secdeyi terk eylese, Hakk Teâlâ’ya ubûdiyyet ve perestîş etmemiş, binâenaleyh şeytan gibi merdûd olmuş olur.”³⁸² Ca’fer-i Sâdık Buyruğu’nda geçen bu ifade, Bektaşîlikte namazın olmadığını savunanlara karşı, namazın terkinin bu tarıkatta hoş karşılanmadığını gösteren bir delil niteliğindedir. Burada şunu da ifade etmek gerekir ki, belirli kesimler Alevî-Bektaşîliğe ait metinleri okurken sözkonusu metinleri bütüncül, objektif bir gözle okumamakta ve deyim yerinde ise, eserler içerisinde yer alan bilgileri cımbızlayarak ve kendi görüşleri doğrultusunda gayr-i ilmî bir tarzda yorumlayarak halka sunmaktadırlar.³⁸³ Yukarıdaki örnekte de görüldüğü üzere Ca’fer-i Sâdık Buyruğu’nun aynı sayfasında yer alan iki ifadeden, okuyan kişinin Bektaşîlikte namazın olmadığı yönünde yorumlayabileceği ifade alınmakta; ancak namazın terkinin hoş karşılanmadığını dile getiren diğer ifade alınmamaktadır.³⁸⁴

Günümüz Alevî yazarlarından olan Cemal Şener: “Alevîler, Kur’ân’da beş vakit namaz kılmanın ne sayısı ne de yeri olduğuna inanırlar. Namazın bu biçimde ve beş vakit kılınmasının, İslâm’a Emevîler ve Abbasîler zamanında konan kurallardan biri olduğuna inanırlar. Şîîlerin namazı beş vakit değil de üç vakit olarak kılınmalarını da Şîîlerin oluşturduğu bir kural olarak değerlendirirler.”³⁸⁵ ifadelerine yer vermektedir. Şener’in bu genellemesinin aksine günümüz Alevîlerinden namazın farziyetine inananların olduğu, sosyolojik araştırmalarda uygulanan anketler ile de ortaya konmuştur. Ayrıca namazın Emevîler ve Abbasîler döneminde ortaya çıkmış bir ibadet şekli olduğunu ifade etmek Kur’ân, sünnet ve icma’a aykırıdır. Bu ibadetin gerek dinen

³⁷⁹ Kutlu, 149.

³⁸⁰ **Buyruk**, (Ayyıldız Yay.), 339.

³⁸¹ Eğri, 182.

³⁸² **Buyruk**, (Ayyıldız Yay.), 339.

³⁸³ Bkz. Kutlu, 189-190.

³⁸⁴ Eğri, 182.

³⁸⁵ Şener, 101.

meşruiyetini gerekse de uygulanış şeklini inkâr etmek küfre sebeptir. Namazın meşruiyeti ve farziyeti ile ilgili yukarıda zikretmiş olduğumuz delillerin yanında kılınış şekli ile ilgili de Allah Rasulü (sav)’nün birçok hadis-i şerifi bulunmaktadır. Örneğin Allah Rasulü (sav) namazın kılınış şekli ile ilgili bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: “*Ben nasıl namaz kılıyorsam siz de öyle kılınız.*”³⁸⁶ Yine daha birçok hadis-i şerifte, Allah Rasulü (sav)’nün beş vakit namaz kıldığı ve kılmış olduğu bu namazların vakitleri başlangıç ve bitişleriyle birlikte haber verilmektedir.³⁸⁷ Allah Rasulü (sav) , bir başka hadislerinde beş vakit namazın kılınış şeklini ve bu namazların vakitlerini kendisine Cebrâil (as)’in öğrettiğini ifade etmiştir.³⁸⁸

Günümüzde Anadolu’daki Alevî-Bektaşî toplulukları, genelde Kur’ân-ı Kerim’de birçok yerde farz kılındığı ifade edilen, bu yolun önderi olarak kabul edilen Hz. Ali tarafından titizlikle yerine getirildiği bilinen³⁸⁹ ve esâsen yukarıda da belirtildiği gibi klasik Alevî-Bektaşî kaynaklarında da yeri sabit olan namaz hususunda geleneksel Alevî-Bektaşîliğin aksine çelişkili tutum ve davranışlar sergilenmektedir. Bu hususta en fazla öne çıkan görüş ise, namazın dua (niyaz) manasında olduğu, Sünnîlerin kıldığı namazın şeriat namazı olduğu, Alevîlerin namazının ise cemlerde kılınan “halka namazı” olduğu yönündedir.³⁹⁰ Günümüz Alevîlerinin namaz konusundaki olumsuz ve çelişkili tutumlarının aksine Alevîliğin temel kaynaklarında namazla ilgili kuvvetli vurgular bulunduğu görülmektedir. Başta Makâlât ve Velâyetnâme olmak üzere kaynaklarda namazla ilgili hususlar dile getirilmekte³⁹¹ ve yol önderlerin gerek beş vakit namazı gerekse bayram, cenaze, cuma ve nâfile namazlarını kıldıkları haber verilmektedir. Halka namazı ve namazın niyaz anlamında kullanıldığına dair ifadelerle ise rastlanılmamaktadır. Ancak zamanla bu geleneğin mensuplarının namazı anlayış ve kabullerinde önemli denilebilecek değişiklikler olmuştur. Nitekim Alevî dedeleri ile ilgili bir çalışmada, dedelere: “Alevîlikte beş vakit namaz var mıdır? diye yöneltilen soruya; dedelerin %78.1’i yok, %18’i var ve kalanları da “fikrim yok” diye cevap vermişlerdir. Beş vakit namazın var olduğunu söyleyenler de bununla “halka

³⁸⁶ Buhârî, Edeb 27 (7/77).

³⁸⁷ İmam Malik, **Muvatta**, Vukutu’s-Salât 7 (1/7).

³⁸⁸ Tirmizi, Salât 1 (1/279).

³⁸⁹ Fığlalı, **Türkiye’de Alevîlik Bektaşîlik**, 286.

³⁹⁰ Keskin, 122.

³⁹¹ Üçer, 316.

namazı”nın kastedildiğini, %4’ü de hem camideki namazın hem de halka namazının kastedildiğini söylemişlerdir.³⁹²

Görüldüğü üzere günümüz Alevîleri arasında, sınırlı sayıda da olsa, vakit namazlarını kılmanın Alevîlikte var olduğunu söyleyenler bulunduğu gibi, devamlı olarak namaz kıldığını belirtenler de vardır. Bu oran, muhakkak ki, genel Müslüman çoğunluğu oluşturan kesimle kıyaslandığında oldukça düşüktür. Diğer taraftan gerek günlük namazları gerekse cuma yahut bayram namazlarını kılma konusunda bölgeler arasında önemli farklılıklar vardır. Örneğin, Amasya, Çorum gibi Anadolu şehirlerinde namaz kılanların oranı daha yüksek iken, Tunceli ve civarında bu oran oldukça düşüktür.³⁹³

2. Cuma Namazı

Allahu Teâlâ Kur’ân-ı Kerim’de cum’a namazı ile ilgili şöyle buyurmaktadır: *“Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığı (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah’ı anmaya koşun ve alış verişini bırakın. Eğer bilmiş olsanız, elbette bu, sizin için daha hayırlıdır. Namaz kılınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah’ın lütfundan isteyin. Allah’ı çok zikredin; umulur ki kurtuluşa erersiniz.”*³⁹⁴ Bu âyet-i kerime cum’a namazının farz olduğunun delilidir. Bu namaz, hür, sağlıklı ve şehirde oturan erkeklere farzdır.³⁹⁵

Velâyetnâme’de Hacı Bektaş-ı Veli’nin Kayseri Ulu Camii’nde cuma namazını kıldığı şu ifadelerle dile getirilmektedir: “Hacı Bektaş-ı Veli, Ulu Camiî’nin batı kapısından mürit ve muhibleriyle girdi... Cuma namazı kılındı. Dua sena edildi.”³⁹⁶

Şeyh Safi Buyruğu’nda, Şeyh Safi’nin Merağa şehrine³⁹⁷ geldiği zaman cuma günü olduğu halde Merağa cemaatinin cuma namazını kılmamaları üzerine aralarında şu konuşmanın cereyan ettiği anlatılır: “Şeyh vakta ki Merağa’ya vardı. Merağa’nın cemaati Şeyh’in katına geldiler. Ve Şeyh Merağa’nın cemi’-i cemaatini davet edip getirdi ve mezhepleri Hanefîydi cuma günü oldu, cuma namazını kılmadılar. Şeyh buyurdu ki: “Niçin cuma namazını kılmazsınız?” O cemaat dedi ki: “Hanefî

³⁹² Yaman, Ali, **Alevîlikte Dedelik ve Ocaklar**, Karacaahmet Sultan Derneği Yay., İstanbul 2004, s. 309.

³⁹³ Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, 140.

³⁹⁴ Cum’a sûresi, 62/9-10.

³⁹⁵ Mevsilî, 1/163.

³⁹⁶ Hacı Bektaş-ı Veli, **Velâyetnâme**, 522.

³⁹⁷ Azerbaycan’da bir şehir.

mezhebinde mısır-ı cami gerek ki cuma namazı dürüst ola.” Şeyh buyurdu ki: “Mısır-ı cami hangisidir?” Dediler ki: “Bir şehir gerek ki anda her neyi ki isteseler buluna.” Taassub-u mezhepte devam ederek dediler ki: “Pil-i palan bulunması gerek ve ağaç üzengi bulunması gerek. Ta ki o şehirde cuma namazı dürüst ola.” Şeyh’e onların bu sözü hoş gelmedi ve buyurdu ki: “Tebriz mi büyüktür yoksa Mekke veya Medine mi?” Dediler ki: “Tebriz büyüktür.” Ve buyurdu ki: “ Ve aranılan nesne, Tebriz de mi daha çok bulunur yoksa Mekke ve Medine’de mi?” Dediler ki: “Tebriz’de daha çok bulunur.” Şeyh tekrar buyurdu: “Bu şartlar Tebriz’de, Mekke’den ve Medine’den daha fazla olduğu ve bütün şartlar Mekke’de ve Medine’de mevcut olmadığı için Peygamber (sav)’in cumasının dürüst olmaması gerekirdi. *Neûzu billahi min tahayyulati’l-mubtilin*.³⁹⁸ Ve bu nicedir ki Hazret-i Risaletin cuması şartlar kısıtlı olduğu halde dürüst oldu. Pes, mısır-ı cami sizin düşündüğünüz, akıl yürüttüğünüz gibi değildir. Belki hakikatta mısır-ı cami, Peygamber (sav)’in mübarek vücududur ve ondan sonra mısır-ı cami sahibdilün vücududur.” dedi.”³⁹⁹ Şeyh Safi böylelikle Merağa’da cuma namazının kılınmasının gerektiğini ve cemaatin “mısır-ı cami” kavramını algılayış biçimlerinin yanlış olduğunu ifade etmiştir.

Gülbaba da, cuma namazının kılınmasını istemekte ve bu namazı kılanların mu’teber insanlar olduğunu ifade etmektedir:

Kıl taleb cum’a salâtından haber

Din-i hakdır tâ olasin mu’teber⁴⁰⁰

Gülbaba, cuma namazının rekât sayıları ve hutbe hakkında bilgi verdikten sonra, cumanın esrârını bilmeyenlerin Hakk’ın didârına varamayacağını da şu mısralarla dile getirmektedir:

Farz-ı cum’a iki rek’atdır hemân

K’oldürür vasat-ı salât ey hordevân

İki oldu hutbesi hem kıl nazar

Virdi pâ vu çâ vu ja kâ dan haber

İki rek’at iki hutbe çâr olur

³⁹⁸ Hakkı batıl sayanların hayallerinden Allah’a sığınırım.

³⁹⁹ Şeyh Safiyeddin Erdebîlî, **Makâlât Şeyh Safi Buyruğu**, 360-361.

⁴⁰⁰ **Feyznâme-i Misli Gülbaba**, (2. Bölüm), (haz. Hacı Yılmaz), Hacı Bektaş-ı Veli Dergisi, S. 16, s. 170.

Bu kinâyet anla kim zân çâr olur
 Gülbaba, cumanın esrârını
 Kim ki bilmez cum'anın esrârını
 Görmüyedür Hakk'ın didârını⁴⁰¹

3. Cenaze Namazı

Kaygusuz Abdal, namaz hakkındaki meşhur şiiri Salâtnâme'sinde cenaze namazı ile ilgili şu ifadelerle yer vermektedir:

Bir namaz vardur cenâze
 O da gelür bir gün bize
 Kaygusuz gibi akılsuza
 Dahı namaz sorar mısın⁴⁰²

Hz. Peygamber (sav)'in vasiyeti üzerine cenazesini Hz. Ali, Hz. Abbas, onun oğulları Fazl, Kusem ve Usâme b. Zeyd birlikte yıkamışlardır.⁴⁰³ Hz. Ali vefat ettiğinde ise, kendisini oğlu Hz. Hasan yıkamış ve cenaze namazını da kıldırmıştır.⁴⁰⁴

Demir Baba Velâyetnâmesi'nde, dervişlerin vefat eden kimseler için hatimler okuduğu, aynı şekilde ölmek üzere olan bir kişiye de Yâsin sûresinin okunması gerektiği şeklinde bazı kayıtlara rastlanmaktadır.⁴⁰⁵ Hacı Bektaş-ı Veli'nin de, ölümü esnasında kendisinin bizzat Yâsin sûresini okuyarak hayata gözlerini yumduğu belirtilmektedir.⁴⁰⁶

Yine Kaygusuz Abdal'ın kırk dervişi ile birlikte gittiği birçok yerde Kur'ân-ı Kerim'i hatmettiği ve sevabını peygamberlere, velilere, şehitlere ve bütün mü'minlere bağışladığı anlatılır. Aynı şekilde Kûfe'de Hz. Ali'ni mezarı başında da Kur'ân okuyup ona dua etmiştir.⁴⁰⁷

Günümüzde köylerde ve kentlerde Alevî-Bektaşî halk, cenaze, nikâh, mevlit ve hatim gibi hizmetlerde Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı cami görevlilerinden yararlanmaktadır. Nitekim son zamanlarda yapılan sosyolojik araştırmalar, Alevî-Bektaşîlerin -Sünnîler kadar olmasa da- Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmetlerinden

⁴⁰¹ Feyznâme-i Misli Gülbaba, (2. Bölüm), 170.

⁴⁰² Kaygusuz Abdal Menâkıbnamesi, 141-142.

⁴⁰³ Fırlalı, "Ali", 372.

⁴⁰⁴ Yakûbî, 2/119.

⁴⁰⁵ Demir Baba Vilâyetnâmesi, 69, 71, 72, 79, 88.

⁴⁰⁶ Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli, 80.

⁴⁰⁷ Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi, 109-110.

yararlandığını göstermektedir.⁴⁰⁸ Normalde bu tür dinî merasim ve hizmetleri, Alevî baba veya onların vekilleri yapmaktadırlar. Ancak onlar olmadığı takdirde Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı din görevlilerinden yararlanmaktadırlar.⁴⁰⁹

4. Bayram Namazı

Cum'a namazı kendine farz olan kimseye bayram namazı vaciptir ve bayram namazının şartları, cum'a namazının şartları gibidir.⁴¹⁰ Bazı fıkıh âlimleri: *“Bütün bunlar, sayıyı tamamlamanız ve size doğru yolu göstermesine karşılık, Allah'ı tazim etmeniz, şükretmeniz içindir.”*⁴¹¹ âyetiyle bayram namazının kastedildiğini söylemişlerdir. Ayrıca Hz. Peygamber (sav)'in bu namazı kılmaya devam etmesi, bayram namazlarının vacip olduğunun delilidir.⁴¹²

Kaygusuz Abdal, Salâtnâme adlı şiirinde Bayarm namazının iki rekât olarak kılındığını şu ifadelerle dile getirmektedir:

Adımı sorarsın fakıdür

Mektepte çocuk okıdur

Cum'a hem bayram ikidür

Dahı namaz sorar mısın⁴¹³

Bektaşî şairlerinden Zeynel Baba kurban bayramı üzerine yazdığı bir şiirinde bu bayramı kutladığını şu mısralarla dile getirmektedir:

Bütün hislerimi dile getirip

Kurban bayramını kutlarım kızım

Gönülden gönüle bağlantı kurup

Kurban bayramını kutlarım kızım

Bayrama sebep İbrahim Halil

Feda-yı can eden İsmail oğul

Hakk'ın birliğine olmuşlar delil

Kurban bayramını kutlarım kızım⁴¹⁴

⁴⁰⁸ Kutlu, 88-89.

⁴⁰⁹ Sofuoğlu-İlhan, 116.

⁴¹⁰ Mevsilî, 1/171-172.

⁴¹¹ Bakara sûresi, 2/185.

⁴¹² Mevsilî, 1/172.

⁴¹³ Kaygusuz Abdal Menâkıbnamesi, 141-142.

⁴¹⁴ Güzel, 127.

Son zamanlarda yapılan anketler, bayram namazlarında Alevîler arasında camiye gidenlerin olduğunu ortaya koymaktadır.⁴¹⁵ Diğer taraftan gerek günlük namazları gerekse cuma yahut bayram namazlarını kılma konusunda bölgeler arasında önemli farklılıklar vardır. Örneğin, Amasya, Çorum gibi Anadolu şehirlerinde namaz kılanların oranı daha yüksek iken, Tunceli ve civarında bu oran oldukça düşüktür.⁴¹⁶

5. Nafile Namazlar

Şeyh Safi Buyruğu'nda, bir kimsenin iki rekât kuşluk namazı kıldığı takdirde otuz yıl ibadet etmiş kadar sevap kazanacağı ifade edilmektedir.⁴¹⁷

Yunus Emre de, beş vakit namazı ve bu namazların kılınması gerektiğini konu edindiği bir şiirinde nafile namaz kılmanın kişiyi Allah'a yaklaştırıp, Allah'ın sevdiği bir kul yapacağını şu mısralarıyla ifade etmektedir:

Çün nevâfili kılasın Hakk'a pek yakın olasın

Bunu böylece bilesin mahbûb-u Hak olsa gerek⁴¹⁸

Ahmet Rifat Efendi de nâfile ibadetler hususunda şu ifadelerde bulunmaktadır: "Tâlib-i tarîkât! Dervişlikte muteber olan... ve dervişlikten murâd nevâfile hizmettir. Yani savm u salât ve zikr-i tevhiddir."⁴¹⁹

Alevî-Bektaşîliğin kültürel kaynaklarında farz olan namazların dışında nafile namazlarla ilgili de önemli vurgular yer almaktadır. Örneğin Hızırnâme'de, belirli gün ve gecelerde nafile namaz kılınması ve her rekâtında belirli surelerin okunması tavsiye edilmiş ve bunu yapanların büyük sevaba nail olacağı ifade edilmiştir.⁴²⁰

Erkân kitaplarında ise, Bektaşî tarikatına girerek nasip alacak kişinin, boy abdesti alacağından ve ardından rehber eşliğinde namaz abdestini de aldıktan sonra her ikisinin de nafile bir namaz olan iki rekât hâcet namazı kılacağından söz edilir.⁴²¹

Yine âyin-i cem esnasındaki on iki erkândan söz edilir ki bunlardan birisi de "mürşidin namaz kılma erkânı"dır. Bu erkânın belirli bir aşamasında mürşid, iki rekât namaz kılıp yerine oturduktan sonra erkânın devam edeceğinden söz edilir.⁴²²

⁴¹⁵ Kutlu, 90.

⁴¹⁶ Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, 140.

⁴¹⁷ Şeyh Safiyeddin Erdebîlî, **Makâlât Şeyh Safi Buyruğu**, 364.

⁴¹⁸ **Yunus Emre (Hayatı ve Bütün Şiirleri)**, 137.

⁴¹⁹ Ahmet Rifat Efendi, 300-302.

⁴²⁰ Seyyid Alizâde, 619.

⁴²¹ Noyan, 127.

⁴²² Noyan, 124-136.

D. Oruç

Farsça bir kelime olan oruç kelimesinin Arapça karşılığı “savm”dır. Savm kelimesi sözlükte, “yeme, içme, nikâh (cinsî münâsebet)’ın ve konuşmanın terki” anlamlarına gelmektedir.⁴²³ İstilahta ise kişinin kendisini, ikinci fecirden itibaren güneşin batışına kadar yemekten, içmekten ve cinsî münâsebetten ibadet niyeti ile uzak tutmasıdır.⁴²⁴ Bununla ilgili Kur’ân-ı Kerim’de: “*Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı), siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yiyin, için, sonra akşama kadar orucu tamamlayın. Mescitlerde ibadete çekilmiş olduğunuz zamanlarda kadınlarla birleşmeyin.*”⁴²⁵ diye buyrulmaktadır.

Kur’ân-ı Kerim’de oruç hakkında şu ifadeler yer verilmektedir:

*“Ey iman edenler! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz. Sayılı günlerde olmak üzere (oruç size farz kılındı). Sizden her kim hasta yahut yolcu olursa (tutamadığı günler kadar) diğer günlerde kaza eder. (İhtiyarlık veya şifa umudu kalmamış hastalık gibi devamlı mazereti olup da) oruç tutmaya güçleri yetmeyenlere bir fakir doyumu kadar fidye gerekir. Bununla beraber kim gönüllü olarak hayır yaparsa, bu kendisi için daha iyidir. Eğer bilerseniz (güçlüğüne rağmen) oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır. Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak Kur’ân’ın indirildiği aydır. Öyle ise sizden ramazan ayını idrak edenler onda oruç tutsun. Kim o anda hasta veya yolcu olursa (tutamadığı günler sayısınca) başka günlerde kaza etsin. Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez. Bütün bunlar, sayıyı tamamlamanız ve size doğru yolu göstermesine karşılık, Allah’ı tazim etmeniz, şükretmeniz içindir.”*⁴²⁶

Gerek edâ gerekse kaza olarak Ramazan orucu tutmak, âkil ve bâliğ olan her Müslümana farzdır. Bu ibadetin farziyeti hususunda Kur’ân ve hadislerde yer alan delillerin yanında ümmetin de icma’ı vardır. İnkârı ise küfürdür. Adak ve keffaret oruçları vacip, bunların dışındaki oruçlar ise nâfile hükmündedir.⁴²⁷

⁴²³ İbn Manzûr, 2/46; Râğıb el-İsfahânî, 886.

⁴²⁴ Maturidî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, **Te’vilâtü’l-Kur’ân**, (thk. Mehmet Boynukalın) Mizan Yay., İstanbul 2005, 1/344; Kâsânî, 2/90; Kurtubî, 2/531; Erdoğan, 462.

⁴²⁵ Bakara sûresi, 2/187.

⁴²⁶ Bakara sûresi, 2/183-185.

⁴²⁷ Mevsilî, 1/252-253; İbn Rüşd, 2/61-66; Kâsânî, 2/77; Kudurî, Ebu’l-Hüseyn Ahmed b. Ebi Bekr Muhammed b. Ahmed Kudurî, **Kudurî Şerif Tercümesi**, (trc. Emin Fehim Paşa), Dersâadet, (yy) 1315, s. 58-59.

Oruç, başta Hz. Peygamber (sav) olmak üzere, Ehl-i Beyt mensupları, on iki imam ve genel Müslüman çoğunluk tarafından eda edilen önemli ibadetlerden biridir. Allah'ın vermiş olduğu nimetlere karşı şükür niteliği taşıyan, nefis terbiyesinde önemli bir işlevi olan, bireysel ve toplumsal birçok yararı bulunan bu ibadet, bugün de Müslümanlar arasında diğer İslâmî ibadetlere göre daha geniş uygulama imkânı bulan bir ibadet durumundadır.⁴²⁸

İbadetlerin nasıl edâ edileceği hususunda diğer Bektaşî önderlerine göre daha açıklayıcı bilgiler veren Viranî Baba, Risale adlı eserinde, Ramazan orucunun “otuz gün” olarak farz kılındığını ifade etmektedir.⁴²⁹ Viranî Baba, namazın elli vakitten beş vakte indirilmesi gibi orucun da altmış günden otuz güne indirildiğini ve otuz gün olarak farz kılındığını şöyle ifade etmektedir: “Allahu Teâlâ orucu altmış gün olarak farz kılınmıştı. Onu hafifletti. Otuz güne indirdi. Namaz da elli vakit olarak farz kılınmıştı. Onu da hafifletti. Beş vakte indirdi. Otuz güne indirmesinin sebebi şudur...”⁴³⁰ Viranî baba ifadelerinin devamında da bunun hikmetini açıklamaktadır. Viranî baba eserin bir başka sayfasında ise orucun otuz gün olduğuna şu şekilde vurguda bulunmaktadır: “O halde orucun da otuz gün olduğunu düşün!”⁴³¹

Ahmet Rifat Efendi, Mir'âtu'l-Mekâsıd'da “der beyân-ı sıyâm” başlığı altında orucun farz oluşuna dair Bakara sûresinin 183. âyetini zikrederek şu açıklamada bulunmuştur: “Farz olduğu hasebiyle orucun her senenin Ramazân-ı şerîfinde mü'minlere edâsı lâzımdır. İllâ şol kimse ki marîz ola veya seferber buluna. Bu iki özrün biriyle iftâr ede ve onu maraz u seferin gayr-ı eyyâmda mütevâliyen veya müteferrikan sâim olmak üzerine vâcib olur. Aslâ te'vil kabûl etmez.”⁴³²

Örneğin, Velâyetnâme'de, Hünkâr'ın dedesi Musa es-Sânî'nin İmam Ali er-Rıza ile yaptığı bir görüşmeden söz edilirken, Musa'nın İmam için sofraya hazırlattığı, İmam'ın ise oruçlu olduğunu söylediği; fakat ısrar üzerine orucunu bozarak birkaç lokma aldığı kaydedilmektedir.⁴³³ İmam'ın ısrar sonucu orucunu bozduğu dikkate alındığında bunun nafile bir oruç olduğu anlaşılmaktadır. Yine aynı eserde Hacı Bektaş-ı Veli'nin de oruç tuttuğu ifade edilmektedir.⁴³⁴

⁴²⁸ Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, 141.

⁴²⁹ Viranî Baba, **Risale**, 31a-31b.

⁴³⁰ Viranî Baba, **İlm-i Câvidân**, 243.

⁴³¹ Viranî Baba, **İlm-i Câvidân**, 251.

⁴³² Ahmet Rifat Efendi, 294.

⁴³³ **Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli**, 2.

⁴³⁴ **Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli**, 55.

Demir Baba Velâyetnâmesi'nde ise, Örümcek Baba ile müftü arasında geçen bir konuşmadan söz edilirken, müftünün onu ve çevresindekileri namaz kılmamakla ve oruç tutmamakla itham ettiği; bunun üzerine Örümcek Baba'nın, "Müslümanlığın sarp (zorluklara dayalı) kurulduğunu, müftü ve çevresindekilerin bazı sünnetleri ve zekât gibi ibadetleri yerine getirmediğini, kendilerinin de namaz ve oruç gibi bazı ibadetleri uygulamadıklarını; ama ihmalkârlıklarının cennete girmeye engel olmayacağını umduğunu" söylediği belirtilmiştir.⁴³⁵ Bu kayıtlarda, söz konusu çevrenin Ramazan orucunun dinî hükmünü inkâr etmediğine; ancak zorluklarından dolayı bunu yerine getiremediklerine işaret edildiği görülmektedir.⁴³⁶ Hatta bizzat kendilerinin ağzından namaz ve oruç ibadetlerini yerine getirme hususunda ihmalkâr davrandıkları ifade edilmektedir.

Buyruk'ta ise şariat kapısının üçüncü makamı olan ibadetler sayılırken İslâm'ın şartları içerisinde "oruç tutmak" gerektiği belirtilmiş;⁴³⁷ ancak bu ibadetin içeriğine dair herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir.

Hak aşığı olan Bektaşî dervişleri, ibadetleri Allah'a yakınlaşmak için bir fırsat olarak görmüşler, ibadet atmosferinin bitmesini üzüntü ile karşılamışlardır. Niyazî Mısırî'nin Dîvân'ında, Ramazan ayına vedâ niteliğinde bir şiiri bulunmaktadır. Bu şiirde, Ramazan boyunca yapılan ibadetlerle âlemin canlandığını, nurlandığını ifade eden şair, ayrılık üzüntüsünü mısralara yansıtmıştır.⁴³⁸

Gâh tesbih ü senâ vü zikrile

Gâhi tahmid ü dua şükriyle

Can bulurdu mürde diller nûrile

Hasretâ gitti mübarek Ramazan⁴³⁹

Bektaşî şairlerinden Zeynel Baba ise oruç hakkında kaleme aldığı bir şiirinde şu ifadelere yer vermektedir:

Sakın ola bahane oruç nedir demeyin

Güçlü iken gaflete oruç terk eylemeyin

Kendi mizacınızla ayrı mânâ vermeyin

Usûlüne uygunca gelin oruç turalım

⁴³⁵ **Demir Baba Vilâyetnâmesi**, 1.

⁴³⁶ Üzüm, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, 141.

⁴³⁷ **Buyruk**, (haz. Fuat Bozkurt), 126.

⁴³⁸ Eğri, 177.

⁴³⁹ **Niyazî Dîvânı**, Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1963, s. 125.

Alemleri yaratan bütün her bir millete
Orucu farz eylemiş çeşit dilde devlete
Seve seve eğilmek gerekir bu hizmete
Aşk ile hem şevk ile gelin oruç turalım

Dört kitabın içinde böyle emir buyurmuş
Nebiler göndererek kullarına duyurmuş
Gerçek olan mü'minler peygamberlere uymuş
Emr-i ma'ruftur bize gelin oruç turalım⁴⁴⁰

Haydar Kaya'nın Bektaşî İlmihali adlı eserinde oruç ile ilgili şu ifadelere yer verilmektedir: Kur'ân-ı Kerim'de iki oruç vardır. Birincisi Muharrem orucu, ikincisi Ramazan orucudur. Muharrem orucu hakkında Allah şöyle buyuruyor: *“Ey iman edenler! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz. Sayılı günlerde olmak üzere (oruç size farz kılındı).”*⁴⁴¹ Muharrem orucu bir ay olmayıp sayılı günlerden ibarettir.⁴⁴² Halbuki bu âyet-i kerimede Ramazan orucundan ve Ehl-i Kitab'a farz kılınan Ramazan orucu benzeri oruçlardan bahsedilmektedir.⁴⁴³ Nitekim bu konuda İslâm âlimlerinin de icma'ı vardır.⁴⁴⁴ Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de Muharrem orucuyla ilgili herhangi bir âyet yer almamaktadır. Günümüz Alevîlerinin önemli bir kısmının Ramazan orucu yerine ikame ettikleri Muharrem orucu, fıkıh kitaplarında nafîle oruçlar arasında zikredilmiş⁴⁴⁵ ve bu oruçla ilgili hadis-i şeriflere de yer verilmiştir.⁴⁴⁶ Ayrıca hadis-i şerifte bu orucun, günümüz Alevîliğindeki gibi on iki gün değil, iki gün tutulacağı ifade edilmiştir.⁴⁴⁷

Dedelerle ilgili bir araştırmada, dedelerin %72'si Alevîlikte Ramazan orucu şeklinde bir uygulamanın olmadığını, %28'i ise olduğunu belirtmiş, %10'u da fikir beyan etmemiştir. Aynı çalışmanın sonuçlarına göre, “Ramazan orucu var.” diyenlerin dörtte üçü, bu orucun bir ay olduğunu ifade ederken; dörtte biri ise, üç günle sınırlı olduğunu ifade etmiştir.⁴⁴⁸

⁴⁴⁰ Güzel, 155.

⁴⁴¹ Bakara sûresi, 2/183.

⁴⁴² Kaya, 49.

⁴⁴³ İbn Kesir, 1/164.

⁴⁴⁴ İbn Rüşd, 2/61-66; Kudurî, 58-59.

⁴⁴⁵ İbn Rüşd, 2/61.

⁴⁴⁶ Müslim, Sıyam 20 (1/797).

⁴⁴⁷ Müslim, Sıyam 20 (1/798).

⁴⁴⁸ Yaman, Ali, 313.

Günümüzde dedelerle ilgili bir çalışmada, bütün dedeler Alevîlikte Muharrem orucunun var olduğunu ve genelde on iki gün tutulduğunu söylemişlerdir.⁴⁴⁹ On iki gün tutulan bu oruç müddetince Alevîler, su içmezler (içenler de şeffaf kaptan içmezler), et ve hayvanî gıdaları yemezler.⁴⁵⁰ Ramazan orucunun Alevîlikte olmadığını onun yerine Muharrem ve Hızır oruçlarının olduğunu iddia edenlerin önemli bir kısmı ise, bu iddialarına rağmen söz konusu oruçları pratikte yerine getirmemektedirler.⁴⁵¹ Yine oruç ibadetinin farziyeti, Alevî kaynaklarından Buyruk ve Makâlât'ta açık bir şekilde vurgulanırken günümüz Alevî toplulukların, gerek bu ibadeti algılamaları gerekse bu ibadetle ilgili inanç ve uygulamaları açısından bir görüş birlikteliğine sahip olduklarından söz etmek oldukça zordur.⁴⁵²

E. Zekât

Zekât kelimesi sözlükte, “büyüme, artma, bereket, temizleme, paklama” anlamlarına gelmektedir.⁴⁵³ İstılahta ise, ortalama refah düzeyinin üzerindeki yükümlülerin belirli şartları taşıyan mal varlıklarının muayyen bir miktarını, muayyen bir zaman sonra hak sahibi alt gelir sahiplerine ulaştırılmak üzere Allah Teâlâ'nın rızası için vermeleridir.⁴⁵⁴ Zekât, Kur'ân-ı Kerim'de yirmi yedi yerde namaz ile birlikte zikredilmiştir. Bu da bu ibadetin namaz kadar önemli bir ibadet olduğunun açık bir ifadesidir.

Hür, âkil, bâliğ ve Müslüman olan kimse, eğer nisap denilen miktarda mala mâlik olur ve o malın üzerinden bir yıl geçerse, o malın zekâtı o kimseye vâcib olur. Zekâtın vücûbu hakkında icma vardır. Vâcipten maksat farzdır. Çünkü vücûbunda şüphe yoktur.⁴⁵⁵ İnkâr eden kâfir olur.⁴⁵⁶ Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde: “*Zekâtı verin.*”⁴⁵⁷ diye emirde bulunduğu gibi Peygamber Efendimiz (sav) de: “*Mallarınızın zekâtını veriniz.*”⁴⁵⁸ diye buyurmuştur.⁴⁵⁹ Yine Kur'ân-ı Kerim'de yer alan: “*Onların mallarından sadaka al. Bununla onları (günahlardan) temizlersin, onları*

⁴⁴⁹ Yaman, Ali, 301.

⁴⁵⁰ Sofuoğlu-İlhan, 116.

⁴⁵¹ Keskin, 129-136.

⁴⁵² Keskin, 128.

⁴⁵³ İbn Manzûr, 1/548; Râğıb el-İsfahânî, 668-669.

⁴⁵⁴ Erdoğan, 618.

⁴⁵⁵ Kâsânî, 2/3; Merğînânî, 1/215; Kudurî, 46; Cezirî, 2/846.

⁴⁵⁶ Mevsilî, 1/198.

⁴⁵⁷ Bakara sûresi, 2/110.

⁴⁵⁸ Buharî, Zekât 2 (2/110).

⁴⁵⁹ Merğînânî, 1/215.

arutup yüceltirsin.”⁴⁶⁰ âyet-i kerime zekâtın farziyetini ortaya koyan âyetlerden biridir. Tevbe sûresinde geçen şu âyet-i kerime ise zekâtın kimlere verilebileceğini açıklamaktadır: “*Sadakalar (zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak ancak, yoksullara, düşkünlere, (zekât toplayan) memurlara, gönülleri (İslâm'a) ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allah yolunda çalışıp cihad edenlere, yolcuya mahsustur. Allah pek iyi bilendir, hikmet sahibidir.*”⁴⁶¹

Zekâtın farziyeti ile ilgili Kur’ân ve sünnetteki bu delillerin yanında bu ibadetin nasıl yapılacağı, hangi mallardan ne ölçüde zekât alınacağı ve zekâtın nisap miktarının ne kadar olduğu gibi hususlar Hz. Peygamber (sav) tarafından beyan edilmiştir. Hatta Allah Rasulü (sav), bununla ilgili ashabına bir metin (kitap) yazdırmış, bu metni kılıcının kınına koyarak her nereye giderse yanında taşımış ve ashabına da zekât hususunda bu metne göre amel etmeyi vasiyyet etmiştir. Bu kitapta yazılanlar hakkında âlimler ittifak etmişler ve Hulefâ-i râşidin de bu metne göre amel etmiştir.⁴⁶²

Hz. Ali, arkadaşlarına yaptığı bir tavsiyede zekât ile ilgili şunları söylemektedir: “...Sonra zekât, Müslümanlara bir yakınlık vesilesi kılındı. Hoşnutlukla veren kişiye kefare, ateşe engel ve koruma olur. Hiç kimse verdiği zekâta nefsinin tabi kılmasın (gözü verdiği zekâta kalmassın) ve onun için üzülsün. Kim zekâtı hoşnut olmadan verip onunla daha üstün olanını umarsa, o, sünnet konusunda cahil, mükâfatı eksik, ameli sapkın ve pişmanlığı çok olandır.”⁴⁶³ demektedir.

Ahmet Rifat Efendi, zekât konusunda şu ifadelerde bulunmaktadır: “Erkân-ı İslâmiyye’nin biri dahi zekâttır. Kâlellahu Teâlâ: “*Salâta kâim olun ve zekâtı verin nîçün ki dinin kâimliğidir.*”⁴⁶⁴ Allah Teâlâ Kur’ân-ı Kerim’inde emr eylediği üzere istitâ’atı olan, malının zekâtını bi’l-ıfrâz erbâb-ı istihkâka edâ etmelidir ki dinde kâim ola. Ve dahî zekâtın sûret-i i’tâsı Kur’ân-ı Kerim’de her vechile musarrah olmakla edâsıyla ol kimse ki istitâ’atı ola edâsıyla mükelleftir.”⁴⁶⁵

İslâm dininin malî ibadetlerinden olan ve faziletiyle ilgili birçok rivayet bulunan yardımlaşma, evlenmek üzere olanlara malî destek verme, misafire ikram etme, insanlara sofraya açıp onlara yedirme ve içirme gibi hususlar Hacı Bektaş-ı Veli’nin

⁴⁶⁰ Tevbe sûresi, 9/103.

⁴⁶¹ Tevbe sûresi, 9/60.

⁴⁶² Ebu Yusuf, **Kitabu’l-Harac**, (çev. Ali Özek), İÜİF Yay., İstanbul 1970, s. 133.

⁴⁶³ **Nehcü’l-Belağâ**, s. 231.

⁴⁶⁴ Beyyine sûresi, 98/5.

⁴⁶⁵ Ahmet Rifat Efendi, 295.

Velâyetnâme'sinde sık sık denilebilecek göndermelerle anılır ve özendirici üslupla sunulur.⁴⁶⁶

Alevîliğin kültürel kaynaklarında, zekâtın farziyetine dair göndermelerde bulunulmakla birlikte bu ibadetin içeriğine dair açıklamalara yer verilmemiştir. Yani nisap miktarı ne kadar olduğu, hangi maldan ne oranda verileceği ile ilgili bilgiler kaynaklarda yer almamaktadır. Örneğin, Buyruk'ta, şariat kapısının üçüncü makamında İslâm'ın şartlarından olan ibadetler zikredilirken zekâta da yer verilmiş;⁴⁶⁷ ancak bunun dışında bu ibadetin nasıl yapılacağına değinilmemiştir. "Denilebilir ki zekât gerek kültürel kaynaklarda yer alma sıklığı gerekse toplumda uygulama imkânı bulmak bakımından namaz ve orucun gerisinde kalmıştır. Şüphesiz bunun sebeplerinden biri, namaz ve oruca göre zekâtın malî bir genişliğe sahip olmayı gerektirmesi, toplumun ise genelde varlıklı bir konumda olmamasıdır."⁴⁶⁸ Ancak şu da unutulmamalıdır ki zekât ibadeti, sadece Alevî toplum arasında değil, aynı zamanda Sünnî kesim arasında da İslâm'ın diğer ibadetlerine oranla daha az yerine getirilen bir ibadettir.

Şeyh Safî Buyruğu'nda, fukarâya merhamet etmeyerek, onlara zekât ve sadaka vermeyenlerin, zebânîler tarafından ateşe nasıl atılacakları anlatılmaktadır.⁴⁶⁹

Dedeler ile ilgili yapılan bir çalışmada, zekât ile fitre birleştirilerek Alevîlikte bu ibadetin olup olmadığı sorulmuş; bu soruya dedelerin %57'si yok, %36'sı var şeklinde cevap vermiş; kalanlar ise, fikir beyan etmemiştir.⁴⁷⁰

Günümüz Alevî toplumu üzerinde yapılan bir sosyolojik araştırmada, genel olarak Allah'ın verdiğiinden insanlara vermek, dinî bir görev olarak kabul edilmektedir. Bu konu ile ilgili görüşülen Alevîlerin ekserisi, Kur'ân-ı Kerim'de sosyal adalet kavramı üzerinde ısrarla durulduğunu ifade etmişler ve buna bağlı olarak kazancın bir kısmının insanlık uğruna harcanması gerektiği hususunda genel olarak hemfikir olmuşlardır. Araştırma kapsamında görüşülen Alevîlerin, zekât ibadetini genelde sosyal yardımlaşma kavramıyla izah etmeye çalıştıkları görülmüştür.⁴⁷¹ Günümüz Alevî toplumu arasında zekâtla ilgili genel durum kısaca böyle olmakla birlikte, Alevîlikte malî bakımdan yardımlaşma, yoksulların gözetilmesi ve insanların ibadet düşüncesiyle kazançlarından bir pay ayırması doğrultusunda bazı uygulamalar da vardır. Bunların

⁴⁶⁶ Üzümlü, **Kültürel Kaynaklarına Göre Alevîlik**, 40-41.

⁴⁶⁷ **Buyruk**, (haz. Fuat Bozkurt), 126.

⁴⁶⁸ Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, 144.

⁴⁶⁹ **Şeyh Safî Buyruğu**, (haz. Mustafa Erbay), 157.

⁴⁷⁰ Yaman, Ali, 310.

⁴⁷¹ Keskin, 140-141.

başında “hakkullah” veya “lokma” adıyla anılan uygulama gelir. Buna göre bir Bektaşî yıllık gelirinin beşte birini Ehl-i Beyt hakkı olarak Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı’na; Kızılbaşlar da dedelere ve ocaklara verirler. Bunun adı, İmamiyye Şiâ’sında olduğu gibi “humus” değil, hakkullah ve lokmadır. Yörelere göre birtakım farklılıklar olmakla birlikte, hakkullah; kara kazan hakkı, mürşit hakkı ve çerağ hakkı şeklinde üçe ayrılır. Kara kazan hakkı, dergâhın giderleri için harcanırken; mürşit hakkı, pîrlere verilir; çerağ hakkı da darda kalan muhiplere dağıtılır. Hakkullah para cinsinden verilebildiği gibi, kişinin maddî imkânları nispetinde aynî olarak arpa, buğday, hatta halı, kilim vs. olarak da verilebilir.⁴⁷² Alevîler arasında bu şekilde uygulama alanı bulan hakkullah ve lokma dışında, fakirlere ve dilencilere verilen para veya mala da, sadaka veya zekât isminin verildiği tespit edilmiştir.⁴⁷³

F. Hac

Hac kelimesi sözlükte, “kastetmek, ziyaret etmek maksadıyla (bir kimseye veya bir yere) yönelmek, gitmek” anlamlarına gelmektedir.⁴⁷⁴ İstilahta ise, Arafat’ta vakt-i mahsûsunda bir miktar durmak ve daha sonra Kâbe’yi usûlû dairesinde tavaf sûretiyle ziyaret etmekten ibaret olan ibadet şeklidir.⁴⁷⁵ Hac, kat’i ve muhkem bir fârizadır. Bu fârizayı inkâr eden kâfir olur. İslâm’ın rükünlerinden biridir ve farziyeti Kitap, sünnet ve icma ile sabittir.⁴⁷⁶ Haccın Kur’ân-ı Kerim’deki delili şu âyet-i kerimedir: “*Şüphesiz, âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev (mâbet), Mekke'deki (Kâbe)dir. Orada apaçık nişâneler, (ayrıca) İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki, Allah bütün âlemlerden müstağnîdir.*”⁴⁷⁷ Haccın farz oluşuyla ilgili Hz. Peygamber (sav)’in birçok hadis-i şerifi vardır. Bu hadislerden biri de: “*İslâm beş şey üzerine bina edilmiştir: ...(Allah'ın) beytini haccetmek.*”⁴⁷⁸ hadisidir.

Müslüman, hür, akıllı, bâliğ, sıhhatli, binek ve azık bulabilen, aslî ihtiyaçlarından fazla olarak dönüşüne kadar kendisine ve ailesine yetecek kadar nafakası

⁴⁷² Fığlalı, **Türkiye’de Alevîlik Bektaşîlik**, 290.

⁴⁷³ Keskin, 141.

⁴⁷⁴ İbn Manzur, 1/231; Râğıb el-İsfehânî, 366.

⁴⁷⁵ Mevsilî, 1/283; Erdoğan, 164.

⁴⁷⁶ İbn Rüşd, 2/153; İbn Kayyım Cevziyye, 3/273-275; Cessas, 3/307-308; Cezirî, 2/904.

⁴⁷⁷ Âl-i İmrân sûresi, 3/96-97.

⁴⁷⁸ Buhârî, İman 1 (1/7); Tirmizî, İman 3 (5/5).

bulunan ve yol emniyeti sağlanan kimselere hac ibadeti farzdır.⁴⁷⁹ Haccın vücûbuna sebep Beytullah yani Kâbe'dir. Çünkü hac ona izafe edilmiştir.⁴⁸⁰ Dolayısıyla bir insanın hac ibadetini edâ etmiş olabilmesi için Kâbe'yi ziyaret etmesi ve Hz. Peygamber (sav)'in bize öğrettiği şekilde bu ibadeti yerine getirmesi gerekir. Bu sebeple "Benim Kâbem insandır."⁴⁸¹ gibi sözlerle Kâbe'yi tavaf etmeye gerek olmadığı ve aslolanın insan gönlünü almak olduğu gibi sonuçlara varmanın İslâmî hiçbir temeli yoktur.

Hz. Ali, hac ibadeti, bu ibadetin farziyeti, genel olarak nasıl edâ edildiği ve Kâbe'nin önemi hakkında şu ifadelerde bulunmaktadır: "Allah, beşeriyete kıble yaptığı, develerin geldiği gibi kendisine gelinen, güvercinlerin divane oldukları gibi kendisine bağlanılan Beyt-i Haram'ını haccetmenizi size farz kıldı. Münezzeh olan Allah, Beyt'i insanların kendi azameti karşısındaki tevazularına ve izzetine olan itaatlerine bir alâmet kıldı. İnsanlardan, davetine icâbet eden itaatkârlar seçti. Bu itaatkârlar O'nun sözünü tasdik ettiler. Onlara uymak sûretiyle nebilerin durdukları yerde durdular. Arşını tavaf eden Meleklerine benzediler. Böylelikle O'na ibadet alışverişinde kazançlar elde ederler. Mağfiretini vaat ettiği yerde koşuşturarak çabuk hareket ederler. Münezzeh ve Yüce olan Allah, Beyt'i İslâm için bir alem ve sığınanlara harem yaptı. Orayı ziyareti size farz kıldı. Münezzeh olan Allah: *"Yoluna gücü yetenlerin o Ev'i haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim de inkâr ederse bilmelidir ki, Allah bütün âlemlerden müstağnîdir."*⁴⁸² diye buyurdu.⁴⁸³

Hz. Ali, hicretin dokuzuncu yılında hac emiri olarak tayin edilen Hz. Ebubekir'e Mina'da yetişip o sırada inmiş bulunan Tenvîr sûresinin ilk yedi âyetinde bildirilen buyrukları okumak, ayrıca müşriklerle yapılan anlaşmanın sona erdiği, müşriklerle Müslümanların bu yıldan sonra hacda bir arada bulunamayacağı, ve diğer bazı hususları bildirmek üzere Hz. Peygamber (sav) tarafından görevlendirilmiştir.⁴⁸⁴ Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'in ise, gençlik yılları ve sonrasında Medine'den yürüyerek yirmi defa hacca gittiği bildirilmektedir.⁴⁸⁵

Alevî-Bektaşîliğin kaynaklarında hac ibadeti ile ilgili azımsanamayacak sayıda bilgi yer almaktadır. Örneğin, Hacı Bektaş-ı Veli Menâkıbnâme'sinde hacca birkaç

⁴⁷⁹ Kâsânî, 2/118; Mevsîlî, 1/284; İbn Rüşd, 2/153-156; İbn Kudame, **Muğnî**, 5/6.

⁴⁸⁰ Merğînânî, 1/292.

⁴⁸¹ Şener, 44.

⁴⁸² Âl-i İmrân sûresi, 3/97.

⁴⁸³ **Nehcü'l-Belâğâ**, 33-34.

⁴⁸⁴ İmam Şafîî, 227.

⁴⁸⁵ Sofuoğlu-İlhan, 33.

önemli atıfta bulunulmuştur. Bunlardan birinde, Hacı Bektaş'ın hocası Lokmân-ı Perende'nin hacca gittiği, Kâbe'yi tavaf ettiği, Arafat'ta vakfe yaptığı; ayrıca Kâbe'de namaz kılarken Hacı Bektaş'ın da oraya gelip namazlarını orada eda ettiğini gördüğü belirtilmiştir. Bir başka kayıttan ise, bizzat Hacı Bektaş'ın hacca gittiği, yol güzergâhı verilerek ifade edilmiştir. Buna göre, Hacı Bektaş hacca gitmeye niyet edip yola çıkmış; Necef, Halep, Kudüs, Medine gibi şehirlere uğrayarak "erbaîn"(çile) çıkarmış ve hac görevini yerine getirdikten sonra da Elbistan ve Kayseri yolunu izleyerek geri dönmüştür.⁴⁸⁶ Hacı Bektaş-ı Veli'ye "hacı" denilmesi, gençliğinde gösterdiği bir kerâmete bağlanır; ancak ona nisbet edilen eserlerde hacca gittiğine dair bilgilerin yer aldığı düşünülürse, kendisine hacı denilmesinin asıl sebebi, onun bizzat bu ibadeti yerine getirmiş olmasıdır.⁴⁸⁷

Hacı Bektaş-ı Veli, Makâlât'ında haccın rükünlerini tasavvufî bir yorumla teker teker tarif etmektedir: "Şimdi, mü'minin gönlü Kâbe'ye benzer. Kâbe'ye giden ayağıyla yürür; ama gönül isteyen, yüzü üzere varması gerek. Onun için, âşıklar yüzlerini yere sürerler. Kâbe'ye gidene klavuz gerektir. Gönle, Kur'ân klavuzdur, Çalab Teâlâ yoldaştır. Kâbe'de ihram giyerler. Hakk'ı bâtıldan ayırmak, ihram giymeye benzer. Yoldan taşları temizlemek, hac sırasında şeytan taşlamaya benzer. Nefsin arzularını defetmek, Kâbe'de kurban kesmeye benzer. Geçmiş ömür Safâ'ya, kalan ömür Merve'ye benzer. Geçmiş günahlar için tevbe etmek, kalan ömrü Hak Teâlâ'nın kulluğunda geçirmek, Safâ ile Merve arasında yürümeye, her zaman tevbe istiğfar ile yürümek de Kâbe'yi tavâfa benzer. Sükûnetle yürümek, Arafat'a varmaya benzer. Kâbe'ye giden, dört yerde tavaf eder: Bunlardan ilki Hacerü'l-Esved, ikincisi Makâm-ı Mültezem, üçüncüsü Bâb-ı Kâbe, dördüncüsü Rûkn-ü Yemenî'dir. Gönülde dört yerde nuranî tavaf vardır: İlki sağda havf (korku) nûru tavafı, ikincisi solda recâ (ümit) nûru tavafı, üçüncüsü önde muhabbet nûru tavafı, dördüncüsü arkada şevk nûru tavafı."⁴⁸⁸ Yine Hacı Bektaş-ı Veli, Besmele Tefsiri'nde, hac esnasında şeytan taşlama fiili ile ilgili şunları söylemektedir: "O taşlar ki, mü'minler hac günlerinde tekbir getirip atarlar. O, taşlar ki (mü'minler onlarla) mescidler yaparlar..."⁴⁸⁹

Gülbaba da, Hacı Bektaş-ı Veli gibi kendi eserinde, haccın rükünlerini açıklamaktadır. Konuya, Kudüs'teki Mescid-i Aksa'dan sonra Kâbe'nin Müslümanların

⁴⁸⁶ **Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli**, 17-18, 55.

⁴⁸⁷ Hacı Bektaş-ı Veli, **Makâlât**, (nşr. Esad Coşan-Neşreden'in Girişi), Seha Neşriyat, XXVI.

⁴⁸⁸ Hacı Bektaş-ı Veli, **Makâlât**, (nşr. Esad Coşan), Kültür Bakanlığı Yay., 40.

⁴⁸⁹ Hacı Bektaş-ı Veli, **Besmele Tefsiri**, (haz. Hamiye Duran), TDV. Yay., Ankara 2009, s. 81.

kıblesi olduğunu anlatmakla başlayan Gülbaba, ihrâm giymenin, namazda Kâbe'ye karşı durmanın, onu tavaf etmenin, Arafat'ta durmanın, şeytan taşlamanın, traş olmanın, Hacerü'l-Esved'in cennetten gönderilmiş bir taş olduğunun dinî anlamlarını izah etmektedir.⁴⁹⁰ Bu da onun ilmihal bilgilerine vakıf biri olduğunu göstermektedir.

Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi'nde, Kaygusuz Abdal'ın hac yaptığı detaylı sayılabilecek bir biçimde ifade edilmiştir.⁴⁹¹ Eserde anlatıldığına göre, Kaygusuz, şeyhi Abdal Musa'nın yanında kırk yıl hizmet ettikten sonra icazet almış, hizmetinin ardından kırk dervişi ile birlikte Mısır'a uğramış, buradan da hacca gitmek üzere yola çıkmıştır. Gündüzleri yürüyerek geceleri istirahat ederek kırk gün süren yolculuğun ardından Mekke'ye gelmiş; önce Kâbe'yi tavaf etmiş, arkasından da vakfe yapmak için Arafat'a çıkmıştır. Gün boyu telbiyeler eşliğinde dua eden Kaygusuz, daha sonra Mekke'ye gelip tavaf görevini yerine getirmiş, Safa ile Merve arasında say yapmış, zemzem suyu içip, hac yaparken ziyaret edilen diğer yerlere uğrayarak dua etmiştir. Hac vazifesini ifadan sonra Medine'ye dönen Kaygusuz, burada Hz. Peygamber (sav)'in kabrini ziyaret etmiş, yedi gün burada kalarak Gevhernâme'yi yazmış, ardından seyahatini tamamlayıp geri dönmüştür.⁴⁹²

Buyruk'ta ise, şeriat kapısının üçüncü makamındaki ibadetler zikredilirken hac ibadetine de değinilmiş;⁴⁹³ ancak diğer ibadetlerde olduğu gibi hac ibadeti ne şekilde yapılacağına dair herhangi bir açıklama getirilmemiştir. Şeyh Safî Buyruğu'nda da benzer bir ifadeyle gücü yeten kimsenin Kâbe'yi tavaf etmesinin gerekliliğinden söz edilmektedir.⁴⁹⁴

Ahmet Rifat Efendi, Mir'âtu'l-Mekâsıd'da, "Der Beyân-ı Hacc" başlığı altında haccın farz oluşuna dair Âl-i İmrân sûresinin 96-97. âyetlerini zikretmekte ve "Erkân-ı İslâmiyye'nin biri dahi hacdır." şeklinde kısa bir açıklamada bulunmaktadır.⁴⁹⁵

Alevî-Bektaşî şairleri de şiirlerinde hac ibadeti hakkında olumlu ifadelere yer vermişlerdir. Bu şairler şiirlerinde, Kâbe'yi tavaf etmenin sevabının çok olmasının yanında insan gönlünü almanın da bir o kadar; hatta ondan daha fazla sevap olduğu üzerinde durmuşlardır. Örneğin Nesimî:

Tavaf-ı Kâbe'nin gerçi sevabı çoktur ey Mevlâ

⁴⁹⁰ **Feyznâme-i Misli Gülbaba**, (3. Bölüm), 116-122.

⁴⁹¹ Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, 146.

⁴⁹² **Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi**, 116-118.

⁴⁹³ **Buyruk**, (haz. Fuat Bozkurt), 33.

⁴⁹⁴ **Şeyh Safî Buyruğu**, (nşr. Mehmet Yaman), İstanbul 1994, s. 52.

⁴⁹⁵ Ahmet Rifat Efendi, 295.

Gönül Allah evidir çün tavaf etmek ânı evlâ⁴⁹⁶

beytinde, Mekke’de bulunan Kâbe’yi tavaf etmenin, yani haccın sevabının çok olduğunu; ancak bir insanın gönlünü almanın bundan daha üstün olduğunu ifade etmektedir.⁴⁹⁷ Pir Sultan Abdal da Kâbe’yi öven ifadelerde bulunmakta, Hz. İbrahim’in onu insanların ziyaret etmesi için bina ettiğini ve ziyaret edenlerin günahlarının bağışlanacağını şu dizelerle dile getirmektedir:

Halil Kâbe yaptı insan gelmeğe
Şüphesiz günahlar kabul olmağa⁴⁹⁸

Nurdandır Kâbe eşiği
Cihanı tuttu ışığı
Hasan Hüseyin’in beşiği
O da yine ağaçtandır⁴⁹⁹

Yunus Emre haccın rükünlerinden bahsettiği bir şiirinde, hac ibadetinin yapıldığı yerlere olan özlemini ve bu yerleri ziyaret etmek istediğini şu mısralarıyla ifade etmektedir:

Allah evi ziyaretdür ben ana varmak isterin
Muhammed’in güzel nûrın gözümle görmek isterin

Hacılar deve katarlar kum denizinde yatarlar
Taşı şeytana atarlar ben de anı urmak isterin

Yidi tolanan bârısın görmez cehennem sûrısın
Divşürüp nefsin çerisin ben anı kırmak isterin

Aceb Allah’un işine yazmış kubbenün başına
Hacerü’l-Esved taşına yüzümü sürmek isterin

Yûnus eydür sözüm hakdur hiç ırızkum malum yokdur
Çokdur günâhım çokdur boynumdan ırmak isterin⁵⁰⁰

⁴⁹⁶ Nesimî Divanı, 77.

⁴⁹⁷ Üzümlü, Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik, 146.

⁴⁹⁸ Ergun, Bektaşî Şairleri ve Nefesleri, I, 162.

⁴⁹⁹ Pir Sultan Abdal Divanı, 143.

Niyazî Mısırî de, Allah ve Rasulüne özlemini hicaz yollarına varma arzusu ile bütünleştirerek dile getirmektedir:

O yolların mugeylânı aşıkların gülistânı
Hicaz yolu kurbanı ne güzeldir ne güzeldir

Medine şehrine varsam Habib'in ravzasın görsem
Eşiğine yüzüm sürsem ne güzeldir ne güzeldir

Geçip o yüce dağları çıkarsak başa yolları
Görünse Kâbe illeri ne güzeldir ne güzeldir⁵⁰¹

Bektaşî şairlerinden Zeynel Baba da hac ve Kâbe ile ilgili yazdığı şiirlerinde haccın rükünlerini teker teker saymakta ve bunların nasıl yapılacağını manzum bir şekilde dile getirmektedir:

Aşkınla döneyim Beytü'l-Haremi
Yol edem gönlüme Safa Merve'ni
Dest-i kudretinden âb-ı zemzemi
İçüben kanayım yâ Rasulallah

Seyran eyleyeyim Müzdelife'de
Sünnet ile farzların hikmetleri ne
Kıyamettir ibret ile görene
Koyma dalâlette yâ Rasulallah

Mekke Arafat'ı bir gezeyim
Tozların gözüme sürme çekeyim
Mina'da bu canı kurban edeyim
Edeyim bayramı ya Rasulallah

Elimle atayım nefsime taşı
İsabet edeyim dağılsın başı
Çekilsin aradan benlik kallaşı

⁵⁰⁰ Yunus Emre (Hayatı ve Bütün Şiirleri), 198.

⁵⁰¹ Niyazî Dîvânı, 157.

Saf olsun varlıktan yâ Rasulallah⁵⁰²

Zeynel Baba'nın bu şiirinde hac ibadetinin rükünleri ve bu rükünlerin nasıl yapılacağına dair detaylı denilebilecek derecede bilgi vermiş olması, onun iyi bir ilmiyal bilgisine sahip olduğu göstermektedir.

Kaynaklarda hac ibadetinin yanında umreye de yer verildiği ve bu ibadetin İslâm'ın beş şartı olan ibadetlerle birlikte zikredildiği görülmektedir. Örneğin Erkânâme'de, nefis-i levvâmenin özelliğinin ...namaz, oruç, hac, umre, zakât ve cihat olduğu ifade edilmiştir.⁵⁰³

Bektaşî tarikatında okunan hac gülbankında ise, hac ile ilgili şu ifadeler yer verilmektedir: “Allah Allah! Huccâc-ı Müslimine ve guzât-ı müsâfirîne hayırlı selâmet ihsan eyleye. Namazlarımız, niyazlarımız, erkânlarımız pesendide-i barigâh-ı Kibriya ola.”⁵⁰⁴

Özellikle günümüz Alevîliğinin hac ibadetine bakışı gündeme geldiğinde, en çok hatırlanan sözlerden biri, Hacı Bektaş-ı Veli'ye izafe edilerek anılan:

Hararet nârdadır sacda değildir

Akıl baştadır tacda değildir

Her ne arar isen kendinde ara

Mekke'de Kudüs'te Hac'da değildir

deyişi ile “Benim Kâbem insandır” biçimindeki sözdür.⁵⁰⁵ Bu deyiş ve sözü ön planda tutan bazı yazarlar Alevî-Bektaşîlikte hac ibadetinin olmadığını ve aslolanın insan gönlünü almak olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁵⁰⁶ Halbuki Hacı Bektaş-ı Veli'ye izafe edilen bu ifadeler Kâbe'yi tavaf etmenin veya hac ibadetini yerine getirmenin gereksiz olduğunu ifade etmemektedir. Burada diğer şairlerde olduğu gibi insanın hürmetine ve değerine vurguda bulunmaktadır. Nitekim Hacı Bektaş-ı Veli'nin yürüyerek hacca gitmesi, Kâbe'yi tavaf etmesi ve Müslümanlarca kutsal kabul edilen toprakları ziyaret etmesi de bu kanaatimizi doğrular niteliktedir.

⁵⁰² Güzel, 139-140.

⁵⁰³ **Erkânâme 1**, 121.

⁵⁰⁴ Uzun, Mustafa, “**Türk Tasavvuf Edebiyatında Bir Dua ve Niyaz Tarzı Gülbank**”, İLAM Araştırma Dergisi, S. 1, 1/77.

⁵⁰⁵ Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, 147.

⁵⁰⁶ Şener, 44. Yazar, kitabının tamamında bu fikri savunmuştur.

Günümüz Alevî dedelerinin hacla ilgili tutumunu tespit etmek üzere sorulan, “Alevîlikte hac ibadet var mıdır?” şeklindeki soruya, dedelerin %65’i yok, %29’u var, diğerleri ise fikrim yok şeklinde cevap vermişlerdir.⁵⁰⁷

G. Kurban

Arapça “udhiye” veya “idhiye” kelimelerinin karşılığı olan kurban, kurban bayramın kurban kesim günlerinde Allah’ın rızasını kazanmak için kesilen hayvana denir.⁵⁰⁸ Hanefî mezhebine göre, varlıklı, mukîm ve hür olan her Müslüman’ın kurban kesmesi vaciptir.⁵⁰⁹ Kurban kesmenin vacip olduğunun delili ise: “*Rabbin için namaz kıl, kurban kes.*”⁵¹⁰ âyetidir. Âyet-i kerimedeki “venhar” emri, kurban kes manasındadır ve bu emir vacip manasındadır.⁵¹¹ Kurban’ın sünnetteki delili ise: “*Malî imkânı olup da kurban kesmeyen kimse namazgâhımıza yaklaşmasın.*”⁵¹² Bu hadis-i şerifte tehdit, kurban kesmeme şartına bağlanmıştır ki, bu da kurbanın vâcip olduğuna delâlet eder.⁵¹³ Şafiî mezhebine göre ise, sünnettir. Hükmü hakkında mezheplerin farklı kabulleri olmakla birlikte Müslümanların tümü, kurbanın meşru bir ibadet olduğu üzerinde icma etmişlerdir.⁵¹⁴

Ahmet Rifat Efendi, “Tercemân-ı Kurbân” başlığı altında kurban kesilirken hangi duaların okunacağı ve kurbanın nasıl kesileceği hakkında şu açıklamalarda bulunmaktadır: “Besmele ve ardından “*Biz, oğluna bedel ona büyük bir kurban verdik.*”⁵¹⁵, “*Ben hanîf olarak, yüzümü gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a çevirdim ve ben müşriklerden değilim.*”⁵¹⁶ ve “*De ki: Şüphesiz benim namazım, kurbanım, hayatım ve ölümüm hepsi âlemlerin Rabbi Allah içindir. O'nun ortağı yoktur. Bana sadece bu emrolundu ve ben müslümanların ilkiyim.*”⁵¹⁷ (âyetleri okunur) ve ba’dehû “Allahu ekber bismillahi vallahu ekber” deyip zebh eyleye. Zebhden sonra okunacak dua budur: Ey Allah’ım kabul buyur! (üç defa)”⁵¹⁸

⁵⁰⁷ Yaman, Ali, 307.

⁵⁰⁸ Mevsilî, 4/223.

⁵⁰⁹ Serahsî, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed b. Sehl, **Mebhut**, Çağrı Yay., İstanbul 1982, 12/8; Kudurî, 268.

⁵¹⁰ Kevser sûresi, 108/2.

⁵¹¹ Serahsî, 12/8; Razî, 23/473.

⁵¹² İbn Mâce, Edâhî 2 (2/1044).

⁵¹³ Mevsilî, 4/224.

⁵¹⁴ Cezirî, 3/1043.

⁵¹⁵ Saffât sûresi, 37/107.

⁵¹⁶ En’am sûresi, 6/79.

⁵¹⁷ En’am sûresi, 6/162-163.

⁵¹⁸ Ahmet Rifat Efendi, 409-410.

Günümüzde, Alevî toplulukları arasında en yaygın olarak yerine getirilen ibadetlerden biri şüphesiz kurbandır. Bununla birlikte Alevîler arasında kurban, Sünnîlerdeki algılamadan biraz daha farklı şekilde yorumlanmaktadır. Buna göre kurban, sadece belli bir hayvanı boğazlama (buna bazen tıglama da denilmektedir) değil, meselâ cem âyini için evde hazırlanarak âyinin yapıldığı mekâna getirilen her türlü yiyecek ve meyveler için bazen lokma, bazen de kurban ismi kullanılmaktadır. Canlı kurbanlar, cansız kurbanlar, içeri kurbanlar ve dışarı kurbanlar diye farklı isimlendirmelere de rastlanılmaktadır.⁵¹⁹

Alevîlikte kurban ile ilgili olarak görgü cemi esnasında görgüsü biten canların geri çekilip yere oturmasından sonra, kurban meydana getirilerek su ve tuz verilir. Kurban meydanda iken dede, Saffât sûresinin 103-104. âyetlerini okur. Okunan âyetin ardından dualar edilerek kurban kesilir. Buna Alevî geleneğinde “kurban tıglama” denir.⁵²⁰

Kurbanla ilgili ikinci uygulama Abdal Musa kurbanı (cemi) diye anılan erkândır ki, özellikle kış aylarında yapılır. Köyün ileri gelenleri toplanır ve Abdal Musa kurbanına karar verirler. Görevli olanlar evleri dolaşarak lokma toplarlar. Kurbanlar kesilir, kara kazanlarda etli pilavlar yapılır ve yufka açılır. Lokma peşince dede dua eder. Duadan sonra ise lokmalar yenir ve cem yapılır.⁵²¹

Ülkemiz genelindeki Alevî-Bektaşî topluluklarında, ikrâr kurbanı, musahip kurbanı, Abdal Musa kurbanı, Hızır kurbanı, kurban bayramı kurbanı, dâr kurbanı, Muharrem kurbanı ve adak kurbanı gibi kurban çeşitlerine rastlanılmaktadır.⁵²² Bununla birlikte, Elazığ ilinde yaşayan Alevîler arasında yapılan bir araştırmaya göre, Alevî halk arasında en yaygın olan kurbanlar; kurban bayramı kurbanı, Hızır kurbanı ve adak kurbanı uygulamalarıdır.⁵²³ Bazı araştırmacıların “Yaygın olmamakla birlikte Alevîler kurban bayramı günlerinde de kurban kesmektedirler.” şeklindeki ifadelerinin aksine, Alevîlerden gücü yeten hemen hemen herkesin bu kurbanı kestikleri sosyolojik araştırmalarda tespit edilmiştir.⁵²⁴

Alevîlikte yer alan Abdal Musa kurbanı, Hızır kurbanı, ikrâr kurbanı, musahip kurbanı, dâr kurbanı, Muharrem kurbanı gibi kurban çeşitlerine, Kur’ân’da ve Hz.

⁵¹⁹ Üçer, 331. Ayrıca diğer kurban çeşitleri için bkz. Üçer, 332-336.

⁵²⁰ Noyan, 124-136.

⁵²¹ Yaman, Mehmet, **Alevîlik İnanç-Edep-Erkân**, Ufuk Matbaacılık, İstanbul 1995, s. 218.

⁵²² Krş. Üçer, 331-336.

⁵²³ Keskin, 144.

⁵²⁴ Üçer, 333.

Peygamber (sav)’in hadis-i şeriflerinde, gerek doğrudan emir olarak gerekse de delâlet şeklinde rastlanılmamaktadır. Fıkıh kitaplarında ve ilmihallerde de bu kurban çeşitlerinden söz edilmez. Fıkıh kitaplarında geçen kurban türleri ise, mezheplere göre hüküm farklılıkları arz etmekle birlikte kurban bayramında kesilen kurban, nezir (adak) kurbanı, akîka kurbanı, kıran ve temettu haccı yapanların kestikleri ve hedy adı verilen kurban, hacda yasakların ihlâli halinde kesilmesi gereken ceza ve kefâret kurbanıdır.⁵²⁵

Fıkhen kurban olarak kesilebilecek hayvanlar koyun, keçi, sığır, manda ve devedir. Bunların dışındaki hayvanlar ibadet maksadıyla kurban olarak kesilemezler.⁵²⁶ Alevîlikte cem âyini için evde hazırlanarak âyinin yapıldığı mekâna getirilen her türlü yiyecek ve meyveler için kullanılan kurban (lokma) ise, bilinen manadaki kurbandan çok sadaka türünde bir tür yardım olarak değerlendirilebilir.⁵²⁷

Kurban ibadeti ile ilgili önemli fikhî meselelerden biri, kesme işleminin nasıl yapılacağı ve kimlerin kestiklerinin yenilebileceği meselesidir. Konuyla ilgili olarak Kur’ân-ı Kerim’de: “*Üzerine Allah’ın adı anılmadan kesilen hayvanlardan yemeyin. Kuşkusuz bu büyük günahdır.*”⁵²⁸ diye buyrulmaktadır. Âyet-i kerimede de ifade edildiği üzere hayvan kesilirken bismelinin çekilmesi şarttır. Besmele kasten terk edilirse o hayvanın eti yenilmez.⁵²⁹ Unutularak kesildiğinde ise, âlimlerin çoğunluğuna göre yenilebilir.⁵³⁰ Bir diğer husus ise, sahip oldukları itikâdî inançları bakımından kimlerin kestiklerinin yenilebileceği meselesidir. Konuyla ilgili olarak Kur’ân-ı Kerim’de: “*Kendilerine kitap verilenlerin (yahudi, hristiyan vb. nin) yiyeceği size helâldir, sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir.*”⁵³¹ diye buyrulmaktadır. Bu âyet-i kerime Ehl-i Kitap olan kimselerin kestiklerinin yenilebileceğine dair delildir.⁵³² Hristiyan bir kimse, hayvanı Allah’ın ismini anarak keserse o hayvanın eti yenilebilir. Allah’ın isminin anılmasının gerektiği hususunda Müslüman ile Ehl-i Kitap arasında bir fark yoktur.⁵³³ Ancak “Mesih ve Üzeyr” isimleri anılarak kesilirse ve bir Müslüman da bunu işitirse o

⁵²⁵ Mevsilî, 1/327-334; Zuhaylî, Vehbe, **İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi**, (ter. Heyet), Risale Yay., İstanbul 1992, 4/392, 425..

⁵²⁶ Mevsilî, 4/227.

⁵²⁷ Yaman, Mehmet, 218; Üçer, 331-336.

⁵²⁸ En’âm sûresi, 6/121.

⁵²⁹ Zemahşerî, 1/596.

⁵³⁰ Razî, 8/471.

⁵³¹ Mâide sûresi, 5/5.

⁵³² Mücahid, Ebu’l-Haccac el-Mekkî, **Tefsiru’l-İmam Mücahid b. Cebr**, Dâru’l-Fikri’l-İslâmî, (yy) 1989, s. 300; Razi, 7/478.

⁵³³ Zemahşerî, 1/595.

hayvanın eti yenilemez.⁵³⁴ Müslüman ve Ehl-i Kitap olarak kabul edilmeyen (müşrik, kâfir, mürted vs.) kimselerin kestikleri ise yenilmez. Fıkıh kitaplarında Ehl-i Kitap'tan birinin kestiği kurban ve eti hakkında şu açıklamalar yer almaktadır: “Kurbanı Ehl-i Kitap'tan birinin kesmesi mekrûhtur. Çünkü kurban, bir ibadettir. Ama keserse dahi (etinin yenmesi) caiz olur. Çünkü o, kesme ehliyetine sahiptir.”⁵³⁵

Günümüzde Alevîlerin kestikleri hayvanın etinin yenilemeyeceğine dair genel ve mutlak ifade ve görüşlerin fikhî bir temeli yoktur. Çünkü İslâm dininde Ehl-i Kitap'ın kestiği hayvanın etinin yenilebileceğine dahi izin verilmiştir. Bu husus göz önünde bulundurulduğunda, İslâm dairesinde yer alan ve dahası kendilerinin Müslüman olduklarını ifade eden Alevîlerin kestiği hayvanın etinin yenilemeyeceği görüşü, fikhî açıdan doğru ve tutarlı bir hüküm değildir. Ancak burada şunu da ifade etmek gerekir ki, Hz. Ali'de ilâhlık vasfı olduğu ve Cebail (as)'in vahyi Hz. Ali'ye getireceği yerde şaşılarak Hz. Muhammed (sav)'e getirdiği gibi inançlara sahip olan, İslâm'ın inanç esaslarından birini ve Kitap, sünnet ve icma ile sabit bir dinî hüküm ve meseleyi inkâr eden veya aslı dışında te'villerde bulunarak -Alevîlik'te namaz yoktur, niyaz vardır. Ramazan orucu yoktur, Muharrem orucu vardır.” gibi- inkâr yoluna giden kimselerin kestikleri -her ne kadar kendilerini Alevî ve Müslüman olarak ifade etseler de- fikhîen yenmez. Çünkü “Alevîyim diyerek Allah, Hz. Peygamber (sav) ve Kur'ân konularında - insanı dinden çıkaran- yanlış ve farklı inanç taşıyanlar Müslüman olarak kabul edilmezler.”⁵³⁶

*Kendilerine kitap verilenlerin (yahudi, hristiyan vb. nin) yiyeceği size helâldir, sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir.”*⁵³⁷ âyet-i kerimesinde geçen “taam”dan maksat kurbanlıklar yani Ehl-i Kitap'tan olan kimselerin kestiği hayvanların etleridir.⁵³⁸ Bunun dışında kalan yiyecekler hususunda ikram edenlerin hangi dine ve inanca mensup olduklarına bakılmaz. İkram edilen yiyecekler dinen helâl ise yenilebilir. Alevî ve Bektaşî olduğunu ifade eden; ama İslâm dairesinden çıkmasına sebep olacak inançlara sahip kimselerin de kestikleri yenilmese de bunun dışındaki ikramları dinen helâl yiyeceklerden olması kaydıyla yenilebilir.⁵³⁹

⁵³⁴ Kudurî, 266; Bazı âlimler bu şekilde kesilse dahi yenilir demişlerdir. Bkz. Kurtubî, 6/77.

⁵³⁵ Mevsilî, 4/235.

⁵³⁶ Karaman, Hayrettin, **Hayatımızdaki İslâm**, İz Yay., İstanbul 2002, s. 438.

⁵³⁷ Mâide sûresi, 5/5.

⁵³⁸ İbn Kesir, 1/501.

⁵³⁹ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, (sdl. Heyet), Azim Dağıtım, İstanbul (ty), 3/165-166.

İKİNCİ BÖLÜM

ALEVÎ-BEKTAŞÎ KAYNAKLARINDA MUAMELÂT ANLAYIŞI

Alevî-Bektaşîliğin tasavvufî bir yapılanma olduğunu göz önüne aldığımızda, geleneğin kültürel kaynaklarında fıkıh ve ilmihal kitaplarında olduğu gibi belirli başlıklar altında ele alınmış muamelât konularının bulunmayacağı muhakkaktır. Ancak bununla birlikte daha çok tasavvufî nitelikte olan söz konusu kültürel kaynaklar içerisinde muamelâtla ilgili bazı meselelere değinildiği ve sınırlı da olsa bazı bilgilerin verildiği görülmektedir. Örneğin, Şeyh Safi Buyruğu'nda Kitap, sünnet ve fıkıh ilmi ile ilgili şu ifadeler yer verilmektedir: “Şeyh, “Âkıl kimdir ve cahil kimdir?” sorusuna şu cevabı verdi: Âkıl sensin ki, ilmi ve Kitab'ı, sünneti ve fikhı tahsil etmişsin ve cemi'-i fûnun ve ulum tahsil emişsin; cahil ise şol köylüdür ki köyde ola, dahi nesne okumamış ve bilmemiş ola.”⁵⁴⁰

A. Helâller ve Haramlar

Alevî-Bektaşîliğin kaynakları incelendiğinde İslâm dininde helâl ve haram olarak belirlenen hususlara genel manada riayet edildiği görülmektedir. Özellikle Bektaşî tarikatında tarikat mensuplarının eğitimi esnasında bu esaslarla ilgili önemli bir eğitimin verilmiş olduğu görülmekte ve taliplerin bu esaslara azamî derecede dikkat etmeleri istenmektedir. Kaynaklarda inanç ve ibadet ile ilgili meseleleri hafife almak, farz olan ibadetleri terk etmek, insanlara kötülük yapmak, cimrilik, kibir, gösteriş, yalan, iftira, gıybet, dedikodu, zina, hırsızlık, vakıf malı yemek, içki içmek gibi davranışlar kesin bir dille yerilmiş ve Allah'ın haram kıldığı bu fiillere riayet etmediği takdirde kişinin namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetlerinin sevabının zayi olacağı ve ahiret gününde de azaba uğrayacağı ifade edilmiştir.⁵⁴¹

Hacı Bektaş-ı Veli, günahkâr olmayı ve günahı ısrar etmeyi Yahudi olmakla; şeriate uymamayı da Hristiyan olmakla eş tutmuştur.⁵⁴² Yani, kişinin dille mü'min ve Müslüman olduğunu söylemesi yetmemektedir. Günahkârlıktan ve Allah'ın emirlerine âsi olmaktan sakınması gerekmektedir.⁵⁴³

Şeyh Safi Buyruğu'nda, iyi bir Müslüman olmadan ilim tahsil eden kişinin şarap, zina, faiz ve bazı hayvanların etinin yenilmesi gibi Allah'ın haram kıldığı

⁵⁴⁰ Şeyh Safiyeddin Erdebîlî, **Makâlât Şeyh Safi Buyruğu**, 367.

⁵⁴¹ **Kitâb-ı Cabbâr Kulu**, 167, 200, 228, 291, 320, 363, 408, 428, 534, 537.

⁵⁴² Hacı Bektaş-ı Veli, **Makâlât**, (nşr. Esad Coşan), Kültür Bakanlığı Yay., 37.

⁵⁴³ Eğri, 123.

konuları hile-i şer’iyye yoluyla helâl gösterme yoluna gidebileceği ifade edilmektedir. Aynı sayfada içki içmenin ve zina yapmanın haddi gerektiren suçlar olduğu da belirtilmiştir.⁵⁴⁴ Eserde ayrıca ribanın büyük bir günah olduğu ve elim azabı gerektiren bir fiil olduğu da vurgulanmıştır.⁵⁴⁵

Ahmet Rifat Efendi ise, bir dervişin riâyet etmesi gereken ahlâk kurallarından birinin de; “Ehl-i takva olup haram yememesi ve sünnetle ferâize riâyet etmesi”⁵⁴⁶ olduğunu ifade etmektedir.

Erkânâme’de ibadetleri terk etmek ve bazı haramları işlemenin talibin kalbini kirleteceği şu ifadelerle dile getirilmektedir: “Namaz kılmamak, niyaz etmemek, helâli olmayan kadın ile zina etmek, haram lokma yemek, yalan söylemek ve avam ile oturup kalkmak talibin kalbinin kirletir.”⁵⁴⁷

Alevî-Bektaşî şairler de şiirlerinde haram-helâl konusuna yer vererek, haramlardan kaçınmayı, her şeyin hayırlısı ve helâlini elde etmek için çalışmanın gerektiğini ve haram yiyen insanların iflah olmayacaklarını ifade etmişlerdir:

Herkese kaş çatıp fena söyleme
Helâlinden gayrine minnet eyleme
Her güle gül diye hizmet eyleme
Dikende açılan gülde nemiz var (Kul Himmet)⁵⁴⁸

Gönli yâ Rab Habib eyle
Beni terk-i musab eyle
Dilerim sen nasib eyle
Din (ve) rızkı helâlinden (Benli Ali)⁵⁴⁹

Haram lokma yeme mahcup olursun
İlmine güvenme yolda kalırsın
Bir gönül incitme harap olursun
Ebedî ateştir geçici sanma⁵⁵⁰

⁵⁴⁴ Şeyh Safiyyeddin Erdebîlî, **Makâlât Şeyh Safi Buyruğu**, 199.

⁵⁴⁵ Şeyh Safiyyeddin Erdebîlî, **Makâlât Şeyh Safi Buyruğu**, 219.

⁵⁴⁶ Ahmet Rifat Efendi, 319.

⁵⁴⁷ **Erkânâme 1**, 29-30.

⁵⁴⁸ Öztelli, 174.

⁵⁴⁹ Elçin, Şükrü, **Akdeniz’de ve Cezayir’de Türk Halk Şairleri**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1988, s. 113.

⁵⁵⁰ Güzel, 146.

18. yüzyıl Bektaşî şairlerinden Kâtib, yalan söylememenin Hakk'ın emri olduğunu ve pîr olan kimsenin yalan söyleyemeyeceğini şöyle dile getirmektedir:

Er oldur ki Hakk'ın emrini bile

Pîr olan kimsede yalan bulunmaz⁵⁵¹

Gıybete gelince, Kur'ân-ı Kerim'de gıybet, “ölü kardeşin etini yemek”⁵⁵² ile eşdeğer tutulmaktadır. Şiir ve nefeslerde de gıybetin hoş karşılanmayan bir davranış olduğunu ifade eden pasajlar yer almaktadır:

Her bir söze sakın dilin uzatma

Doğru söyleyene dilde nemiz var?

Aybın görüp elin gıybetin etme

Kendimiz görelim, ilde nemiz var?⁵⁵³

Pir Sultan'ın şu dizeleri, onun yalana karşı ne kadar müsamahasız olduğunu en güzel ifadesidir:

Eli ile koymadığın alırsa

Yalan söyler, Hakk'a âsi olursa

Tevbe etmez günah gümrah olursa

Cehennem oduna yanar billahi⁵⁵⁴

İslâm dini tarafından helâl ve haram diye belirlenen hususların dışında, helâl ve mübah olmakla birlikte bir işe başlarken besmele çekilmemesi durumunda da yapılan işin haram olacağı kaynaklarda ifade edilmiştir. Örneğin Viranî Baba, bununla ilgili şunları söylemektedir: “Bismillah ilk demektir. Bu yüzden Bismillahsız bir işe başlanmaz. Eğer başlanırsa yemek, içmek, yazmak ve okumak gibi şeyler haram olur.”⁵⁵⁵

1. Yiyecekler

İnsanların tabii ve temel gıda maddeleri olan yiyecekler, birçok bilim dalını uzaktan ve yakından ilgilendirdiği gibi fıkıhın da belli açılardan ilgi alanına girmektedir. Yiyecekler gerek kaynak gerekse sonuçları itibarıyla insanın beden ve ruh sağlığını, üçüncü şahısların haklarını, hatta bazı yönlerden sosyal düzeni etkilemesi sebebiyle

⁵⁵¹ Ergun, **Bektaşî Şairleri ve Nefesleri**, 2/170.

⁵⁵² Hucûrat, 49/12.

⁵⁵³ Öztelli, 174.

⁵⁵⁴ Öztelli, 171.

⁵⁵⁵ Viranî Baba, **İlm-i Câvidân**, 175.

fıkıhın konusu olmuştur.⁵⁵⁶ Yiyeceklerin bütün bu yönlerini dikkate alan İslâm dini de helâl, haram, mekruh, mübah gibi bazı hükümler koymuştur.

Yenilmesi helâl ve haram olan hayvanlar Kur’ân ve sünnette gerek isimleri gerekse de genel nitelikleri zikredilmek sûretiyle belirlenmiştir. Bazı hayvanların bizzat isimleri zikredilmiş olmakla birlikte, genel olarak hayvanların isimlerinin tek tek zikredilmesi yerine helâllik ve haramlık açısından belirli ölçü ve nitelikler konulmuştur. Kur’ân-ı Kerim’de yer alan: “Allah size ancak ölüyü (leşi), kanı, domuz etini ve Allah’tan başkası adına kesileni haram kıldı.”⁵⁵⁷ âyet-i ile “Leş, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına boğazlanan, boğulmuş, (taş, ağaç vb. ile) vurulup öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanıp ölmüş (hayvanlar ile) canavarların yediği hayvanlar -ölmeden yetişip kestikleriniz müstesna- dikili taşlar (putlar) üzerine boğazlanmış hayvanlar... size haram kılındı.”⁵⁵⁸ âyeti, haram olan hayvanların isimlerinin zikredildiği sınırlı sayıdaki âyet-i kerimelerdendir. Bunun yanında Hz. Peygamber (sav)’in sünnetinde de benzer şekilde yenilmesi haram olan hayvanlar ya ismen zikredilmiş veya bu hayvanların vasıflarından söz edilmiştir. Tefsir ve fıkıh kitaplarında ise detaya giren açıklamalara yer verilmiştir. Örneğin, Hz. Peygamber (sav), her köpek dişli yırtıcı hayvanın yenilmesini yasaklamıştır.⁵⁵⁹ Bu hadis-i şeriften aslan, kaplan, kurt, köpek gibi sivri dişli yırtıcı hayvanların ve kartal, şahin, atmaca gibi pençeli kuşların yenilmelerinin haram olduğu hükmü çıkarılmıştır.⁵⁶⁰ Koyun, keçi, sığır, manda, deve, tavşan, tavuk, kaz, ördek hindi gibi evcil hayvanlar; geyik, ceylan, dağ keçisi, yabani sığır gibi köpek dişli ve yırtıcı olmayan yabanî hayvanlar ile güvercin, serçe, bıldırcın gibi pençeli ve parçalayıcı olmayan kuş türleri helâldir. Fakihler bu konuda görüş birliği içerisindedir.⁵⁶¹

Çekirge hariç,⁵⁶² sinek, arı, akrep gibi kanı akıcı olmayan hayvanlar ile yerdeki haşerat ve yer altında yuva yapan fare, keler, kirpi gibi hayvanlar da yenilmesi haram olan hayvanlar sınıfındandır. Ehl-i eşek, katır ve at etleri de helâl değildir. Zira Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Atları, katırları ve eşekleri binmeniz ve (gözlere) zinet olsun

⁵⁵⁶ Bardakoğlu, Ali, **Diyanet İlmihali**, TDV. Yay., Ankara 2005, 2/51.

⁵⁵⁷ Bakara sûresi, 2/173.

⁵⁵⁸ Mâide sûresi, 5/3.

⁵⁵⁹ Tirmizi, Et’ime 7 (4/255).

⁵⁶⁰ Mevsilî, 4/217.

⁵⁶¹ Bardakoğlu, **Diyanet İlmihali**, 2/38.

⁵⁶² Çekirgenin helâl olduğu ile ilgili hadis-i şerif için bkz. Buhârî, Zebâih 13 (6/223); Müslim, Zebâih 8 (2/1546); Tirmizî, Et’ime 22 (4/268).

*diye (yarattı).’’⁵⁶³ Eğer bunların yenilmesi helâl olsaydı, Allah Teâlâ bunu da âyet-i kerimede bildirirdi. Çünkü yeme nimeti binme nimetinden daha da önemlidir.⁵⁶⁴ Ehl-i eşek etinin haramlığı hususunda ayrıca Hz. Ali ve İbn Ömer’den şöyle rivâyet edilmiştir: “*Rasulullah (sav), Hayber harbinde ehl-i eşek etinin yenilmesini ve kadınlarla mut’a yapmayı yasakladı.*”⁵⁶⁵*

Alevî-Bektaşî kaynaklarında ise, yenilmesi helâl ve haram olan hayvanlarla ilgili pek fazla bilgiye rastlanılmamaktadır. Mevcut bilgiler ise daha çok, dolaylı bilgi niteliğindedir. Örneğin, domuz etinin haram olduğuna dair kaynaklarda dolaylı ifadeler yer almaktadır. Erkânâme’de talibin ailesinin (eşinin) nasıl davranması gerektiği sorusuna şöyle cevap verilmiştir: “Talibin karısı evliya düşmanına görünmemeli, eğer görünürse kendi halini görmeden eşiyile birlikte olsa domuzla birlikte olmuş gibi olur.”⁵⁶⁶ Bu ifadelerden de domuzun haram kabul edildiği anlaşılabılır.

Günümüz Alevîlerinin yenilmesi helâl ve haram olan hayvanlar ile ilgili dinî hükümlere riayet ettikleri görülmektedir. Bunun dışında dört Sünnî mezhebin helâl olarak kabul ettiği tavşan etini bazı Alevîlerin yemediği görülmektedir. “Alevîlerin tavşan yememeleri İslâmî bir yasağın olması sebebiyle değil, Türklerin Orta Asya tarihiyle ilgilidir. Eski dinlerden, kültürlerden ve totem anlayışlarından kalmadır. Tavşan totemiyle ilgili bu inanç Alevîler arasında da kabul görmüştür. Bu sebeple de Alevîler tavşan etini yememektedirler. Alevîlerin tavşan etini yememeleri ile ilgili bazı gerekçeler ileri sürülse de bunlar muteber gerekçeler değildir. O nedenle bu yasağın kökenini Eski Türk Kültürü ve inancı içinde aramak daha doğrudur.”⁵⁶⁷

Uğursuz kabul edildikleri ve Allah’ın lanetine uğradıkları gibi gerekçe ve inançlar sebebiyle tavşan dışındaki bazı hayvanlar da günümüz Alevîleri tarafından yenilmez. Örneğin, “kekliğin ayaklarını Hz. Hüseyin’in kanına buladığına, düşmanlarından saklanan bir dedenin yerini bildirdiğine ve müfsit olduğuna; katırın, Tanrı’nın lanetine uğrayarak dölü olmadığına, ayının adını zikretmenin uğursuzluk getirdiğine; baykuşun da aynı şekilde uğursuz bir hayvan olduğuna inanılır. Domuz ve hindi de sevilmeyen hayvanlar arasındadır. Diğer taraftan tavus kuşu makbul sayılır. Turna ise, en hayırlı kuştur ve sesi de Hz. Ali’nin sesi gibi kabul edilir. Kırlangıç kuşu

⁵⁶³ Nahl sûresi, 16/8.

⁵⁶⁴ Mevsilî, 4/218.

⁵⁶⁵ Tirmizî, Et’ime 6 (4/254).

⁵⁶⁶ **Erkânâme** 1, 42.

⁵⁶⁷ Öz, Baki, **Alevîliğe İftiralara Cevaplar**, Can Yay., İstanbul 1997, s. 129-136; Yaman, Mehmet, 106; Bozkurt, Fuat, **Alevîliğin Toplumsal Boyutları**, Yön Yayıncılık, İstanbul 1990, s. 137.

kutsal sayılır. Geyik Hz. Peygamber (sav)’in sevdiği bir hayvan olduğundan avlanmaz, öldürülmez. Koyun, koç kurbanlık olarak mübarek kabul edilir. At, kardeş ve murat sayılır. Bülbül de sevilen kuşlar arasındadır. Yine güvercin de kutsal kabul edilir ve avlanmaz, kesilmez ve yenmez.”⁵⁶⁸

Günümüz Alevîlerinin yukarıda ismi geçen hayvanlara atfettikleri kutsallık, uğursuzluk ve lanetlenmişlik gibi nitelendirmelerinden, onların bu hayvanların etlerini yiyip yemedikleri sonucuna dolaylı olarak da olsa varmak mümkündür. Burada dikkati çeken husus ise, hayvanların helâl veya haram olduğuna dair inanç ve kabullerin doğrudan İslâm fihhına değil de bâtil inançlara dayandırılıyor olmasıdır. Şunu da ifade etmek gerekir ki, bu inanç ve kabuller günümüz Alevî-Bektaşîlerin tamamı tarafından benimsenmemektedir.

2. İçecekler

İçecekler kelimesi, sözlük anlamı itibariyle içilebilen bütün sıvı maddeleri kapsamakla birlikte, hem dinî literatürde hem de örfî kullanımda, içilmesi din tarafından yasaklanan veya dinî hükmü tartışmalı olan sarhoş edici sıvı maddelerin özel adı olmuştur. Fıkıh eserlerinde genellikle bu konuya ayrılmış bölümler de “eşribe” başlığını taşır. Türkçe’de de “içki” denilince aynı anlam, yani içilmesi dinen haram olan sarhoş edici alkollü sıvı maddeler anlaşılır.⁵⁶⁹

Hamr (şarap, içki), pişirilmeksizin kendi kendine kaynayıp kabaran, keskinleşip sarhoşluk verici bir hal alan yaş üzüm suyuna denir.⁵⁷⁰ Bazı dil alimleri ise şaraba daha geniş bir anlam yükleyerek: “Şarap, sarhoşluk veren tüm maddelerin ismidir.” demişlerdir.⁵⁷¹

İçkinin haramlığı Kitap, sünnet ve icma ile sabittir.⁵⁷² Çünkü Allah (cc) şöyle buyurmuştur: “*Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.*”⁵⁷³ Pislik ise, aynıyla haram olan şeydir.⁵⁷⁴ İçkinin haram olduğuna dair sünnette de birçok delil vardır. Mesela Allah Rasulü (sav) şöyle buyurmuştur: “*Allah şarabı haram kılmıştır.*

⁵⁶⁸ Öz, 130-131.

⁵⁶⁹ Bardakoğlu, **Diyanet İlmihali**, 2/60.

⁵⁷⁰ Erdoğan, 177.

⁵⁷¹ Merğînânî, 4/183.

⁵⁷² Mevsilî, 3/468; Karaman, Hayrettin, **Mukayeseli İslâm Hukuku**, İz Yay., İstanbul 2003, 1/185.

⁵⁷³ Mâide, 5/90.

⁵⁷⁴ Mevsilî, 3/467-468.

*Kime bu emir ulaşır ve yanında ondan bir şey varsa, onu ne içsin ne de satsın.*⁵⁷⁵ Bu konudaki diğer bazı hadis-i şerifler ise şunlardır: “*Sarhoşluk veren her şey haramdır.*”⁵⁷⁶ “*Çoğu sarhoşluk veren şeyin azı da haramdır.*”⁵⁷⁷ İçkinin Kitap, sünnet ve icma ile haram olması, haram olmasının hikmetleri ve sınırları, hangi maddelerden yapıldığı gibi konularda fıkıh kitaplarında detaylı şekilde ma’lûmat yer almaktadır. İçkinin haram oluşuna dair fıkıh kitaplarında genel olarak şu gibi hükümler yer almaktadır:

“Şarabın haram olması illetinden dolayı değil, bizzat kendisi haramdır. Şarabın haram olmasını inkâr eden kâfir olur. Zira kesin delili inkâr etmiş olur. Şarap, Müslümanlar için kıymete tabi tutulmaz. Nitekim şarabı telef eden veya gasbeden yükümlü tutulmaz. Şarap, sidik gibi necâset-i galizâ (ağır pislik) sınıfındandır. Çünkü Allah Teâlâ onun için “rics” ifadesini kullanmıştır. Satımı da caiz değildir. Şaraptan faydalanmak da haramdır. Peygamber Efendimiz (sav): “*İçki, on yönüyle lanetlenmiştir. İçkinin kendisi, onu yapan, yapılmasına imkân sağlayan, onu satan, kendisine satılan, onu taşıyan, kendisi için taşınan, onun parasını yiyen, onu içen ve onu sunan.*”⁵⁷⁸ diye buyurmuşlardır. Zira necis bir şeyden faydalanmak haramdır.⁵⁷⁹ Kitâb-ı Cabbâr Kulu adlı eserde, Hz. Peygamber (sav) ile Hz. Ali’nin bir konuşmasına yer verilmekte ve içkinin sadece içilmesinin değil, satılmasının, ikram edilmesinin, içilmesine rıza gösterilmesinin de haram olduğu şu ifadelerle dile getirilmektedir: “Bir kimse şarap içse, bazı kimseler de şarap içmedikleri halde yanında bulunsalar, mezesinden yeseler, “afiyet olsun” deseler, şarap ikram etseler veya satsalar, şarabı satan da, kadehi tutan da, afiyet olsun diyen de şarap içenin uğrayacağı azaba uğrar.”⁵⁸⁰

Fıkıh kitaplarında şarabın nelerden yapıldığı ile ilgili bilgiler⁵⁸¹ yer alsa da günümüzde farklı maddelerden de şarap yapılmaktadır. Fıkıh kitaplarında bahsedilmeyen maddelerden yapılmış olması veya farklı farklı isimlerinin olması onu helâl kılmaz. Zira sarhoşluk veriyor olması onun haram olması için yeterlidir. Çünkü Peygamber Efendimiz (sav): “*Sarhoşluk veren her şey haramdır.*”⁵⁸² diye buyurarak,

⁵⁷⁵ Müslim, Müsâkât 12 (2/1205).

⁵⁷⁶ Buhârî, Ahkâm 22 (8/115).

⁵⁷⁷ Tirmîzî, Eşribe 3 (4/292).

⁵⁷⁸ Ebu Dâvud, Eşribe 2 (4/82); İbn Mâce, Eşribe 6 (2/1122), Ahmed b. Hanbel, 2/71.

⁵⁷⁹ Merğînânî, 4/184-186; Kurtubî, 6/388.

⁵⁸⁰ **Kitâb-ı Cabbâr Kulu**, 428-431.

⁵⁸¹ Mevsilî, 3/467-469; Cessas, 2/8-10; Kudurî, 263.

⁵⁸² Buhârî, Ahkâm 22 (8/115).

içkide önemli olan kriterin sarhoşluk vermesi olduğunu ve içki hakkında yapılacak te'villerin dinen hiçbir dayanağının ve meşru'iyetinin olmadığını ifade etmiştir.⁵⁸³

Hacı Bektaş-ı Veli, Makâlât'ında içkinin haram olduğuna dair şu ifadelere yer vermektedir: “Şimdi azizim! Bir damla içki bir kuyuya damladığı için takva ehli kavlince o kuyunun suyunu hep arıtmak gerekmiş. O suyun döküldüğü yerde biten otu bir koyun otladığı için eti haram oldu. Sebep, içinde şeytan fiili olmasıdır.”⁵⁸⁴

Ahmet Rifat Efendi de içkinin haram oluşu ile ilgili Mir'âtu'l-Mekâsıd'da ayrıntılı denilebilecek bir şekilde bilgi vermektedir: “Ey tâlib-i tarikat! Anlaşıldı mı ki hamrın ve her sekr veren şeyin hürmeti nass-ı katı' ve hadis-i Nebvî ile sabittir. Her mü'min ki bundan ictinâb edip emr-i İlâhî'ye imtisâl etmiş ola. Yoksa tagayyür-i ran-i levn cihetiyle hiçbir vechile kâbil-i te'vil olamaz. Ve fakat sekr-i vesâvis ve efkâr-ı dünyeviyyeye müstağrak gâfil hakkında da müttariddir, fe'f-hem... El-hâsıl, yukarıda tafsil olunduğu vechile hamrın hürmeti nass-ı celîl ile muhakkak olduğunda hiçbir vechile kâbil-i te'vil değildir. Veleve silm-i levn-i tagayyür etsin ve sâir cihette muhtelet olsun. Zira her bir sekr veren müstekrâtın haram olduğu ehâdis-i sahihâ ile sabittir. Bunun te'viline ibtidâ edenler lâ-cerem tarîk-i hakktan udûl ve rafz u ilhâda hulûl etmiş olanlardır. Ve's-salâmu alâ men ittebea'l-Hüdâ.”⁵⁸⁵

Ahmet Rifat, Mir'âtu'l-Mekâsıd'da “Der Beyân-ı Hürmet-i Hamr” başlığı altında içkinin tedricî olarak dört aşamada haram kılınışını âyetler ışığında şu şekilde izah etmiştir: “Hamrın hürmet ü mezmûmiyyeti hakkında âyât-ı şerîfe nâzil olmuştur ki evveli sûre-i Nahl'de: *“Hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem içki hem de güzel gıdalar edinirsiniz. İşte bunlarda da aklını kullanan kimseler için büyük bir ibret vardır.”*⁵⁸⁶ İş bu âyette hamrın hürmetine dâir bir şey olmamakla nâs onu henüz içer idi.”⁵⁸⁷

İkinci kibâr-ı sahabîden Hazret-i Fâruk ve Muâz b. Cebel radiyallahu anhuma gibi zatlar bu, aklı zâil ve hâli selb eden hamr u meysirden yâ Rasulallah bize haber ver demeleriyle: *“Sana, şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için bir takım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür. Yine sana iyilik yolunda ne harcayacaklarını sorarlar.*

⁵⁸³ Maverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, **el-Ahkâmu's-Sultâniyye**, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut 1990, s. 376.

⁵⁸⁴ Hacı Bektaş-ı Veli, **Makâlât**, (nşr. Esad Coşan), Kültür Bakanlığı Yay., 5.

⁵⁸⁵ Ahmet Rifat Efendi, 228-229.

⁵⁸⁶ Nahl sûresi, 16/67.

⁵⁸⁷ Ahmet Rifat Efendi, 225-226.

"İhtiyaç fazlasını" de. Allah size âyetleri böyle açıklar ki düşünesiniz."⁵⁸⁸ nass-ı celîli nâzil oldu. Bunun üzerine hamrî nâsdan kimi içker kimi içmez oldu.⁵⁸⁹

Üçüncü, Abdurrahman b. Avf radiyallahu anh bazı kimseleri da'vetle it'âm u şürb-i hamrdan sonra biri namazda sûre-i Kâfirûn'u okurken "Lâ a'budu mâ ta'budûn"⁵⁹⁰ da lâ-i nâfiyeyi terkle yalnız "a'budu" okumakla sûre-i Nisâ'da: "Ey iman edenler! Siz sarhoş iken -ne söylediğinizi bilinceye kadar- cünüp iken de -yolcu olan müstesna- gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın."⁵⁹¹ âyeti nâzil olup onu içker kimse az kaldı.⁵⁹²

Sarhoş iken namaza yaklaşmamanın gerektiğini ifade eden bu âyet-i kerime, bazı kimseler tarafından namaz kılmamaya veya bir insanın hem içki içip hem de namaz kılmasında herhangi bir sakınca olmadığı yönündeki düşünceye gerekçe ve delil olarak gösterilmektedir. Halbuki İslâm âlimleri, bu âyetin içkinin Allah Teâlâ tarafından nihaî bir biçimde haram kılındığını ifade eden Mâide sûresi 90-91. âyetlerin nüzûlünden önce indirildiğini ifade etmişlerdir.⁵⁹³

Dördüncü, Utbân b. Mâlik radiyallahu anh Sa'd b. Ebi Vakkas radiyallahu anh hazretlerini bazı kimseler ile da'vet edip ekl ü şürb ile sekr zuhûrunda fahr u inşâda müşguller iken Sa'd radiyallahu anh ensârı hicve dâir bir şiir okuyup ensârîden biri onu işittikde bir kemikle Sa'd'ın başına vurup yardı. Sa'd ondan Peygamberimiz sallallahu aleyhi ve selemle şikâyet ettikde Ömer el-Fâruk radiyallahu anh onda hâzır idi. İlâhi hamr hakkında bize hükmünü beyân et diye dua etmekle sûre-i Mâide'deki: "Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?"⁵⁹⁴ âyeti nazil oldu. İşbu âyette men ü tahzîrde emr gâyeteye ermekle i'zâr kalmayıp...⁵⁹⁵ diyerek açıklamalarına devam eden Ahmet Rifat daha sonra içkinin haram oluşu ile ilgili hadis-i şeriflere yer vermektedir: "Kâle'n-Nebiyu sallallahu aleyhi ve selem: "Her şarâb ki sekr vere tenâvülü harâmdır."⁵⁹⁶

⁵⁸⁸ Bakara sûresi, 2/219.

⁵⁸⁹ Ahmet Rifat Efendi, 226.

⁵⁹⁰ Kâfirun sûresi, 109/2.

⁵⁹¹ Nisa sûresi, 4/43.

⁵⁹² Ahmet Rifat Efendi, 226.

⁵⁹³ İmam Şafiî, 76.

⁵⁹⁴ Mâide sûresi, 5/90-91.

⁵⁹⁵ Ahmet Rifat Efendi, 226-227.

⁵⁹⁶ Buhârî, Ahkâm 22 (8/115).

Allah Teâlâ nefis üzerine îcâb ü kazâ etmiştir ki bir kimse onu dünyada şarâb ede Allah Teâlâ yevm-i kıyâmette ona tıynet-i habâlden içire ki ol ehl-i nârın arakıdır. Habâl ehl-i cehennem hîn-i harkında bedenlerinden seyelân eden sarı su ve renc-i zahmettir.⁵⁹⁷

Ahmet Rifat Efendi içkinin haram oluşu ile ilgili bunun dışında da hadislerle ve bu hadislerin manalarına eserinde yer vermiştir: *“Her şarâb ki kesîri sekr vire onun kalîli de harâmdır.”*⁵⁹⁸ *“Her şarâb ki müskirdir, hamrdır. Ve her müskir harâmdır. Bir kimse ki dünyada şürb-i hamr ede ve ona müdmin olduğu halde tevbe etmeyerek vefât ede âhirette ol cennet hamrini şürb etmeye.”*⁵⁹⁹

İçkinin tedricî olarak haram kılınması ile ilgili Ahmet Rifat’ın verdiği bilgilerle fıkıh ve tefsir kitaplarında geçen bilgilerin birebir örtüştüğü görülmektedir.⁶⁰⁰

Yunus Emre de bir şiirinde insanlar arasında haramın ve içkinin (hamr) yayılmasından dolayı toplum içinde fesadın arttığını ifade etmektedir:

Haram ile hamir tutdı cihanı

Fesad işler iden hürmetlü oldı⁶⁰¹

Tasavvufa ilâhî aşk, ilâhî aşkın sarhoşluğu ve aşk şarabı gibi kavramlar sıkça kullanılmıştır. Bu kavramları anlamayan veya ideolojik düşünceleri çerçevesinde yorumlayanlar, söz konusu kavramları kullanan şairlerin içki içtiklerini ve içkinin haram olduğunu kabul etmediklerini ileri sürmüşlerdir. Örneğin, Yunus Emre’nin tasavvufî aşk ve sarhoşluğu ifade eden bazı şiirlerinden hareketle onun içki içtiği iddia edilmiştir:

Ben oruç namaz için

Süci içtim esridim

Tesbih seccade izin

Çalarım şeşte kopuz⁶⁰²

Kitâb-ı Dâr adlı eserde ise, Alevî-Bektaşîlik’te içkinin yasak olmadığını iddia edenlerin ve cemlerde içki içilmesi adetini savunanların aksine, kırklar meclisinde bulunanların içki değil, üzüm şerbeti içtikleri ifade edilmektedir.⁶⁰³

⁵⁹⁷ Ahmet Rifat Efendi, 228.

⁵⁹⁸ Tirmîzî, Eşribe 3 (4/292).

⁵⁹⁹ Müslim, Eşribe 7 (2/1587).

⁶⁰⁰ Kurtubî, 6/384; Cessas, 2/3-5; Cezirî, 7/2882-2884.

⁶⁰¹ Tatçı, 2/389.

⁶⁰² Bozçalı, 69.

⁶⁰³ **Kitâb-ı Dâr**, Anonim, (haz. Osman Eğri), TDV. Yay., Ankara 2007, s. 90.

Alevî-Bektaşî büyüklerinin içkinin haram oluşu ile ilgili görüşleri ve içki konusundaki bu tavırlarının aksine günümüzde bazı Alevîlerin cemler esnasında içki içtiği ve bunu sohbetlerin ve toplantıların bir rüknü haline getirdikleri, hatta içkiye “âb-ı kevser, dem” adını verdikleri bilinmektedir.⁶⁰⁴ Bazı Alevîlerin içki ile ilgili bu gibi düşüncelerinin aksine, içkinin Allah Teâlâ tarafından haram kılındığını ve Bektaşîlikte de haram olduğunu ancak zamanla bu geleneğin içerisine de sokulduğu inancında olan Alevîler de bulunmaktadır. Bu konuda Abdulkadir Sezgin konuyla ilgili şunları söylemektedir: “İçki ve sarhoşluk veren diğer uyuşturucular dinimizde haramdır. Bu, hak batıl ayrımı yapmaksızın bütün mezheplerin müştereken kabul ettiği bir husustur. İçkinin haram oluşu, Kitap, sünnet ve icma ile sabittir... Başlangıçta Alevî-Bektaşî kesim içkinin haramlığına inanmakta iken, zamanla bu inanç kaybolmuştur. Cahil ve nefesine düşkün bazı dede ve babaların göz yumması ve teşvik etmesi sonucunda içki Bektaşî geleneği içerisine girmiştir... Her ne olursa olsun Bektaşîlerden içkiye helâldir, diyen yoktur. Haram olduğunu bilerek içen ise, günahına razı demektir.”⁶⁰⁵

3. Alış-veriş

Allah Telâlâ Kur’ân-ı Kerim’de alış-veriş ve faiz ile ilgili şöyle buyurmaktadır: “Allah, ticareti helâl, faizi haram kılmıştır.”⁶⁰⁶ Bu âyet-i kerime faizin Allah Teâlâ tarafından haram kılındığının açık delilidir. Faizin haram oluşu ile ilgili diğer âyetler ise şunlardır: “Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah'tan sakının ki kurtuluşa eresiniz.”⁶⁰⁷ “Faiz yiyenler (kabirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların "Alım-satım tıpkı faiz gibidir" demeleri yüzündendir. Halbuki Allah, alım-satımı helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan sonra kime Rabbinden bir öğüt gelir de faizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisininindir ve artık onun işi Allah'a kalmıştır. Kim tekrar faize dönerse, işte onlar cehennemliktir, orada devamlı kalırlar. Allah faizi tüketir (faiz karışan malın bereketini giderir), sadakaları ise bereketlendirir. Allah küfürde ve gûnahta ısrar eden hiç kimseyi sevmez.”⁶⁰⁸

⁶⁰⁴ Yörükan, Yusuf Ziya, **Anadolu’da Alevîler ve Tahtacılar**, KBY, Ankara 1998, s. 52, 51.

⁶⁰⁵ Sezgin, Abdulkadir, **Alevîlik Deyince**, Burak Yayınevi, İstanbul 1996, s. 95-97.

⁶⁰⁶ Bakara sûresi, 2/275.

⁶⁰⁷ Âl-i İmrân sûresi, 3/130.

⁶⁰⁸ Bakara sûresi, 2/275-276.

Ahmet Rifat Efendi, şariat kapısının dördüncü makamı ile ilgili şunları söylemektedir: “Dördüncü (makam) helâl kesb eylemektir, ribâ yememektir. Kavluhû Teâlâ:⁶⁰⁹ “*Allah, ticareti helâl, faizi haram kılmıştır.*”⁶¹⁰

Yoksula faiz yoluyla para verip onların evlerini, barklarını satmak zorunda kalmalarına sebebiyet vermek, yetim malı yemek Alevîlikte yasaklanmıştır. Böyle kimselere verilecek ceza ise, bu kimselerin beş yıl ceme kabul edilmemeleridir.⁶¹¹

Şeyh Safî Buyruğu’nda ise, faizin (riba) haram olduğuna ve yasaklandığına dair şu ifadeler yer verilmektedir:

On yedi farz yirmi sekiz sünnet vacip pîr deyi

Okuyun kunud duasın ribâyı atın deyi⁶¹²

Haramlığı Kitap, sünnet ve icma ile sabit bir hüküm olan faiz ile ilgili Alevî-Bektaşî kaynaklarında sınırlı sayıda bilgi yer almaktadır. Sınırlı da olsa bu bilgilerden, faizin Alevîlerce de haram olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Bunun aksine, faizin meşru’iyeti yönünde hiçbir görüşe yer verilmediği görülmektedir.

B. Aile Hayatı

1. Evlilik (Nikâh)

İslâm dini Müslümanların evlenip yuva kurmalarına büyük önem verir. Kur’ân-ı Kerim’de: “*Kaynaşmanız için size kendi (cinsi)nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peydâ etmesi de O’nun (varlığının) delillerindendir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır.*”⁶¹³ diye buyrulmak sûretiyle evliliğin fitrî yönüne işaret edilmiştir. Bir başka âyet-i kerimede ise: “*Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden elverişli olanları evlendirin. Eğer bunlar fakir iseler, Allah kendi lütfu ile onları zenginleştirir. Allah, (lütfu) geniş olan ve (her şeyi) bilendir.*”⁶¹⁴ diye buyrulmuştur. Hz. Peygamber (sav) de birçok hadisinde Müslümanları evliliğe teşvik etmiştir. Meselâ, bir hadis-i şerifinde: “*Ey gençler topluluğu sizden evlenmeye güç yetirenler evlensin.*”⁶¹⁵ Bir başka hadisi şerifinde ise: “*Nikâh benim sünnetimdir. Kim de benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.*”⁶¹⁶ diye

⁶⁰⁹ Ahmet Rifat Efendi, 334.

⁶¹⁰ Bakara sûresi, 2/275.

⁶¹¹ Derviş Tur, 472-486.

⁶¹² Şeyh Safî Buyruğu, (haz. Mustafa Erbay), 142.

⁶¹³ Rûm sûresi, 30/21.

⁶¹⁴ Nûr sûresi, 24/32.

⁶¹⁵ Müslîm, Nikâh 1 (2/1018).

⁶¹⁶ İbni Mâce, Nikah 1 (1/592).

buyurmak sûretiyle evliliğin kendisinin önemli sünnetlerinden olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte evlilik, şiddetli şehvî arzu nedeniyle zina gibi haramları işleme tehlikesi söz konusu olduğu durumlarda vacip; kadının haklarının korunamaması durumunda ise mekrûh hükmünü almaktadır.⁶¹⁷

İslâm dini, evliliği teşvik ettiği gibi toplumun temeli mesabesinde olan bu kurumu korumak için belirli yasaklar ve bu yasakların çiğnenmesi halinde bazı cezalar getirmiştir. Örneğin, neslin bozulmasına sebep olacak zina ile iffeti lekeleyecek iftirayı (kazf) yasaklanmış ve bu yasaklar çiğnendiğinde ise haddin tatbik edilmesi emredilmiştir. Diğer taraftan evlenilmesi haram olan kadınlar (muharremât) ve evliliğe engel durumlar Kur'ân'da ve hadis-i şeriflerde ayrıntılı bir biçimde belirtilmiştir. Bu engeller; kan hısımlığı, sıhrî hısımlık, süt hısımlığı gibi devamlı engeller ile başkasının eşi olma, iki akraba ile birden evlenme, üç kere boşanma, beşinci kadınla evlenme, mülkiyet (kölelik, câriyelik) sebebiyle evlenememe ve din farkı gibi geçici engellerdir.⁶¹⁸

Kur'ân-ı Kerim'de müşrik erkek ve kadınlarla evlenmenin haram olduğu açık bir şekilde belirtilmiştir: *“İman etmedikçe putperest kadınlarla evlenmeyin. Beğenseniz bile, putperest bir kadından, imanlı bir câriye kesinlikle daha iyidir. İman etmedikçe putperest erkekleri de (kızlarınızla) evlendirmeyin. Beğenseniz bile, putperest bir kişiden inanmış bir köle kesinlikle daha iyidir. Onlar (müşrikler) cehenneme çağırır. Allah ise, izni (ve yardımı) ile cennete ve mağfirete çağırır. Allah, düşünüp anlasınlar diye âyetlerini insanlara açıklar.”*⁶¹⁹ Yine başka bir âyet-i kerimde müşriklerle evlenmenin haram olduğu hususunda şu ifadeler yer verilmektedir: *“Kâfire kadınlar Müslüman erkeklere helâl değildir, Müslüman erkekler de kâfire kadınlara helâl değildir. ...Kâfire kadınları nikâhınızda tutmayın.”*⁶²⁰ Âyet-i kerimeden de anlaşıldığı üzere mecûsî ve putperest kadınlarla evlenmek ve bunlar câriye olduklarında da kendileriyle cinsî münâsebette bulunmak haramdır. Bunların dışında Ehl-i Kitap'tan olan kadınlarla evlenmek caizdir.⁶²¹ Zira Allah Teâlâ: *“Daha evvel kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar da size helâldir.”*⁶²² diye buyurmuştur. Bu nass mutlak olduğu için, bu bakımdan zımmî kadın ile harbî kadın aynıdır. Bunun iktizâ ettiği şey de

⁶¹⁷ Mevsilî, 3/8.

⁶¹⁸ Mevsilî, 3/13.

⁶¹⁹ Bakara sûresi, 2/221.

⁶²⁰ Mümtehhine sûresi, 60/10.

⁶²¹ Razî, 7/480; Cessas, 2/15-20.

⁶²² Mâide sûresi, 5/5.

aynı olduğu için hür kadın ile câriye de aynıdır.⁶²³ Bazı âlimler ise, “Bu âyet-i kerime ile zımmî kadınlar ile hür kadınlarla evlenmeye müsaade edilmiş; harbî kadın ile Ehl-i Kitap’tan olan câriyelerle evlenmeye müsaade edilmemiştir.” demiştir.⁶²⁴ Müşriklerle ve zina edenlerle evlenmenin yasak olması hususunda ise: “*Zina eden erkek, zina eden veya müşrik olan bir kadından başkası ile evlenmez; zina eden kadınla da ancak zina eden veya müşrik olan erkek evlenir. Bu, müminlere haram kılınmıştır.*”⁶²⁵ Bazı âlimler âyet-i kerime de geçen, zina edenlerle evlenmenin yasak olduğuna dair hükmün neshedildiğini; kâfirlerle evlenmenin yasak olduğuna dair hükmün ise bâki kaldığını ifade etmişlerdir.⁶²⁶

Kâfir bir erkekle Müslüman bir kızın evlenmesinin caiz olmadığına dair Şeyh Safi’nin Buyruğu’nda şu ifadelerine yer verilmektedir: “Eğer şöyle ki bir kâfir, bir kıza yakınlık ide, andan oğlan doğsa, haramzadedir ve eğer bir padişah-ı âdil ki ol kâfire hakimdir, ol kızı ol kâfirin elinden kurtarsa, bir yere dahi nikâh etse verse, ki ol onun küfvü olsa, hür oğlan ki onlardan mütevellid olur, helâlzade olur.”⁶²⁷

Kur’ân-ı Kerim’de akrabalık sebebiyle evlenilmesi haram kılınan kimseler de tek tek sayılmıştır: “*Geçmişte olanlar bir yana, babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin; çünkü bu bir hayasızlıktır, iğrenç bir şeydir ve kötü bir yoldur. Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız, eşlerinizin anaları, kendileriyle birleştirdiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer onlarla (nikâhlanıp da) henüz birleşmemişseniz kızlarını almanızda size bir mahzur yoktur. Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı; ancak geçen geçmiştir. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.*”⁶²⁸ Bu âyet-i kerime burada sayılan kadınların erkeğe mutlak sûrette haram kılındıklarına dair bir nastır. Bunların haricindeki akraba olan kadınlarla evlenmek helâldir. Bunu söz konusu âyetin devamından gelen âyet-i kerime bildirmektedir:⁶²⁹ “*(Harp esiri olarak) sahip olduğunuz cariyeler müstesna, evli kadınlar da size haram kılındı. Allah’ın size emri budur. Bunlardan başkasını, namuslu olmak ve zina etmemek üzere mallarınızla*

⁶²³ Mevsilî, 3/24.

⁶²⁴ Kurtubî, 6/81.

⁶²⁵ Nûr sûresi, 24/3.

⁶²⁶ Kurtubî, 12/269-270.

⁶²⁷ Şeyh Safiyeddin Erdebîlî, **Makâlât Şeyh Safi Buyruğu**, 361.

⁶²⁸ Nîsâ sûresi, 4/22-23.

⁶²⁹ Mevsilî, 3/14-15.

(mehirlerini vererek) istemeniz size helâl kılındı.”⁶³⁰ Kur’ân-ı Kerim’de ifade edilen ve evlilik sebebiyle oluşacak haramlık hususuna hadis-i şeriflerde açıklık getirilmiştir: “Bir şahıs bir kadını nikâhlar ve gerdeğe girerse, artık onun kızıyla evlenemez. Fakat onunla gerdeğe girmezse kızıyla evlenebilir. Bir şahıs bir kadını nikâhlarsa, -gerdeğe girmiş olup olmaması fark etmez- artık o kadının anasıyla evlenemez.”⁶³¹

Peygamber Efendimiz (sav) süt emme sebebiyle oluşacak haramlık hususunda ise: “Nesepten haram olanlar, süttten de haram olur.”⁶³² diye buyurmuştur. Süt emme yolu ile kardeşliğin oluşacağı hususunda mezhepler arasında ihtilâf olmamakla birlikte, sütün miktarı, hangi zaman ve yaş aralığında emilmesi gerektiği hususunda müçtehidler arasında görüş farklılıkları vardır.⁶³³ Burada, sadece sözle veya başka bir şekilde yapılan geleneksel kan kardeşliğinin dinî açıdan bir hükmü olmadığını belirtmek gerekir. Çünkü Allah Teâlâ akraba olabilme şartını sadece süte has kılmıştır.⁶³⁴ Bu sebeple, Alevîlikte yer alan ve gelenek içerisinde bir tür kardeşliği ifade eden musahiplikten⁶³⁵ dolayı, tarafların birbirlerine haram olması ve birbirleriyle evlenememeleri diye bir haramlık İslâm hukukunda söz konusu değildir. Kimlerle evlenilip evlenilemeyeceği naslar ile yoruma gerek kalmaksızın açık ve net bir şekilde belirlenmiştir. Fıkıh kitaplarında naslardan hareketle evliliğe engel durumların belirli başlıklar altında sıralandığından söz etmiştik. Ancak söz konusu engel durumlar zikredilirken musahiplik gibi bir engelden söz edilmez. Bunun dışında Alevî-Bektaşîler arasında, evlilikle ilgili yasaklara genel olarak riâyet edildiği görülmektedir.

Mürted olan kimse, ne Müslüman ne gayr-i müslim ve ne de mürted olan bir kadınla evlenebilir. Mürted olan kadın da ne Müslüman ne gayr-i müslim ve ne de mürted olan bir erkekle evlenebilir. Çünkü mürted olan kadın ve erkek öldürülmeyi hak etmiş kimselerdir.⁶³⁶ Bu konuda Peygamber Efendimiz (sav): “Kim dinini değiştirirse onu öldürün.”⁶³⁷ diye buyurmuştur. Müslüman olarak doğmuş, anne-babası Müslüman bir Alevî, daha sonra ateist düşüncüyü kabul etmiş ve inkâr yoluna sapmış ise, irtidat

⁶³⁰ Nîsâ sûresi, 4/24.

⁶³¹ Tirmizî, Nikâh 26 (3/425).

⁶³² Buhârî, Nikâh 20 (6/124).

⁶³³ Mevsilî, 3/97-99.

⁶³⁴ Bilmen, Ömer Nasuhî, **Hukukî İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhiyye Kamusu**, Bilmen Yayınevi, İstanbul (ty), 2/81-82; Köksal, İsmail, **İslâm Hukuku**, Işık Akademi Yay., İstanbul 2009, s. 103.

⁶³⁵ Musahiplik: İkrar verecek, nasip alacak Alevî bir karı-kocanın kendileri gibi Alevî bir karı-kocayı kendilerine yol arkadaşı, yol kardeşi olarak seçmesi. Korkmaz, 253.

⁶³⁶ Merğînânî, 2/45.

⁶³⁷ İbn Mâce, Hudud 2 (2/848).

etmiş olur. İslâm dininde de mürtedlerle de evlenmenin haram olduğu dikkate alınırsa, bu tür düşünce ve inançlara sahip insanlarla evlenmek haramdır.⁶³⁸

İmamiyye Şîâsının en önemli görüşlerinden olan, belli bir miktar para karşılığında süreli evliliğe (mut’a nikâhı)⁶³⁹ Alevî-Bektaşî kaynaklarında rastlanılmaktadır.⁶⁴⁰ Fıkîhî anlamda mut’a nikâhının doğruluğu, sadece Hüsniye adlı eserde savunulmaktadır. Bu eser ise, Alevî-Bektaşîlik ile ilgili araştırmalarda bulunan bazı yazarlara göre, Bektaşîleri Şîileştirmek amacıyla kaleme alınmış, yazarının kimliği tam olarak aydınlatılamamış bir eserdir.⁶⁴¹ Mut’a kelimesi Sünnî fıkîh alimleri tarafından daha çok mehir anlamında kullanılmıştır.⁶⁴² Ancak Şîî-İmamî mezhebine göre süreli evlilik anlamında kullanılmış ve böyle bir nikâh, bu mezhebe göre caiz kabul edilmiştir. Ehl-i sünnet dairesindeki dört mezhebe göre ise, bâtil (haram, geçersiz) bir nikâhtır. Zira Allah Teâlâ: “*Şu halde her kim bunun ötesine gitmek isterse; işte bunlar haddi aşan kimselerdir.*”⁶⁴³ diye buyurmaktadır. Bu şekilde nikâhlanan kadın ne câriye ne de zevcedir. Hz. Ali’den gelen sahih bir rivâyete göre kendisi şöyle demiştir: “*Hayber harbinde Hz. Peygamber (sav) kadınlarla mut’a yapılmasını ve ehlî eşeklerin etlerinin yenilmesini haram kıldı.*”⁶⁴⁴ Mut’a nikâhının mübahlığına dair sabit olan rivâyetlerin ise mensûh olduğu hususunda ashâbın icma’ı vardır. Bu rivâyetlerin sahibi İbn Abbas’ın da ashâbın görüşüne uyduğu sahih rivâyetlerle sabittir.⁶⁴⁵

Günümüz Alevîliğinde, musahip olanların birbirleri ile kardeş oldukları ve birbirleri ile evlenemeyeceklerine inanılmaktadır. Musahip olanlar arasında bir nevi mahremiyet oluşacağı düşüncesi hakimdir. “Anadolu’da Alevîler ve Tahtacılar” adlı araştırması ile tanınan Yusuf Ziya Yörükân bir Tahtacı köyünde yaptığı söyleşide Alevî dedesinin musahip olan kişilerle ilgili şunları söylediğini kaydetmektedir: “...Bu sûretle bu adamlar birbirleri ile kardeş olurlar. Artık bunlar birbirinin evine gidip gece kalabilirler, istedikleri yemekleri sormadan alıp yiyebilirler ve kendi evleri gibi hareket edebilirler. Eğer musahibi evde yok ise, onun bacısı ile kalabilir, isterse orada yatabilir. Eğer eşinin (musahibinin) bacısını yatakta çırılçıplak göreceksin katiyyen yüreğini bozmayacaktır. Eşinin karısı ile bir yatakta yatacak olsa kalbini pek tutacaktır. Sahip,

⁶³⁸ Bkz. Karaman, **Hayatımızdaki İslâm**, 438.

⁶³⁹ Bkz. İmam Cemaleddin, 179.

⁶⁴⁰ Kutlu, 34.

⁶⁴¹ Kutlu, 63.

⁶⁴² Serahsî, 6/61.

⁶⁴³ Mü’minûn sûresi, 23/7.

⁶⁴⁴ Tirmizî, Et’ime 6 (4/254).

⁶⁴⁵ Mevsilî, 3/29.

musahibini kendi karısı ile yatar görse kalbine şüphe düşmeyecektir. Kalbine şüphe girdi mi, iş bitti demektir. İşte bizim yolun inceliği buralardadır.”⁶⁴⁶ Böylesi bir kardeşlik ahitleşmesi ve mahremiyet anlayışının günümüz Alevîleri arasında uygulandığını söylemek zordur. Birbirlerinin evlerine girip çıkmayı ve yiyeceklerinden yemeyi kabul etseler dahi namus ve iffetine düşkün hiçbir Alevînin musahiplik yoluyla da olsa yukarıda ifade edilen şekliyle kendi hanımını başkasının yatağında çırlıçıplak görmeye tahammül edebileceğini söylemek mümkün değildir. Musahipliğin getirmiş olduğu bu tür anlayışlar sadece sözde kalan ve uygulama alanı bulamayan düşüncelerdir. Dahası İslâm dininin böylesi bir kardeşlik anlaşmasına müsaade etmemiş olduğu ve mahremiyet ile ilgili sınırları da Kur’ân ve sünnetle çizmiş olduğu bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda, Kur’ân-ı Kerim ve Allah Rasulü (sav)’nün sünnetinde kimlerle evlenilip evlenilemeyeceği, kimlerin mahrem olduğu ve kimlerin evine izin istemeden girilip onların evlerinden istifade edilebileceği açık ve net olarak belirlenmiştir.⁶⁴⁷ Bununla ilgili Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyrulmaktadır:

*“Ey iman edenler! Kendi evinizden başka evlere, geldiğinizi farketirip (izin alıp) ev halkına selâm vermedikçe girmeyin. Bu sizin için daha iyidir; herhalde (bunu) düşünüp anlarsınız. Orada hiçbir kimse bulamadınızsa, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size, "Geri dönün!" denilirse, hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah, yaptığınızı bilir. İçinde kendinize ait eşyanın bulunduğu oturulmayan evlere girmenizde herhangi bir sakınca yoktur. Allah, sizin açığa vurduklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir.”*⁶⁴⁸ *“...Sizin için de, gerek kendi evlerinizden, gerekse babalarınızın evlerinden, annelerinizin evlerinden, erkek kardeşlerinizin evlerinden, kız kardeşlerinizin evlerinden, amcalarınızın evlerinden, halalarınızın evlerinden, dayılarınızın evlerinden, teyzelerinizin evlerinden, veya anahtarlarını uhdenizde bulundurduğunuz yerlerden, yahut dostlarınızın evlerinden yemenizde bir sakınca yoktur. Toplu halde veya ayrı ayrı yemenizde de bir sakınca yoktur.”*⁶⁴⁹

Günümüz Alevîliğinde, musahip olanların çocukları da birbirleriyle evlenemezler. Hatta bazı Alevî köylerinin bir diğer Alevî köyü ile musahipli olduğu ve

⁶⁴⁶ Yörükân, 72-73.

⁶⁴⁷ Nûr sûresi, 24/61.

⁶⁴⁸ Nûr sûresi, 24/27-29.

⁶⁴⁹ Nûr sûresi, 24/61.

bu iki köyün insanların birbirleri ile evlenemedikleri bilinmektedir.⁶⁵⁰ Günümüz Alevîleri arasındaki bu uygulamanın İslâm hukuku açısından hiçbir hukukî (fıkî) temeli yoktur. Çünkü Kur’ân-ı Kerim’de Allah-u Teâlâ, kimlerle evlenmenin haram olduğunu şu şekilde sıralamaktadır: *“Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız, eşlerinizin anaları, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer onlarla (nikâhlanıp da) henüz birleşmemişseniz kızlarını almanızda size bir mahzur yoktur. Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı; ancak geçen geçmiştir. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”*⁶⁵¹ Bu âyet-i kerimede, musahip olunan insanlarla ve onların çocukları ile evlenilemeyeceğine dair bir kayıt yer almamaktadır. Musahiplik şeklindeki bir mahremiyetin Kur’ân-ı Kerim’de bir dayanağı olmadığı gibi hadis-i şeriflerde de bu tarz bir mahremiyetten söz edilmemektedir. Dolayısıyla bu uygulamanın temellerini Kur’ân’da, hadislerde kısacası İslâm dini içerisinde aramak yerine, musahipliğin günümüz Alevîliğine geçtiği eski Türk inanç ve törelerinde aramak gerekir.

Günümüz Alevîlerinin bir kısmı, aileler arasında kirvelik⁶⁵² geleneği yoluyla da musahiplik benzeri bir akrabalığın oluşacağına inanmaktadırlar. Bu geleneğe göre, aileler arasında bir tür manevî mahremiyet ve akrabalık oluştuğu için 6-7 kuşağa kadar kız alınıp verilmez.⁶⁵³ Ancak gerek Kur’ân’da gerekse sünnette kirvelik da yoluyla aileler arasında mahremiyet oluşacağına dair herhangi bir bilgi ve hüküm yer almamaktadır.

Günümüz Türkiye’sinde Alevîlerle evlenilemeyeceğine dair bazı düşünce ve söylemler, genel olarak Alevî toplumu rahatsız ve rencide etmekte ve bu kesim tarafından tepkiyle karşılanmaktadır. İslâm dininin Ehl-i Kitap olan kimselerle evlenmeye ve bu kimselerden kız alma şeklinde tek taraflı olarak da olsa müsaade ettiği⁶⁵⁴ göz önünde bulundurulduğunda, Alevîlerin bu tepkilerinde haklı oldukları düşünülebilir. Çünkü İslâm dininde kimlerle evlenilip evlenilemeyeceği naslarla

⁶⁵⁰ Sofuoğlu-İlhan, 114.

⁶⁵¹ Nisâ sûresi, 4/23.

⁶⁵² Kirve: Sünnet olan çocuğun elini kolunu tutan kişi. Bkz. **Türkçe Sözlük**, TDK. Yay., İstanbul 1992, s. 877

⁶⁵³ Gülçiçek, Ali Duran, **Alevîlik ve Onlara Yakın İnançlar**, Ethnographia Anatolica, Köln 2004, 2/771-772.

⁶⁵⁴ Razî, 7/479.

belirlenmiş ve fıkıh kitaplarında bu nasların detaylı bir şekilde izahları yapılmıştır. Bu bağlamda fıkıh kitaplarında yer alan evliliğe engel olan durumlar göz önünde bulundurulduğunda Alevî olan bir kimse ile evlenilip evlenilemeyeceği meselesi, “inanç ile ilgili engeller” çerçevesinde değerlendirilebilir. İslâm’ın inanç esaslarını kabul eden, Kitap, sünnet ve icma ile sabit bir dini meseleyi inkâr etmeyen bir Alevî ile evlenme hususunda dinen (fıkhen) herhangi bir mani yoktur. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki, günümüzde kendilerinin Alevî olduğunu ifade eden bazı kesimler, itikadî açıdan tevhid inancına aykırı inanç ve düşüncelere sahip oldukları gibi Kitap, sünnet ve icma ile sabit birçok dinî meseleyi de inkâr etmektedirler. Binaenaleyh her ne kadar kendilerini Alevî olarak ifade etseler ve Alevî bir anne-babadan olsalar da bu inanca sahip insanlarla evlenilemez. Çünkü “Alevîyim diyerek Allah, Hz. Peygamber (sav) ve Kur’ân konularında -insanı dinden çıkaran- yanlış ve farklı inanç taşıyanlar Müslüman olarak kabul edilmezler.”⁶⁵⁵

2. Cinsî Hayat

İslâm dini, “şer’i bir akde dayanmaksızın kadın ve erkeğin kendi rızaları ile yaptıkları cinsî münasebet”⁶⁵⁶ diye tanımlanan zinayı ve genel manada kadın ile erkek arasındaki gayr-i meşru bütün ilişkileri yasaklamıştır. Kur’ân-ı Kerim’de: “*Zinaya yaklaşmayın, zira o, bir hayasızlıktır ve çok kötü bir yoldur.*”⁶⁵⁷ diye buyrulmak sûretiyle de zinanın haram olduğu açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Kur’ân-ı Kerim’in zinayı hayasızlık ve kötü bir yol olarak tarif ettiği⁶⁵⁸ göz önüne alındığında, Alevî-Bektaşîlikte marifet kapsının beşinci makamının “hayalî olmak”; hakikat kapısının üçüncü makamının ise “eline, beline ve diline sahip olmak”⁶⁵⁹ şeklinde ifade edilmiş olması, geleneğin zinaya bakış açısının Kur’ân, sünnet ve icma ile aynı olduğunu göstermektedir.

Viranî Baba zinanın ve livatanın haram kılındığını Kur’ân ayetlerini yorumlayarak ifade etmektedir: “*De ki: Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: ...kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın!...*”⁶⁶⁰ “Âyette zina ve

⁶⁵⁵ Karaman, **Hayatımızdaki İslâm**, 438.

⁶⁵⁶ Kurtubî, 12/255; Erdoğan, 622.

⁶⁵⁷ İsra sûresi, 17/32.

⁶⁵⁸ İsra sûresi, 17/32.

⁶⁵⁹ **Buyruk**, (haz. Fuat Bozkurt), 125-129.

⁶⁶⁰ En’am sûresi, 6/151.

livataya yaklaşılmaması gerektiği ifade edilmektedir.”⁶⁶¹ “*Kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşacak mısınız? Doğrusu siz, cahillikte devam edegelen bir kavimsiniz!*”⁶⁶² “Âyetin anlamı şöyledir: Siz kadınlardan uzak durup livata yaptığınızdan dolayı Hakk’ı ve kendinizi bilmeyen bir topluluk haline geldiniz.”⁶⁶³

Ahmet Rifat Efendi ve Ahmed Sırrı Dede baba da bir insanın mürşid-i kâmil olabilmesi için onun “iyi ahlâk sahibi olması” ve “(helâli olmayan) kadınlardan ve şehvetten sakınması”⁶⁶⁴ gerektiğini ifade etmektedirler.

Kitâb-ı Cabbâr Kulu adlı eserde de zina ve diğer günahlardan söz edilmekte ve bu günahların kişinin namaz, oruç gibi iyi amellerini zâyî edeceği, kişinin cehenneme girmesine sebep olacağı ifade edilmektedir: “Çomağın (günahın) büyüğü, harâm dur ve yalan ve gıybet ve bühtan ve zinâ, buna benzer şeylerdür ve Hak Teâlâ’nın nehy itdüğü şeylerdür. Bu aslı şeyler, ameli zâyî’ eder.”⁶⁶⁵

Alevîlikte, görgü cemi esnasında dedenin şu ifadeleri, dinin haram kıldığı zina, iftira ve kazfın⁶⁶⁶ Alevîlikte de hoş karşılanmadığı ve yasaklandığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır: “...Yalan söyleme. Koğ koğlama. Haram yeme. Zina etme. Elinle koymadığını alma. Gözünle görmediğini söyleme....”⁶⁶⁷

Yunus Emre de zina ile ilgili şu ifadelerde bulunmaktadır:

Hurilerle bile yatan, uçmak kokısına batan

Anda bülbül olup öten, bunda zina kılmayandır⁶⁶⁸

18. yüzyıl Bektaşî şairlerinden Kâtib de, haramdan, zinadan ve koğuculuktan kaçındıklarını şu dizelerle ifade etmektedir.

Haramdan, zinadan, koğdan kaçarız

Hakk’a doğru menzîl menzîl göçeriz

Can baş meydanında serden geçeriz

Kurbana layıktır koçumuz bizim⁶⁶⁹

Zeynel Baba da, zinadan ve haramlardan uzak durulmaması gerektiğine şu dizelerle vurguda bulunmaktadır:

⁶⁶¹ Viranî Baba, **İlm-i Câvidân**, 331.

⁶⁶² Neml sûresi, 27/55.

⁶⁶³ Viranî Baba, **İlm-i Câvidân**, 187.

⁶⁶⁴ Ahmet Rifat Efendi, 320; Ahmed Sırrı Dede baba, 34-35.

⁶⁶⁵ **Kitâb-ı Cabbâr Kulu**, 172, 534.

⁶⁶⁶ Kazf: İftira, bir kimseye ta’ yir ve şetm kastıyla zina isnâd etmek. Erdoğan, 299

⁶⁶⁷ Noyan, 124-136.

⁶⁶⁸ Tatçı, 2/111.

⁶⁶⁹ Ergun, **Bektaşî Şairleri ve Nefesleri**, 2/129.

Sakın ha yanılıp yalan söyleme
 Açlıktan ölsem de haramı yeme
 Beline sahip ol nefesine gülme
 Düşmanına kılıç çal de gel beri⁶⁷⁰

Bazı İslâm mezhepleri tarihi kaynaklarında Babekiyye için zikredilen mum söndü ve benzeri hadiseler⁶⁷¹ aynen alınarak, karalamak amacıyla Kızılbaşlara isnad edilmiştir. Bu tamamen asılsız bir iddiadır ve iki grup arasında bir ilişki yoktur. Bu türden ithamlar, Orta Asya'daki Yesevî gruplara ve Irak'taki Ka'kailere de yapılmıştır.⁶⁷² Halbuki Alevî-Bektaşî kaynaklarında zina ve benzeri kötü fiillerin haram olduğu, bu fiilleri yapanların Allah'ın gazabına uğrayacağı ve Alevî-Bektaşî geleneğine mensup olanların bu haramlardan uzak durması gerektiği bir çok yerde vurgulanır: "Haramdan, zinâdan, bühtandan, gıybetten, riyâdan, Allah Teâlâ'nın nehyettiği şeylerden kendini sakın! Eğer sakınmazsan yaza çıksan da kışa uğrarsın, gazaba müstehâk olursun!"⁶⁷³ Günümüz Alevîleri de mum söndü diye bir şeyi kesin bir dille yalanlamakta ve bunun Alevîlere atılmış çirkin bir iftira ve onları karalama olduğunu ifade etmektedirler.⁶⁷⁴ Nitekim Yusuf Ziya Yörükân'ın Tahtacılar arasında yaptığı bir araştırması esnasında, mum söndü ile ilgili dolaylı sorularına Alevîler; bu tür çirkin bir âdetin Alevîler arasında olmadığı şeklinde cevap vermişler ve bu tür ithamlardan dolayı da rahatsız olduklarını ifade etmişlerdir. Yörükân, böylesi bir iddianın aksine Alevîlerin namuslarına düşkün, iffetli ve bu konuda oldukça hassas olduklarını ifade etmektedir. Yörükân, Alevî köylüler ile yaptığı bir söyleşide onların kendilerini: "Alevîler livata nedir bilmezler, kadınlar ve erkekler helâlinden başkasına göz dikmezler ve pek iffetlidirler." diye tanıttıklarını ve mum söndü ile ilgili konuşmalardan oldukça rahatsız olduklarını gözlemlediğini ifade etmektedir.⁶⁷⁵

3. Boşanma (Talak)

Günümüz Alevîleri arasında, çok az bir istisna dışında boşanma görülmez ve bu durum hoş karşılanmaz.⁶⁷⁶ Haydar Kaya'nın Bektaşî İlmihali adlı eserinde günümüz

⁶⁷⁰ Güzel, 159.

⁶⁷¹ Bağdadî, Abdulkahir, **Mezhepler Arasındaki Farklar**, (çev. Ethem Ruhi Fığlalı), TDV. Yay., Ankara 2001, s. 207.

⁶⁷² Kutlu, 27-28.

⁶⁷³ **Kitâb-ı Cabbâr Kulu**, 408.

⁶⁷⁴ Üçer, 310.

⁶⁷⁵ Yörükân, 98-102.

⁶⁷⁶ Noyan, 83; Sofuoğlu-İlhan, 120.

Alevîliğinde boşanma ve bunun ne şekilde olacağı ile ilgili şu ifadelere yer verilmektedir: “Bektaşîlikte boşanma şeriat kurallarına göre yapılmaz. Şeriatta üç talak ile boşsun denilince boşanma meydana gelir. Berktaşîlikte ise, öncelikle boşanmanın sebebi olmalıdır. Bu sebepler; öldürmeye teşebbüs, zina ve hırsızlıktır. Bu üç suç dışında kesinlikle boşanma meydana gelmez. Boşanmayı şahsın kendisi yapamaz. Zira kendisi nikâhı kıymadı ki, boşanmayı da kendisi yapsın. Boşanmayı nikâhı kıyan makam yapar. Bu makam da müşidlik makamıdır. Suçu sabit olan kimse, eşi tarafından müşide şikayet edilir. Müşid de şahitler ve toplanan muhipler huzurunda yargılamayı yapar. Suç kanıtlanırsa boşanma olur.”⁶⁷⁷

C. Kısas ve Hadler

Kısas, suç ile ceza arasındaki eşitliğe denir. Suçluya işlediği suçun dengi bir cezayı uygulamadır.⁶⁷⁸ Şer’ân katili maktul mukabilinde öldürmek veya yaralanmış ya da kesilmiş olan bir organa karşılık bu işi yapan suçlunun aynı organını yaralamak ya da kesmektir. Kısas, suçun kasten işlenmesi ve tam teşekkülü, mağdur tarafın talepte bulunması halinde usûlü dairesinde uygulanır.⁶⁷⁹ Hadd ise; sınır, riayet edilmesi gereken şer’i kurallar, bir şeyi mahiyeti ile tarif ve cezayı gerektiren herhangi bir suç anlamlarına gelmektedir. Hadler, bizzat Şâri tarafından belirlenmiş miktarı belli cezalardır. Bunlar suçu işleyenler için ukûbet, diğer insanlar için de caydırıcı mahiyet arz eder.⁶⁸⁰ Haddi gerektiren suçlar; hırsızlık, yol kesmek veya eşkıyalık, zina, kazf (iffete iftira), şarap içmek, irtidat ve isyandan ibarettir. Bu cezaların bir kısmının hadd mi yoksa tazir mi olduğu konusunda farklı görüşler ve yorumlar vardır.⁶⁸¹

Allah Rasulü (sav) hadler hakkında şöyle buyurmaktadır: “*Hadleri aranızda affedin, bana ulaşırsa ceza kesinleşir.*”⁶⁸² Allah Rasulü (sav)’nın “bana ulaşırsa” şeklindeki beyanı, onun aynı zamanda devlet başkanı olduğu göz önüne alınırsa, suçluyu cezalandırmada devlet dışında başka bir merciin yetkili olmadığını göstermektedir.⁶⁸³

⁶⁷⁷ Kaya, 57-58.

⁶⁷⁸ İbn Rüşd, 4/237; Cezirî, 7/2881.

⁶⁷⁹ Kâsânî, 7/241; Erdoğan, 307.

⁶⁸⁰ Maverdî, 364; Erdoğan, 166.

⁶⁸¹ Cezirî, 7/2779; Karaman, **Mukayeseli İslâm Hukuku**, 1/179; Erdoğan, 166.

⁶⁸² Ebu Dâvud, Hudûd 6 (4/540).

⁶⁸³ Cezirî, 7/3219; Köksal, 422.

İslam hukukunda kısas, had ve diyetler ile toplumun ifsad edilmesinin önüne geçilmek istenilmiş ve caydırıcı nitelikteki cezalarla insanlar ıslah edilmeye çalışılmıştır. Günümüz Alevî-Bektaşîliğinde ise, İslâm hukukunda yer alan bu tür cezalardan söz edilmez. Bu tür cezaların yerine, kınama, toplumdan uzaklaştırma, beşerî ilişkileri zayıflatma veya kesme, cemlere katılma yasağı getirme, düşkün kılma gibi cezaların verildiği görülür.⁶⁸⁴

Buyruklar dikkate alındığında bu eserlerde, sosyal bir otokontrol sistemi olarak suç ve ceza konusunun da işlendiği görülmektedir. Cezalar, işlenen suçun/günahın mahiyetine göre değişmekte olup, daha çok belli miktarlarda maddi cezaları içermektedir. Verilen en büyük ceza ise düşkünlük⁶⁸⁵ olup, bireyin yaşadığı toplumdan izole edilmesi ve yalnızlaştırılmasıdır. Özellikle kapalı toplumlar halinde yaşayanlar için düşünüldüğünde son derece ağır bir cezadır.⁶⁸⁶

Günümüz Alevî-Bektaşîliğinde dönemlere ve bölgelere göre birtakım farklılıklar bulunmakla birlikte talibi toplum dışına iten ve haram kabilinden olan suçların olduğunu⁶⁸⁷ ifade etmiştik. Bu suçlar, günümüz Alevî-Bektaşîliğin muamelât hayatına dair izler taşıdığı gibi bu kültürün ahlâk anlayışını da yansıtmaktadır. Söz konusu suçlar ve bunlara verilecek cezalarla ilgili bilgilere Alevîliğin ilk dönem kaynaklarından olan Velâyetnâme, Makâlat tarzı eserlerde rastlanılmamaktadır. Ancak Buyruklar ve Erkânnâmelerin de Alevî-Bektaşî kaynaklarından olduğunu dikkate aldığımızda bu eserlerde yer alan söz konusu bilgileri burada zikretmenin doğru olacağı kanaatindeyiz. Söz konusu suçları altı kategori halinde sıralamak mümkündür.⁶⁸⁸

Birinci derecede suçlar: Komşu ve aileler arasında söz gezdirmek, ihbarcılık yapmak, görmediğini gördüm, duymadığını duydum demek, akrabaları birbirine düşürmek gibi suçlardır. Bu suçları işleyenler bir yıl ceme alınmazlar. Komşuluk ilişkilerinden men edilirler. Bir yıl sonra gelir de pîre teslim olursa, kendisi için düşkünlük erkânı uygulanır.⁶⁸⁹

İkinci derecede suçlar: Komşunun bağına bahçesine zarar vermek, başkalarının malını çalmak, haksız yere başkalarına hakaret etmek ve onları dövmek gibi suçlardır.

⁶⁸⁴ Derviş Tur, 479-481.

⁶⁸⁵ Düşkünlük, toplum tarafından suçlu ilan edilme anlamındadır. Bkz. Derviş Tur, 472.

⁶⁸⁶ Kaplan, Doğan, **Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik**, TDV. Yay., Ankara 2010, s. 293.

⁶⁸⁷ Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, 171.

⁶⁸⁸ Günümüz Alevîliğinde işlenen suçlara verilecek cezalar ile ilgili bilgilere en geniş şekliyle Buyruk ve Erkânnâme tarzındaki eserlerde yer verilmektedir. Biz, çalışmamız eznasında Derviş Ali Tur'un Erkânnâme'sinden faydalananacağız.

⁶⁸⁹ Derviş Tur, 479.

Bu suçları işleyenler üç yıl boyunca ceme alınmazlar. Üç yıl sonra mürşit onların ceme alınmasına izin verirse, önce ilgili kişilerle helâlleşmeleri ve çaldıkları malları tazmin etmeleri şarttır.⁶⁹⁰

Üçüncü derecede suçlar: Yoksula faiz yoluyla para vererek onların evlerini barklarını satmak zorunda kalmalarına sebebiyet vermek, yetim malı yemek, mürşit yahut rehberiyle bozuşmak ve Ehl-i Beyt'e dil uzatmak gibi suçlardır. Böyle kimseler beş yıl ceme kabul edilmezler. Evine gidilmez, selâm verilmez, yardım edilmez.⁶⁹¹

Dördüncü derecede suçlar: Bakire bir kıza zorla veya onu kandırarak sahip olmak, evli bir kadınla birlikte olmak, yani zina yapmak, iffetli bi kadına iftirada bulunmak ve yuvasını yıkmak. Bu tür suç işleyenler yedi yıl ceme alınmazlar. Evine gidilmez, selâm verilmez, yardım edilmez.⁶⁹²

Beşinci derecede suçlar: Kaza ile adam öldürmektir. Böyle kimseler de on yıl ceme alınmazlar. Öldürdüğü kişinin birinci derecede yakınlarına bedel (diyet) öder veya maktulun hanımı ve çocukları varsa, onların geçimini ve tahsilini ölene kadar üstlenir.⁶⁹³

Altıncı derecede suçlar: Bilerek adam öldürmek, kin veya düşmanlık sebebiyle cinayet işlemek veya cinayet işleyene yardım etmektir. Bunların derdine derman yoktur. Kur'ân-ı Kerim'de Nisa sûresinin 93. âyetinde şöyle buyrulmaktadır: “*Kim bir mümini kasden öldürürse cezası, içinde ebediyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.*”⁶⁹⁴ Bu, Kur'ân'ın fıkhen belirlemiş olduğu bir cezadır ve suçlu ebediyyen toplum dışında bırakılır.⁶⁹⁵ Fakat Alevî inancının tasavvufî (Batınî) yorumuna göre bu derece kesin dışlama yoktur. Alevîlikte bu insanlara verilen cezalara gelince; bu insanlar en az otuz yıl ceme kabul edilmez, yardım edilmez ve toplum içine alınmazlar. Yalnız ölüsü olursa kaldırılır. Ancak, ölüsü için vermiş olduğu yemek yenilmez.⁶⁹⁶

İşlenen suçları ve bu suçları yukarıdaki şekilde sınıflayan yazar ayrıca şu açıklamada bulunmaktadır: “...Fakat, yazdığımız bu caydırıcı cezalar kesin değildir. Ortalama ve şartlara göre, mevcut pîr ve cemaat, suçun hangi sebeple ve ne şekilde

⁶⁹⁰ Derviş Tur, 479.

⁶⁹¹ Derviş Tur, 480.

⁶⁹² Derviş Tur, 480-481.

⁶⁹³ Derviş Tur, 481.

⁶⁹⁴ Nisa, 4/93.

⁶⁹⁵ Yazarın ifadesinin aksine İslâm hukukunda bu tür suç işleyen kimseler toplum dışına itilmek gibi bir ceza ile cezalandırılmazlar. Kısas, diyet gibi cezalarla cezalandırılırlar. Mevsilî, 4/240.

⁶⁹⁶ Derviş Tur, 482-483.

yapıldığını inceleyip, toplum yararına olarak verecekleri caydırıcı cezalarda serbesttirler. İmkân dahilinde toplumun yararlanacağı maddî ve manevî cezalar uygulanır.”⁶⁹⁷ Suçlulara verilecek cezaların şahısların takdirine bırakılması ise, keyfî ve adaletsiz uygulamaların ortaya çıkmasına neden olacaktır.

Günümüz Alevî-Bektaşîliğinde, işlediği suç dolayısıyla düşkün ilan edilen bir kimsenin sadece belirtilen süre içinde ceme girmesi engellenmekle kalmaz, aynı zamanda toplum kendisi ile her çeşit ilişkiyi keser. Ev ziyaretlerine giden olmaz, yardıma ihtiyaç duyduğunda yardım edilmez, kimse kendisiyle konuşmaz ve kendisine selâm verilmez. Sadece cenazesi olursa konuşma söz konusu olmaksızın cenazesinin defnine yardımcı olunur. Geçen zaman içinde düşkün ilan edilen kimse, derin pişmanlık duyar ve iyi halini ortaya koyarsa gerekli yaptırımları karşıladıktan sonra düzenlenen bir cemle pîr tarafından düşkünlüğü kaldırılarak yeniden yol mensubu olur. Cemlere iştirak eder, toplum kendisiyle normal biçimde ilişki tesis eder.⁶⁹⁸ Pişman olup pîre müracaat eden düşküne işlediği suça göre şu tarz yaptırımlar uygulanır: Tevbe edip yemin alma, Özür dileyip helâllik alma, verdiği zararı tazmin etme, vücudunun sağlığına göre boynuna 20 veya 30 kiloluk ağırlık asma, bir veya birkaç kurban kestirme, bağış yaptırma, bir kızı iffal etmişse kız bulunur ve evlenmemişse onunla evlendirilir veya ömür boyu geçimini sağlayacak şekilde nafaka vermesine karar verilir. Yıktığı yuva varsa helâllik alması sağlanır, helâllik alamazsa alana kadar toplum dışında bırakılır. Kazayla bir insanı öldüren kimse, helâllik almalı, alamazsa alana kadar toplum dışında tutulur. Kur’ân’ın açıkladığı gibi bir insan bedelinin değeri kadar (diyet) yoksullara yardım etmesi sağlanır. Bu yardım bir köle satın alma karşılığı olmalı ve iki ay oruç tutmalıdır. Ayrıca erkâna göre uygulanacak maddî ve manevî caydırıcı cezalar da verilir. Kasten ve bilerek adam öldürenlere ise, ölünün yakınlarına bedel (diyet) ödeyerek onlardan helâllik alır, alamazsa yapılacak bir şey yoktur. Bu kişi ölünün yakınları tarafından affedilse de işlediği suçun ağır olması nedeniyle pîrlere bir araya gelerek suçun manevî cezasını belirlerler ve cemaate sunarlar. Cem sakinleri de cezayı uygun görürse, en ağır şekliyle cezayı yürürlüğe koyarlar.⁶⁹⁹

Yazar düşkünlük erkanının dinî daynağı hususunda ise özetle şunları söylemektedir: “Bu inançsal sistem temiz toplum oluşturmak için dünyada emsali bulunmayan bir yargı organıdır... Bunun Kur’ân’daki dayanağı da, Tebük seferinde

⁶⁹⁷ Derviş Tur, 478.

⁶⁹⁸ Derviş Tur, 474.

⁶⁹⁹ Derviş Tur, 479-482.

Müslümanlarla birlikte sefere katılmayan üç kişiye Allah Teâlâ tarafından verilen cezadır. Bunlar bir nevi toplumdan uzaklaştırılmak ve kendilerine bazı maddî yaptırımlar yapılmak sûretiyle cezalandırılmışlar; cezalarını çektikten sonra Hz. Muhammed (sav)’e gelip bir daha aynı suçu işlemeyeceklerine dair tevbe ederek af dilediklerinde ise, Tevbe sûresinin 117-118. âyetleri indirilerek affedildikleri bizzat Allah tarafından bildirilmiştir. Hz. Muhammed (sav)’in Kur’ân’ın emri ile uygulamış olduğu bu yargı sistemi, o günden günümüze kadar yalnız Alevîler tarafından uygulanagelmıştır.”⁷⁰⁰

Yazarın düşkünlük erkânı için delil olarak ileri sürdüğü hadise Hz. Peygamber (sav)’in hayatında vuku bulmuş bir hadisedir. Nitekim İslâm tarihi ve tefsir kaynaklarında da bu hadiseden bahsedilmektedir. Bu hadise, Müslümanlarla birlikte savaşa katılmayan üç sahabe ile ilgili bir hadisedir ve bu üç sahabe savaşa katılmadıkları için bizzat Allah Teâlâ tarafından haklarında âyet indirilerek cezalandırılmışlardır.⁷⁰¹ Bu tür bir cezalandırma şekli, aynı suçu işleyen başka insanlar için uygulanabilir. Ancak bu suç dışında; masum bir insanın canına kıyma, zina, iffete iftira (kazf), hırsızlık, başkasının malına zarar verme gibi suçlar için de bu cezanın verilmesi fıkhen doğru değildir. Çünkü bu suçların cezaları, Kur’ân, sünnet ve icma ile belirlenmiş ve sözkonu savaştan kaçma suçuna karşılık verilen cezadan farklı cezalardır. Bu cezaların ne tür cezalar olduğu ve ne şekilde uygulanacağı da yine Kur’ân, hadis-i şerifler ve fıkıh kitaplarında belirtilmiş ve izah edilmiştir.

Günümüz Alevîliğinde, yukarıda sırlanan ve kategorize edilen suçları işleyenlere, “toplum dışına itme, cemlere katılma yasağı getirme, düşkün ilan etme” şeklinde toplum tarafından uygulanan yaptırım tarzı cezaların tatbik edileceği ifade edilmektedir. Halbuki söz konusu suçlar içerisinde, normalde İslâm hukukunda el kesme, had ve kısas gibi cezaların tatbik edileceği suçlar da yer almaktadır. Meseleye İslâm hukuku açısından bakıldığında, bu suçlara karşı verilecek cezaları İslâm hukuku çerçevesinde mahkemeler belirler ve cezaları da devletin yetkili organları tatbik eder. “Cezaları tatbik etme mercii de sadece devlettir ve bu yetki şahıslara devredilemez.”⁷⁰² Alevî dedelerine gelince, toplumsal yaptırım tarzında da olsa cezaların tatbik edicisi ve affedicilik sıfatına sahip olmaları açısından dedelere bir yönüyle kadı gibi hareket etme yetkisi verildiği görülmektedir. Onların bu yetkilere sahip olmalarına rağmen İslâm

⁷⁰⁰ Derviş Tur, 475-478.

⁷⁰¹ İbn Kesir, 2/180-182.

⁷⁰² Cezirî, 7/3219.

hukuku ile ilgili tahakkuk eden cezaları verdiklerine dair bilgilere Erkânnâmelerde ve Buyruklarda rastlanılmamaktadır. Aksine, İslam hukuku yerine, “töre” tarzı sözlü hukuk kurallarının uygulandığını söyleyebiliriz. “Bu cezaları dedelerin, pîrlerin ve ceme katılan kimselerin belirleyeceği”⁷⁰³ ifade edilmektedir. Cezalara dikkat edildiğinde, bazen hafif suçlara ağır cezaların verildiği, bazen de ağır suçlara hafif cezaların verildiği görülmektedir. Diğer taraftan İslâm dininde hataların ve günahların örtülmesi ve toplum arasında ifşa edilmemesi esas olmasına karşılık, günümüz Alevîliğinde ise, “suçluların suçlarını ve günahlarını pîrin karşısında ikrar etmesi gerektiği ifade edilmektedir.”⁷⁰⁴

Alevî toplumunda işlenen suçlara karşı uygulanan yaptırım tarzı cezaların dışında mahkemeye intikal edecek meselelere mevcut devletin de ceza vereceği düşünülürse, cezaların mevcut hukuk sistemine göre mi yoksa İslâm hukukuna göre mi verileceği de Erkânnâmelerde belirtilmemektedir.

1. Kısas

Kısas dinin emridir ve meşrûiyeti Kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Kısasın Kur’ân-ı Kerim’deki delilleri şu âyet-i kerimelerdir: “*Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın (öldürülür).*”⁷⁰⁵ “*Bir kimse zulmen öldürülürse, onun velîsine (hakkını alması için) yetki verdik. Ancak bu velî de kısasta ileri gitmesin.*”⁷⁰⁶ Kısasın meşrûiyeti hususunda icma vardır. Bu hüküm akla da uygundur ve hikmet de bunun meşrûiyetini gerektirir. Adam öldürmeye karşı caydırıcı cezaların ve işlenen cinayetlerin intikamının fazlasıyla alınmasına mâni olan kısasın teşri’ini ilâhî hikmet gerekli görmüştür ki zulüm ve tecavüz kapısı kapansın. Nitekim Allah Teâlâ kısas hakkında bir başka âyet-i kerimede şöyle buyurmaktadır: “*Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki suç işlemekten sakınırsınız.*”⁷⁰⁷ Hükümlere taalluku olan, yani hükmü gerektiren adam öldürme beş çeşittir: Kasten öldürme, kaste benzer öldürme, hatâen öldürme, hata yerine geçen öldürme, sebebiyet verecek öldürme. Zikredilen bu beş çeşit öldürme şekli; kısası, diyeti ve kefareti gerektiren ve haksız yere iptidâen yapılan öldürme çeşitleridir. Kasten adam öldürmenin hükmü hem günah hem de kısastır. Kâtilin adam

⁷⁰³ Derviş Tur, 459, 482.

⁷⁰⁴ Derviş Tur, 456.

⁷⁰⁵ Bakara sûresi, 2/178-179.

⁷⁰⁶ İsrâ sûresi, 17/33.

⁷⁰⁷ Bakara sûresi, 2/179.

öldürme sebebiyle günaha gireceğinde icma vardır.⁷⁰⁸ Bununla alakalı olarak Allah Teâlâ: *“Kim bir mü’mini kasten öldürürse cezası, içinde ebediyyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.”*⁷⁰⁹

Kıyasın meşrûiyeti Kur’ân, sünnet ve icma ile sabit olmasına rağmen günümüz Alevîliğinde öldürme eylemine karşılık katilin kıyasla öldürüleceğine dair bir bilgi yer almamaktadır. Günümüz Alevîliğinde, kaza ile adam öldürenlere ceza olarak on yıl ceme alınmama cezası verilir. Toplumun dışında tutulur. Öldürdüğü kişinin birinci derecede yakınlarına bedel öder (diyet) veya hanımı ve çocukları varsa, onların geçimini ve tahsilini ölene kadar üstlenir. Bu yardım bir köle satın alma karşılığı olmalı ve iki ay oruç tutmalıdır. Ayrıca erkâna göre uygulanacak maddî ve manevî caydırıcı cezalar da verilir.⁷¹⁰ Bilerek adam öldürenlere veya düşmanlık sebebiyle cinayet işleyenlere ise, en az otuz yıl ceme kabul edilmememe cezası verilir. Toplumun dışında tutulur ve yardım da edilmez. Yalnız ölüsü olursa kaldırılır. Ancak, ölüsü için vermiş olduğu yemek yenilmez. Otuz yıl sonra pişman olur da pîr’e gelirse, ölünün yakınlarına bedel (diyet) ödeyerek onlardan helâllik alır, alamazsa yapılacak bir şey yoktur. bu kişi ölünün yakınları tarafından affedilse de işlediği suçun ağır olması nedeniyle pîrler bir araya gelerek suçun manevî cezasını belirlerler ve cemaate sunarlar. Cem sakinleri de cezayı uygun görürse en ağır şekliyle cezayı yürürlüğe koyarlar.⁷¹¹

2. Hırsızlık (Sirkât) ve Haddi

Hırsızlık, başkasının mülkiyetindeki nisab miktarında veya kıymeti nisab miktarında olan malın, âkil, bâliğ olan birisi tarafından, kendisinin o malda mülkiyeti olduğuna dair şüphesi dahi bulunmadan, gizli bir şekilde alınmasıdır.⁷¹² İslâm dininde hırsızlık Kur’ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerdeki ifadelerle açık bir şekilde yasaklanmış ve bu fiili işleyenlerin ellerinin kesileceği beyân edilmiştir. Konuyla ilgili olarak Kur’ân’da: *“Hırsızlık eden erkek ve kadının ellerini kesin.”*⁷¹³ diye buyrulmak sûretiyle bu suçun cezası Allah Teâlâ tarafından bildirilmiştir. Hırsızlık eden kimsenin elinin

⁷⁰⁸ Mevsilî, 4/240-242.

⁷⁰⁹ Nîsâ sûresi, 4/93.

⁷¹⁰ Derviş Tur, 481.

⁷¹¹ Derviş Tur, 482.

⁷¹² Maverdî, 372; Mevsilî, 4/5; Kudurî, 258; Karaman, **Mukayeseli İslâm Hukuku**, 1/179.

⁷¹³ Mâide sûresi, 5/38.

kesilmesi için çalınan malın nisab miktarınca veya o kıymette olması şarttır.⁷¹⁴ Nitekim Hz. Peygamber (sav) de: “*On dirhemden azı için (el) kesme cezası yoktur.*”⁷¹⁵ diye buyurmuştur.

Hırsızlık yapan kimsenin elinin kesileceği, Kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Hırsızlık yapan kimsenin sağ eli bilekten kesilir ve dağlanır. Sağ elin kesilmesi hususunda icma vardır. Bilekten kesilmesi gerektiği şeklindeki sahih görüşün dışında omuz hizasından kesilmesi şeklinde bu cezayı ağırlaştıran görüş⁷¹⁶ ile parmakların kesilmesi⁷¹⁷ veya günümüzde modernistlerin ifadesiyle çizilmesi şeklinde, cezayı hafifletiren görüşler de vardır.⁷¹⁸ Ancak bu görüşler İslâm fıkında muteber olmayan görüşlerdir. Hırsızın elinin kesilmesinin hikmeti ise, toplumda fesat kapısını kapatmak ve insanları bu tür caydırıcı cezalar ile ıslah etmektir.⁷¹⁹ Ancak Hz. Ömer’in uygulamasından anlaşılacağı üzere insanların aslî ihtiyaçları sağlanmadıkça hırsızlığın cezası uygulanmaz.⁷²⁰

Günümüzde bazı Alevîler, hırsızlık yapanlara üç yıl boyunca ceme alınmama cezası verileceğini; üç yıl sonra mürşit, hırsızlık yapanın ceme alınmasına izin verirse, bu kişinin öncelikle malını çaldığı kişilerle helâlleşmesi ve çaldığı malları tazmin etmesi gerektiğini kabul etmektedir.⁷²¹

3. Zina ve Haddi

Şer’i bir akde dayanmaksızın kadın ve erkeğin kendi rızaları ile yaptıkları cinsel ilişki⁷²² şeklinde tarif edilen zina ile ilgili, Allah Teâlâ Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyurmaktadır: “*Zinaya yaklaşmayın, zira o, bir hayasızlıktır ve çok kötü bir yoldur.*”⁷²³ Bu âyet-i kerime zinanın haram olduğunun delilidir. Zinanın sabit olması, ya zinayı yapanların bunu ikrar etmesi ya da âdil dört şahidin şahitliği (beyyine) ile olur.⁷²⁴ Bunun delili ise: “*Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı aranızdan dört şahit*

⁷¹⁴ Mevsilî, 4/7; Maturidî, 4/220.

⁷¹⁵ Müslim, Hudûd 1 (2/1313); Nesâî, Kat’u’s-Sârik 9 (8/78); İbn Mâce, Hudûd 22 (2/862).

⁷¹⁶ İbn Rüşd, 4/332; Kudurî, 261; Karaman, **Mukayeseli İslâm Hukuku**, 1/180.

⁷¹⁷ İbn Rüşd, 4/332.

⁷¹⁸ Karaman, **Mukayeseli İslâm Hukuku**, 1/180.

⁷¹⁹ Mevsilî, 4/7.

⁷²⁰ Karaman, **Mukayeseli İslâm Hukuku**, 1/180.

⁷²¹ Derviş Tur, 472-486.

⁷²² Maverdî, 367; Kurtubî, 12/55; Erdoğan, 622.

⁷²³ İsra sûresi, 17/32.

⁷²⁴ Maverdî, 364; Mevsilî, 3/419.

getirin.”⁷²⁵ âyet-i kerimesidir. Beyyine yahut ikrar yoluyla zina yaptıkları kesinleşen kadın ve erkek için zina haddi uygulanır. Nitekim Allah Teâlâ: “*Zina eden kadın ve erkekten her birine yüz sopa vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dininde (hükümlerini uygularken) onlara acıyacağınız tutmasın. Müminlerden bir grup da onlara uygulanan cezaya şahit olsun.*”⁷²⁶ diye buyurmuştur. Ancak âyet-i kerimede uygulanması emredilen had, zina edenlerin muhsan⁷²⁷ olup olmamalarına göre değişmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (sav), zina edenlerden evlenmiş olan hürlerle kölelere değil, sadece hür ve bekârlara (yüz) sopa vurulmasını emretmiştir.⁷²⁸ Eğer zina edenler muhsan ise, bunların haddi ölünceye kadar taşla recmedilmeleridir.⁷²⁹ Nitekim Allah Rasulü (sav), zina yaptığını ikrar eden bir erkeği⁷³⁰ ve yine ikrarda bulunan dul bir kadını recmettirmiştir.⁷³¹ Bu, Hz. Peygamber (sav)’in sünneti ve icma ile sabittir. Diğer taraftan âlimlerin hepsi, zina eden bekâra yüz sopa vurulması gerektiğinde ittifak etmişlerse de, bunun dışında bir yıl da sürgün edilmesi gerekip gerekmediği hususunda ihtilaf etmişlerdir.⁷³²

Günümüzde, zina suçuna karşılık İslâm dininin belirlemiş olduğu cezaların tatbik edilmesinin gerektiğine inanan Alevîler olduğu gibi bazı Alevîler de de, bakire bir kıza zorla veya onu kandırarak sahip olmak, evli bir kadınla birlikte olmak, yani zina suçlarına karşılık yedi yıl ceme alınmama cezası verileceğini kabul etmektedir.⁷³³

4. Kazf ve Haddi

Kazf, bir kimseye ta'yir ve şetm kastıyla zina isnadında (iftira) bulunmaktır.⁷³⁴ Zina iftirasında bulunmanın cezası hürler için seksen, köleler için kırk sopadır. Bu ceza muhsan olan bir kimseye açık ifadelerle zina isnadında bulunarak iftira etmek sebebiyle verilir.⁷³⁵ Bu cezanın dışında âyette de ifade edildiği üzere, iftirada bulunan kişinin şahitliği de kabul edilmez. Bununla alakalı olarak Allah Teâlâ: “*Namuslu kadınlara zina*

⁷²⁵ Nisâ sûresi, 4/15.

⁷²⁶ Nur sûresi, 24/2.

⁷²⁷ Muhsan(a): Âkil, bâliğ, Müslüman, evli ve hür erkek ile kadına denilir. Mevsilî, 3/429.

⁷²⁸ İmam Şafî, 133.

⁷²⁹ Maverdî, 368; Mevsilî, 3/429; Beyzavî, Ebû Said Nasıruddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed **Tefsirü'l-Kadı el-Beyzavî**, Dersâadet, (yy) 1314, 2/131.

⁷³⁰ Buhârî, Hudud 28 (8/24); Müslim, Hudud 5 (2/1319); Ebu Dâvud, Hudud 23 (4/573).

⁷³¹ Tirmîzî, Hudûd 22 (4/56); Ebu Dâvud, Hudud 24 (4/587).

⁷³² İbn Rüşd, 4/295.

⁷³³ Derviş Tur, 472-486.

⁷³⁴ Mevsilî, 3/452; Erdoğan, 299.

⁷³⁵ Beyzavî, 2/132. Bazı âlimler muhsan erkeklere de iftira edildiğinde bu cezanın tatbik edileceğini ifade etmişlerdir. Bkz. Kurtubî, 12/274.

esnasında bulunup, sonra (bunu isbat için) dört şahit getiremeyenlere seksener sopa vurun ve artık onların şahitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin. Onlar tamamen günahkârdırlar.”⁷³⁶ Âyet-i kerimede geçen iftiradan kastın, zina isnadı olduğu hususunda icma vardır.⁷³⁷ İmam Şafîî, âyet-i kerimede muhsan kadınlardan maksadın, bulûğ çağına gelmiş hür kadınlar olduğunu ifade etmiştir.⁷³⁸ İftiraya maruz kalan kimsenin muhsan olması şarttır. Ayrıca, âkil, bâliğ ve hür olmasının yanında Müslüman ve zinadan iffetli olması da gerekmektedir.⁷³⁹

Günümüzde, kazf suçuna karşılık İslâm dini tarafından belirlenmiş olan had cezasının tatbik edilmesi gerektiğine inanan Alevîlerin olmasının yanında, İslâm fıkhiinde yer alan bu hükmün aksine günümüzde bazı Alevîler, muhsan bir kadına iftirada bulunma neticesinde müfteriye had tatbik edilmesi şeklinde bir uygulamayı kabul etmemekte; bunun yerine kazf suçu işleyenlerin yedi yıl ceme alınmayacağı, evine gidilmeyeceği, kendisine selâm verilmeyeceği ve yardım edilmeyeceğini kabul etmektedir.⁷⁴⁰

İslâm hukukunda işlenen suçlara karşı verilmesi gereken cezalar ile ilgili yukarıdaki bilgileri verdikten sonra şu açıklamada bulunabiliriz: Günümüz Alevîliğinde İslâm hukukunda olduğu şekliyle kısas ve had gibi şer’i cezalandırma şekillerinin olmadığını ve bu tarz şer’i cezalandırma şekilleri yerine, toplumdan uzaklaştırma, beşerî ilişkileri kesme, cemlere katılma yasağı getirme, düşkün ilan etme gibi cezalar verildiğini ifade etmiştik. Ancak bununla birlikte günümüz Alevî-Bektaşîliğinde adam öldürme, iffetli kadınlara iftirada bulunma, tecavüz, hırsızlık gibi suçlara sadece bu tür cezaların verildiğini söylemek doğru olmaz. Toplum tarafından uygulanan bu tür yaptırım tarzı cezaların yanında suçlunun devlet otoritesi, yani yürürlükteki kanunlar ile cezalandırıldığının da göz önünde bulundurulması gerekir. Diğer taraftan günümüzde, söz konusu suçlara verilecek cezalar hususunda Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaate mensup olan diğer Müslümanlar gibi İslâm hukukunun bütün kurallarını kabul eden Alevîlerin de olduğunu belirtmek gerekir.

İşlenen suçlara verilecek cezalarla ilgili Alevî-Bektaşîliğin temel kaynaklarına baktığımızda ise, her ne kadar had, kısas, diyet gibi cezalandırma şekillerinden söz edilmese de bu kaynaklarda Allah’ın emirlerine ve Hz. Peygamber (sav)’in sünnetine

⁷³⁶ Nûr sûresi, 24/4.

⁷³⁷ Mevsilî, 3/452.

⁷³⁸ İmam Şafîî, 91.

⁷³⁹ Mücahid, 272; Beyzavî, 2/132; Maverdî, 378; Kudurî, 257.

⁷⁴⁰ Derviş Tur, 480-481.

bağlılığa, şeriat kapısı ve bu kapının gereklerine dair önemli vurguların yer aldığı görülmektedir. Şeriata bağlılığını ifade eden Alevî-Bektaşî büyüklerinin Kur'ân, sünnet ve icma ile sabit şer'i hükümleri inkâr etmediklerini ve -her ne kadar eserlerinde zikretmemiş olsalar da- bunları icmâlen kabul etmiş olduklarını söyleyebiliriz. Nitekim kaynaklarda Alevî-Bektaşî önderlerin farz ibadetleri yerine getirmeleri dışında Kitap ve sünnette haram olduğu ifade edilen söz ve davranışlardan da azamî derecede kaçındıkları ifade edilmiştir. Geleneğin önderlerinin, talip ve dervişlere haramlardan kaçınmaları hususunda nasihatte bulundukları, Allah'ın haram kıldığı fiilleri yaptıkları takdirde azaba uğrayacakları hususunda onları uyardıkları da ifade edilmektedir.

SONUÇ

Temel itibariyle İslamî bir öze sahip olan ve Ehl-i Beyt sevgisine dayanan Alevî-Bektaşî düşünce yapısı daha sonraki dönemlerde değişik düşünce ve inançlardan da etkilenererek farklı bir yapıya bürünmüştür. İnsanların günümüzde dahi hakkında birbirinden farklı şeyler söylediği, hatta daha da ileri boyutta İslamî düşünce ve inanç yapısına tamamiyle aykırı fikir ve inançlarıyla özdeşleştirdikleri bir düşünce yapısı haline gelmiştir.

Alevî-Bektaşîliğin kültürel kaynaklarında geleneğin önderlerinin ve mensuplarının itikadî açıdan Ehl-i Sünnet'e; fikhî meselelerde ise, Hanefî mezhebine tabii oldukları ifade edilmektedir. Alevî-Bektaşîlerin itikadî açıdan Şîî-İmamîyye mezhebine mensup olduğunu iddia edenlerin aksine, kaynaklarda inanç esaslarının Ehl-i Sünnet-Maturidî mezhebine göre sıralandığı görülmektedir. Diğer taraftan Alevîlerin itikadî meselelerde olduğu gibi fikhî meselelerde de Şîî-İmamîyye'ye mensup olduklarını iddia edenlerin aksine, kaynaklarda geleneğin mensuplarının Hanefî mezhebine mensup oldukları, ibadetlerini bu mezhebe göre yaptıkları ve günlük hayatta da bu mezhebin görüşlerine göre amel ettikleri ifade edilmektedir. Örneğin, abdestin farzlarının dört olduğunun kabul edilmesi, abdest alınırken ayakların meshedilmesi yerine yıkanacağının ifade edilmesi, namazların cem edileceğine dair İmamîyye fıkhdaki görüşün kabul edilmemesi, mut'a nikâhının kabul edilmemesi, farz ve sünnet kavramı dışında vacip kavramına yer verilmesi, vitir namazının hükmünün vacip olduğunun ifade edilmesi, Hanefî mezhebine dair kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır.

Günümüz Alevîlerinin amelde Caferî mezhebine mensup oldukları yönündeki beyanları ise, dayanağı olmayan bir iddiadan başka bir şey değildir. "Mezhebimiz hak Ca'ferîdir." ifadesi, sözde kalan ve uygulama alanı olmayan bir iddiadan ibarettir. Çünkü sadece Ca'ferîliğin kendine has bazı fikhî görüşlerini ve bu mezhebin itikadî açıdan bağlı olduğu Şîî-İmamîyyenin itikadî görüşlerini dikkate aldığımızda Alevîlik ile İmamîyye arasında bir bağ ve mezhebî bir ilişki olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Nitekim Çorum Ehl-i Beyt çevresini istisna edersek günümüz Alevîleri, gerek İmamîyye mezhebine ait birçok fikhî görüşü gerekse bu mezhebe ait birçok düşünce ve inancı kabul etmemektedirler. Dahası kendilerinin kesinlikle Şîî olmadıklarını ve Şîîlerle birlikte anılmaktan da rahatsız olduklarını ifade etmektedirler.

Kültürel kaynaklarda namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetlerin yerine getirilmesi teşvik edilmiş ve geleneğin önderlerinin de bu ibadetleri hassasiyetle yerine getirdikleri ifade edilmiştir. “Alevîlikte namaz yoktur, niyaz vardır.”, “Alevîlikte Ramazan orucu yoktur, Muharrem orucu vardır.” gibi iddialara gelince, bunların hiçbirisi kaynaklarda yer almamaktadır. Bilakis bu ibadetlerin Allah tarafından farz kılındığına ve nasıl eda edileceklerine dair detaylı denilebilecek şekilde bilgilere yer verilmiştir. Yine kaynaklarda Alevî-Bektaşî önderlerin farz ibadetleri yerine getirmeleri dışında Kitap ve sünnette haram olduğu ifade edilen söz ve davranışlardan da azamî derecede kaçındıkları ifade edilmiştir. Geleneğin önderlerinin, talip ve dervişlere haramlardan kaçınmaları hususunda nasihatte bulundukları, Allah’ın haram kıldığı fiilleri yaptıkları takdirde azaba uğrayacakları hususunda onları uyardıkları ifade edilmektedir. Bu çerçevede, yol büyüklerinin inançlı, ibadetlerini yerine getiren ve İslâm ahlâkına sahip insanlar yetiştirdiği görülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdal Musa Sultan ve Velâyetnâmesi**, (haz. Adil Ali Atalay), Can Yay., İstanbul 1990.
- ACLUNÎ, Ebü'l-Fida İsmail b. Muhammed, **Keşfu'l-Hafâ**, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut 1932.
- AHMET CEVDET PAŞA, **Târih-i Cevdet**, (sad. Tefvik Temelkuran), Üçdal Neşriyat, İstanbul 1974.
- AHMET RİFAT EFENDİ, **Mir'âtu'l-Mekâsıd (Gerçek Bektaşîlik)**, (haz. Salih Çift), İz Yayıncılık, İstanbul 2007.
- AHMED SIRRI DEDEBABA, **Bektaşî Tarikatı**, (çev. Hacı Yılmaz), Hacı Bektaş-ı Veli Dergisi, S. 10.
- ASLANOĞLU, İbrahim, **Kul Himmet Üstadım**, Emek Matbaası, Sivas 1976.
- ÂŞIK PAŞA-YI VELÎ, **Garibnâme**, (haz. Bedri Noyan), Ardıç Yay., Ankara 1998.
- Âşık Viranî Divanı, (haz. M. Halid Bayrı), Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1957.
- ATALAN, Mehmet, **Ca'fer-i Sâdık**, TDV. Yay., Ankara 2007.
- AYDIN, Ayhan, **Akademisyenlerle Alevîlik-Bektaşîlik Söyleşileri**, Horasan Yay., İstanbul 2006.
- BAĞDADÎ, Abdulkahir, **Mezhepler Arasındaki Farklar**, (çev. Ethem Ruhi Fığlalı), TDV. Yay., Ankara 2001.
- BEYZAVÎ, Ebû Said Nasıruddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed, **Tefsirü'l-Kadı el-Beyzavî**, Dersaâdet, (yy) 1314.
- BİLMEN, Ömer Nasuhî, **Hukukî İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhiyye Kamusu**, Bilmen Yayınevi, İstanbul (ty).
- BOZÇALI, Mahmut, **Alevî Bektaşî Nefeslerinde Dinî Muhteva**, Horasan Yay., İstanbul 2006.
- BOZKURT, Fuat, **Alevîliğin Toplumsal Boyutları**, Yön Yayıncılık, İstanbul 1990.
- BUHARÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, **Sahih**, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- Buyruk (İmam Ca'fer-i Sâdık Buyruğu)**, Ayyıldız Yay., Ankara (ty).
- Buyruk (İmam Ca'fer-i Sâdık Buyruğu)**, (haz. Fuat Bozkurt), Serbest Matbaası, İstanbul 1982.
- Buyruk (İmam Ca'fer-i Sâdık Buyruğu)**, (nşr. Sefer Aytekin), Ankara, (ty).
- CEBECİOĞLU, Ethem, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Rehber Yay., Ankara 1997.

- CESSAS, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Razi, **Ahkâmu'l-Kur'ân**, (thk. Muhammed es-Sadık Kamhavî), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1985.
- CEZİRÎ, Abdurrahman, **Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhi**, (trc. Mehmet Keskin), Çağrı Yay., İstanbul 1993.
- Çorum'dan Bir İcâzetnâme**, (haz. Hacı Yılmaz), Hacı Bektaş-ı Veli Dergisi, S. 17.
- Dâstân-ı İbrâhîm Edhem**, (haz. Mehmet Mahfuz Söylemez), TDV. Yay., Ankara 2007.
- Demir Baba Velâyetnâmesi**, (nşr. Bedri Noyan), Can Yay., İstanbul 1976.
- DİNDAR, Bilal, **"Bedreddin Simavî"**, TDV. İslâm Ansiklopedisi.
- Diyanet İlmihali**, Heyet, TDV. Yay., Ankara 2005.
- EBU DAVUD, Süleyman b. Eş'as, **Sünen**, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- EBU YUSUF, Yakub b. İbrahim b. Habib el-Ensarî el-Kufî, **Kitabu'l-Harac**, (çev. Ali Özek), İÜİF Yay., İstanbul 1970.
- EBU ZEHRÂ, Muhammed, **Mezhepler Tarihi**, (çev. Sıbğatullah Kaya), Anka Yayıncılık, İstanbul (ty).
- EĞRİ, Osman, **Yaygın Din Eğitimi Açısından Bektaşîlik**, Horasan Yay., İstanbul 2003.
- ELÇİN, Şükrü, **Akdeniz'de ve Cezayir'de Türk Halk Şairleri**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1988.
- ELMALILI, Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, (sdl. Heyet), Azim Dağıtım, İstanbul (ty).
- ERDOĞAN, Mehmet, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005.
- ERGÜN, Sadettin Nüzhet, **Bektaşî Şairleri ve Nefesleri**, Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1955.
- **Hatayî Divanı**, Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1956.
- Erkânnâme 1**, (haz. Doğan Kaplan), TDV. Yay., Ankara 2007.
- ERÖZ, Mehmet, **Türkiye'de Alevîlik-Bektaşîlik**, Otağ Yayınevi, İstanbul 1977.
- Feyznâme-i Misli Gülbaba (II. Bölüm)**, (haz. Hacı Yılmaz), Hacı Bektaş-ı Veli Dergisi, S. 16.
- FİĞLALİ, Ethem Ruhi, **Türkiye'de Alevîlik Bektaşîlik**, Selçuk Yay., Ankara 1991.
- **"Ali"**, TDV. İslâm Ansiklopedisi.

GÜLÇİÇEK, Ali Duran, **Alevîlik ve Onlara Yakın İnançlar**, Ethnographia Anatolica, Köln 2004.

GÜZEL, Abdurrahman, **Zeynel Baba, Hayatı, Sanatı ve Şiirleri**, Ankara 1991.

HACI BEKTAŞ-I VELÎ, **Makâlât**, (nşr. Esad Coşan), Seha Neşriyat, İstanbul (ty).

- **Makâlât**, (nşr. Esad Coşan), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.

- **Makâlât**, (sad. Abdurrahman Güzel), Akçağ Yay., Ankara 2002.

- **Velâyetnâme**, (haz. Hamiye Duran), TDV. Yay., Ankara 2007.

- **Besmele Tefsiri**, (haz. Hamiye Duran), TDV. Yay., Ankara 2009.

Hamza Baba Bektaşî Tekkesine Ait Belgeler, http://www.alevibektasi.org/hamza_baba.htm.

HINZ, Walther, **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyt**, (trc. Tefik Bıyıkoglu), TTK Yay., Ankara 1948.

<http://www.huham.com/index.php>

Hüsniye, (haz. Ali Toprak), Ant Yay., İstanbul 1997.

İBN HANBEL, Ahmed Muhammed, **Sünen**, Çağrı Yay., İstanbul 1992.

İBN HAZM, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Said Zahirî, **Muhalla**, (tah. Ahmed Muhammed Şakir), İdaretu't-Tıbaatî'l-Münire, Kahire 1348.

İBN KAYYIM CEVZİYYE, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed, **Câmiu'l-Fıkh**, (tah. Yüsri es-Seyyid Muhammed), Dâru'l-Vefa, Mansure 2000.

İBN KESİR, Ebu'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, **Muhtasar Tefsir-i İbn Kesir**, (muh. Muhammed Ali Sabuni), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut (ty).

İBN KUDAME, Ebu Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, **Muğnî**, (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî, Abdulfettah Muhammed el-Hulv), Hecr li't-Tibaa ve'n-Neşr, Kahire 1992.

- **Kâfî**, (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî), Hecr li't-Tibaa ve'n-Neşr, Kahire 1997.

İBN MÂCE, Hafız Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvini, **Sünen**, Çağrı Yay., İstanbul 1992.

İBN MANZUR, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, **Tehzîb-u Lisâni'l-Arab**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.

İBN RÜŞD, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Kurtubî, **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid**, (trc. Ahmed Meylanî), Beyan Yay., İstanbul 1991.

MALİK b. Enes, **Muvatta**, Çağrı Yay., İstanbul 1992.

- İMAM CEMALEDDİN, Hasan b. Yusuf, **Tabsıratu'l-Müteallimin fî Ahkâmi'd-Din**, Müessesetu'l-İlmiyye li'l-Matbûât, Beyrut 1984.
- İMAM ŞAFÎ, Muhammed b. İdrîs, **Er-Risâle**, (çev. A. Şener-İ. Çalışkan), TDV. Yay., Ankara 1997.
- KAPLAN, Doğan, **Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik**, TDV. Yay., Ankara 2010.
- KARAMAN, **Hayatımızdaki İslâm**, İz Yayıncılık, İstanbul 2002.
- **Mukayeseli İslâm Hukuku**, İz Yayıncılık, İstanbul 2003.
- KÂSÂNÎ, Alaaddin Ebi Bekr b. Mesûd, **Bedâiu's-Sanâi fî Tertîbi's-Şerâi**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1986.
- KAYA, Haydar, **Bektaşî İlmihali**, Ayyıldız Yay., (yy) (ty).
- KAYGUSUZ ABDAL, **Dilgüşâ**, (trc. Abdurrahman Güzel), KTB. Yay., Ankara 1987.
- **Kaygusuz Abdal (Alaeddin Gaybî) Menâkıbnamesi**, (nşr. Abdurrahman Güzel), Türk Tarih Kurumu., Ankara 1999.
- KESKİN, Mustafa, **Kentleşme Sürecinde Alevîlik**, Yayınevi, İstanbul 2009.
- KILIÇ, Mustafa Cemil, **Alevî İbadetlerinin İslâm'daki Yeri**, Etik Yay., İstanbul 2009.
- Kitâb-ı Cabbâr Kulu**, (haz. Osman Eğri), TDV. Yay., Ankara 2007.
- Kitâb-ı Dâr**, Anonim, (haz. Osman Eğri), TDV. Yay., Ankara 2007.
- KORKMAZ, Esat, **Alevîlik Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü**, Ant Yay., İstanbul 1993.
- KÖKSAL, İsmail, **İslâm Hukuku**, Işık Akademi Yay., İstanbul 2009.
- KUDURÎ, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Ebi Bekr Muhammed b. Ahmed Kuduri, **Kudurî Şerif Tercümesi**, (trc. Emin Fehim Paşa), Dersâadet, (yy) 1315.
- KUMMÎ, Sa'd b. Abdillâh-NEVBAHTÎ, Ebu Muhammed el-Hasan, **Kitâbu'l-Makâlât ve'l-Fırak/Fıraku's-Şiâ**, (çev. Hasan Onat, Sabri Hizmetli, Sönmez Kutlu, Ramazan Şimşek), Ankara Okulu Yay., Ankara 2004.
- Kur'an-ı Kerim Meâli**, (haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin), DİB., Âsım Kıraati.
- KURTUBÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensarî, **el-Cami'u li-Ahkami'l-Kur'an**, (trc. M. Beşir Eryarsoy), Buruc Yayınları, İstanbul 1997.
- KUTLU, Sönmez, **Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları**, Ankara Okulu Yay., Ankara 2008.
- MATURİDÎ, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, **Te'vîlâtü'l-Kur'an**, (thk. Mehmet Boynukalın), Mizan Yayınevi, İstanbul 2005.
- MAVERDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, **el-Ahkâmu's-Sultâniyye**, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut 1990.

- Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli (Velayetname)**, (haz. Abdulbaki Gölpınarlı), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1958.
- MERĞİNÂNÎ, Burhanuddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi Bekir, **El-Hidâye Tercemesi**, (trc. Ahmed Meylânî), Kahraman Yay., İstanbul 2001.
- MEVSİLÎ, Abdullah b. Mahmud, **el-İhtiyar li-Ta'lîl'l-Muhtar**, (trc. Mehmet Keskin), Hikmet Neşriyat, İstanbul 2005.
- MÜCAHİD, Ebu'l-Haccac el-Mekkî, **Tefsiru'l-İmam Mücahid b. Cebr**, Dâru'l-Fikri'l-İslâmî, (yy) 1989.
- MÜSLİM, Ebu Hüseyin Müslim b. Haccac, **Sahih**, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- Nehcü'l-Belâğâ**, (çev. Adnan Demircan), Beyan Yay., İstanbul 2007.
- NESÂÎ, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, **Sünen**, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- Nesimî Divanı**, (nşr. Hüseyin Ayan), Akçağ Yayınları, Ankara 1990.
- Niyazî Dîvânı**, Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1963.
- NOYAN, Bedri, **Bektaşîlik Alevîlik Nedir**, Doğu Matbaası, Ankara 1985.
- OCAK, Ahmet Yaşar, **Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
- "**Hacı Bektaş-ı Veli**", TDV. İslâm Ansiklopedisi.
- ONARLI, İsmail, "**Saruhanogulları Beyliği'nin Ulu Evliyâsı: Hamza Baba**", Hacı Bektaş Veli Dergisi, S. 21.
- ONAT, Hasan, **Değişim Sürecinde Alevîlik**, Köprü Dergisi (Alevîlik Özel Sayısı) S. 62, İstanbul 1998.
- ÖZ, Baki, **Alevîliğe İftirallara Cevaplar**, Can Yay., İstanbul 1997.
- ÖZCAN, Hüseyin, **Alevî-Bektaşî Kültürüne Bakışlar**, Horasan Yay., İstanbul 2003.
- ÖZMEN, İsmail, **Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi**, Saypa Yayın-Dağıtım, Ankara 1995.
- ÖZTELLİ, Cahit, **Bektaşî Gülleri**, Milliyet Yay., 1973.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, **Tasavvufun Ruhu ve Tarikatler**, Sidre Yayıncılık, İstanbul 1988.
- PEKOLCAY, Necla, **İslâmî Türk Edebiyatı**, Dergâh Yay., İstanbul 1981.
- Pir Sultan Abdal Divanı**, (nşr. Esat Korkmaz), Ant Yay., İstanbul 1994.
- RÂĞİB EL-İSFEHÂNÎ, **Müfredât**, (çev. Yusuf Türker), Pınar Yay., İstanbul 2007.
- RAZÎ, Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin, **Tefsir-i Kebir**, (Trc. Heyet), Akçağ Yay., Ankara 1990.

- SAHNUN, Abdusselam b. Said Tenuhî, **el-Müdevvenetü'l-Kübra**, Matbaatu'l-Hayriyye, Kahire 1324.
- SAMÎ, Şemseddin, **Kâmûs-u Türkî**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.
- SERAHSÎ, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed b. Sehl, **Mebsut**, Çağrı Yay., İstanbul 1982.
- SEYYİD ALİZÂDE HASAN B. MÜSLİM, **Hızırnâme**, (haz. Baki Yaşa Altınok), TDV. Yay., Ankara 2007.
- SEZGİN, Abdulkadir, **Hacı Bektaş-ı Veli ve Bektaşîlik**, Sezgin Neşriyat, İstanbul 1991.
- **Alevîlik Deyince**, Burak Yayınevi, İstanbul 1996.
- SOFUOĞLU, Cemal-İLHAN, Avni, **Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları**, TDV. Yay., Ankara 2005.
- SOYYER, Yılmaz, **Sosyolojik Açıdan Alevî-Bektaşî Geleneği**, Seyran Kitap, İstanbul 1996.
- ŞENER, Cemal, **Benim Kâbem İnsandır**, Ad Yayıncılık, İstanbul 1996.
- ŞEYH BABA MEHMED SÜREYYA, **Tarîkat-ı Aliye-i Bektâşiyye**, TDV. Yay., Ankara 1995.
- Şeyh Safi Buyruğu**, (haz. Mustafa Erbay), Ayyıldız Yay., Ankara 1994.
- Şeyh Safi Buyruğu**, (nşr. Mehmet Yaman), İstanbul 1994.
- ŞEYH SAFİYEDDİN ERDEBİLÎ, İshak İbn Cebrâil, **Makâlât Şeyh Safi Buyruğu (Mukaddime)**, (haz. Sönmez Kutlu-Nizamettin Parlak), Horasan Yay., İstanbul 2008.
- TATÇI, Mustafa, **Yunus Emre Divanı**, Kültür Bakanlığı Yay., 1990.
- TİRMİZÎ, Ebu İsa Muhammed b. İsa, **Sünen**, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- TUR, Derviş Ali, **Erkânnâme**, Can Yay., İstanbul 2002.
- Türkçe Sözlük**, TDK. Yay., İstanbul 1992.
- ULUÇAY, Ömer, **Alevîlikte Dua**, Gözde Yayınevi, Adana 1996.
- UZUN, Mustafa, **“Türk Tasavvuf Edebiyatında Bir Dua ve Niyaz Tarzı Gülbank”**, İLAM Araştırma Dergisi, c. I, S. 1.
- ÜÇER, Cenksu, **Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik**, Ankara Okulu Yay., Ankara 2006.
- Üveysîlikten Bektaşîliğe Kitab-ı Cebbar Kulu**, (haz. Hasan Yüksel-Saim Savaş), Sivas 1997.

ÜZÜM, İlyas, **Günümüz Alevîliği**, İsam Yay., İstanbul 1997.

- **Kültürel Kaynaklarına Göre Alevîlik**, Horasan Yay., İstanbul 2002.

- **Alevîlerin Ca'ferî Mezhebine Mensubiyetlerinin Arka Planı Alevîlik-Ca'ferîlik İlişkisi veya İlişkisizliği**, İslâmiyât Dergisi, Alevîliğin Teolojisi, Ankara 2003, S. 3.

- **Tarihsel Kültürel ve Boyutlarıyla Alevîlik**, İsam Yay., İstanbul 2007.

Veli Baba Menâkıbnâmesi, (haz. Bedri Noyan), Can Yay., İstanbul 1995.

VİRANÎ BABA, **Risale**, Milli Kütüphane, Ankara, No: 1222.

- **İlm-i Câvidân**, TDV. Yay., Ankara 2008.

YALÇIN, Alemdar; Yılmaz, Hacı, “**Kargın Ocaklı Boyu ile İlgili Belgeler**”, Hacı Bektaş-ı Veli Dergisi, S. 21.

YAMAN, Ali, **Alevîlikte Dedelik ve Ocaklar**, Karacaahmet Sultan Derneği Yay., İstanbul 2004.

YAMAN, Mehmet, **Alevîlik İnanç-Edep-Erkân**, Ufuk Matbaacılık, İstanbul 1995.

YILMAZ, Nail, **Kentin Alevîleri**, Kitabevi, İstanbul 2005.

YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, **Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar**, KBY, Ankara 1998.

Yunus Emre (Hayatı ve Bütün Şiirleri), (haz. M. Necati Bursalı), Çile Yay., İstanbul 1982.

Yunus Emre Divanı, Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1954.

ZEMAHŞERÎ, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, **Keşşaf**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1977.

ZUHAYLÎ, Vehbe, **İslâm Fıkı Ansiklopedisi**, (ter. Heyet), Risale Yay., İstanbul 1992.